

**T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FİNANSAL EKONOMİ ANA BİLİM DALI**

**TÜRKİYE'DE VE DÜNYADA SERBEST
BÖLGELER: İZMİR SERBEST BÖLGESİ'NİN
İZMİR EKONOMİSİNE VE BÖLGESEL
KALKINMAYA ETKİLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

YİĞİT YILMAZ

İZMİR-2023

T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FİNANSAL EKONOMİ ANA BİLİM DALI

**TÜRKİYE'DE VE DÜNYADA SERBEST
BÖLGELER: İZMİR SERBEST BÖLGESİ'NİN
İZMİR EKONOMİSİNE VE BÖLGESEL
KALKINMAYA ETKİLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

YİĞİT YILMAZ

DOÇ. DR. NECMETTİN ÇELİK

İZMİR-2023

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Türkiye’de ve Dünyada Serbest Bölgeler: İzmir Serbest Bölgesi’nin İzmir Ekonomisine ve Bölgesel Kalkınmaya Etkileri” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

Yiğit YILMAZ

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

**TÜRKİYE’DE ve DÜNYADA SERBEST BÖLGELER: İZMİR SERBEST
BÖLGESİ’NİN İZMİR EKONOMİSİNE ve BÖLGESEL KALKINMAYA
ETKİLERİ**

Yiğit YILMAZ

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Finansal Ekonomi Ana Bilim Dalı

Küreselleşen dünyada liberalleşmenin etkileri sonrası yaygınlaşan ve günden güne sayıları ile çeşitliliği artan serbest bölgelerin, uluslararası ticaretteki yeri ve önemi gitgide artmaktadır. Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin küresel pazarlarda rekabet gücünü artırmak adına ekonomi politikalarında yer verdikleri serbest bölgeler, ekonomik gelişim ve istikrarlı bölgesel kalkınma adına çeşitli faydalar sağlamaktadır. Bu bağlamda dış ticaretin gelişmesi, doğrudan yabancı yatırımların ülkeye çekilmesi, üretim ve istihdam artışı, teknoloji transferi ve inovasyon gibi etkileri itibarıyla Türkiye’de serbest bölgelerin gelişimine verilecek önemin artırılması elzem görülmektedir. Bu doğrultuda çalışmada, Ege Bölgesi’nde yer alan İzmir Serbest Bölgesi’nin üretim hacmi ve kârlılık, istihdam, doğrudan yabancı yatırımlar, ihracat ve inovasyon gibi makro büyüklükler aracılığıyla İzmir ekonomisine ve bölgesel kalkınmaya etkilerinin araştırılması amaçlanmaktadır. Bu amaca yönelik olarak İzmir Serbest Bölgesi’nde faaliyet gösteren işletmeler nezdinde geniş kapsamlı bir yüz-yüze anket çalışması yapılmış olup anket çalışmasının her aşaması için değerlendirme ve analizlere yer verilmiştir. Elde edilen bulgulardan, İzmir Serbest Bölgesi’nin firmalar tarafından tercih edilmesinin birinci sebebinin finansal, vergisel ve yatırım imkânları olduğu ve bunu sırasıyla lokasyon imkânları,

operasyonel imkânlar ve kiralama hizmetlerinin izlediği anlaşılmaktadır. Öte yandan, İzmir Serbest Bölgesi'nin, sahip olduğu avantajlar sayesinde, üretim, istihdam, ihracat ve doğrudan yabancı yatırım artışı sağladığı; ancak, teknoloji transferi ve yenilik artışı noktasındaki etkilerinin tartışmalı olduğu görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında, İzmir Serbest Bölgesi'nin İzmir ekonomisi üzerindeki etkinliğinin arttırılması için bürokratik engeller ve prosedürlerin azaltılması, yabancı yatırımcılara yönelik Serbest Bölge'nin reklam ve tanıtımlarının yapılması, vergisel ve yatırım alanında teşvik ve avantajlar ile muafiyetlerin artırılması, altyapı ve lojistik olanaklarının geliştirilmesi ve yüksek teknoloji yoğun firmaların kümelenmesine yönelik teşviklerin ortaya konulması gibi politikaların hayata geçirilmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Serbest Ticaret Bölgeleri, Bölgesel Kalkınma, Finansal Teşvikler, Doğrudan Yabancı Yatırım

Jel Kodları: F13, G18, J68, K20

ABSTRACT

Master's Thesis

FREE ZONES IN TURKEY AND IN THE WORLD: THE EFFECTS OF İZMİR FREE ZONE ON İZMİR ECONOMY AND REGIONAL DEVELOPMENT

Yiğit YILMAZ

İzmir Kâtip Çelebi University

Graduate School of Social Sciences

Department of Financial Economy Program

Free zones, which have become widespread after the effects of liberalization in the globalizing world and whose number and diversity are increasing day by day, are becoming more and more important in international trade. Free zones, which are included in the economic policies of developing countries like Turkey in order to increase their competitiveness in global markets, provide various benefits for economic development and stable regional development. In this context, it is essential to increase the importance to be given to the development of free zones in Turkey due to their effects such as the development of foreign trade, attracting foreign direct investments, increasing production and employment, technology transfer and innovation. Accordingly, this study aims to investigate the effects of Izmir Free Zone in the Aegean Region on Izmir economy and regional development through macro aggregates such as production volume and profitability, employment, foreign direct investments, exports and innovation. For this purpose, a comprehensive convass method was conducted among the enterprises operating in the Izmir Free Zone and evaluations and analyzes are included for each stage of the survey. The findings reveal that the first reason for firms to prefer Izmir Free Zone is financial, tax and investment opportunities, followed by location, operational advantages and leasing services. On the other hand, thanks to its advantages, Izmir Free Zone has increased production, employment, exports and foreign direct investment; however, its effects on technology transfer and innovation are controversial. From this point of view, in order to increase

the effectiveness of the Izmir Free Zone on the Izmir economy, policies such as reducing bureaucratic obstacles and procedures, advertising and promoting the Free Zone for foreign investors, increasing tax and investment incentives, advantages and exemptions, improving infrastructure and logistics facilities, and introducing incentives for the clustering of high-tech intensive companies should be implemented.

Keywords: Free Trade Zones, Regional Development, Financial Incentives, Foreign Direct Investment

Jel Codes: F13, G18, J68, K20

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	v
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	x
TABLolar LİSTESİ.....	xi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	5
SERBEST BÖLGELERİN GENEL TANITIMI	5
1.1. SERBEST BÖLGELERİN TANIMI VE ÖZELLİKLERİ.....	5
1.2. SERBEST BÖLGELERİN KURULUŞ AMAÇLARI VE İŞLEVLERİ.....	7
1.3. SERBEST BÖLGELERİN TÜRLERİ.....	8
1.3.1. Serbest Limanlar (Free Ports)	9
1.3.2. Serbest Ticaret Bölgeleri (Free Trade Zones-FTZ)	10
1.3.3. Serbest Üretim Bölgeleri (Free Production Zones).....	11
1.3.4. İkiz Fabrikalar (Maquiladora).....	12
1.3.5. Yatırım Bölgeleri (Enterprise Zones).....	14
1.3.6. Serbest Bankacılık Alanları ve Kıyı Bankacılığı (Free Banking Zones/Off-Shore Bankacılık).....	15
1.3.7. Serbest Şehir (Open City)	15
1.3.8. Serbest Transit Bölgesi (Free Transit Zone)	16
1.4. SERBEST BÖLGELERİN OLUMLU VE OLUMSUZ ETKİLERİ.....	17
1.4.1. Serbest Bölgelerin Olumlu Etkileri.....	18
1.4.2. Serbest Bölgelerin Olumsuz Etkileri.....	20
İKİNCİ BÖLÜM.....	22
DÜNYADA SERBEST BÖLGE UYGULAMALARI	22
2.1. DÜNYADA SERBEST BÖLGELERİN GELİŞİMİ.....	22
2.2 DÜNYADA ÖNEMLİ SERBEST BÖLGE UYGULAMALARI.....	24
2.2.1. A.B.D.'de Serbest Bölgeler.....	24
2.2.2. Avrupa'da Önemli Serbest Bölgeler	25
2.2.2.1. İngiltere'de Serbest Bölgeler	25
2.2.2.2. Almanya'da Serbest Bölgeler	26
2.2.2.3. Fransa'da Serbest Bölgeler	27
2.2.2.4. İtalya'da Serbest Bölgeler.....	28
2.2.2.5. Hollanda'da Serbest Bölgeler	29

2.2.2.6. Yunanistan’da Serbest Bölgeler	29
2.2.2.7. Danimarka’da Serbest Bölgeler	30
2.2.2.8. Portekiz’de Serbest Bölgeler.....	30
2.2.2.9. İspanya’da Serbest Bölgeler.....	31
2.2.2.10. Polonya’da Serbest Bölgeler	32
2.2.3. Asya Ülkelerinde Önemli Serbest Bölgeler	33
2.2.3.1. Çin’de Serbest Bölgeler	33
2.2.3.2. Japonya’da Serbest Bölgeler	34
2.2.3.3. Singapur’da Serbest Bölgeler.....	35
2.2.3.4. Hindistan’da Serbest Bölgeler	36
2.2.3.5. Endonezya’da Serbest Bölgeler	38
2.2.3.6. Mısır’da Serbest Bölgeler	39
2.2.3.7. Ürdün’de Serbest Bölgeler.....	40
2.2.3.8. Katar’da Serbest Bölgeler	40
2.3. DÜNYADAKİ SERBEST BÖLGE UYGULAMALARININ GENEL DEĞERLENDİRMESİ	41
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	45
TÜRKİYE’DE SERBEST BÖLGELER VE GELİŞİMLERİ.....	45
3.1. TÜRKİYE’DE SERBEST BÖLGELER	45
3.2. TÜRKİYE’DE SERBEST BÖLGELERİN VERGİSEL YÖNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ	47
3.2.1. Gelir ve Kurumlar Vergisi Yönünden Serbest Bölgelere İlişkin Düzenlemeler ..	48
3.2.2. Katma Değer Vergisi Yönünden Serbest Bölgelere İlişkin Düzenlemeler	51
3.2.3. Özel Tüketim Vergisi Yönünden Serbest Bölgelere İlişkin Düzenlemeler	52
3.2.4. Gümrük Vergisi Yönünden Serbest Bölgelere İlişkin Düzenlemeler	53
3.2.5. Damga Vergisi ve Harçlar Yönünden Serbest Bölgelere İlişkin Düzenlemeler ..	54
3.3. SERBEST BÖLGELERİN TÜRKİYE EKONOMİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ ...	55
3.4. TÜRKİYE’DE SERBEST BÖLGELERDE YATIRIMCILARA SAĞLANAN TEŞVİK VE AVANTAJLAR.....	60
3.5. İZMİR SERBEST BÖLGESİ’NDE YATIRIMCILARA SAĞLANAN AVANTAJLAR VE SUNULAN HİZMETLER	62
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	65
İZMİR SERBEST BÖLGESİ’NİN ETKİNLİĞİNE YÖNELİK ANKET UYGULAMASI.....	65
5.1. Anketin Birinci Kısım Bulguları.....	68
5.1.1. İZBAŞ’taki Firmaların Sektörel Dağılımı	69
5.1.2. İZBAŞ’taki Firmaların Ölçek Dağılımı	73

5.1.3. İZBAŞ'ta Sektörel İleri-Geri Bağlantı Örüntüleri	76
5.1.4. İZBAŞ'ta İhracat Gelirleri	79
5.1.5. İZBAŞ'ta AR-GE Harcamaları ve Üniversite-Teknopark İşbirlikleri	80
5.2. Anketin İkinci Kısım Bulguları.....	83
5.2.1. İZBAŞ'ın Lokasyon İmkânlarının/Avantajlarının Etkinliği	85
5.2.2. İZBAŞ'ın Finansal, Vergisel ve/veya Yatırım İmkânlarının/Avantajlarının Etkinliği.....	88
5.2.3. İZBAŞ'ın Operasyonel İmkânlarının/Avantajlarının Etkinliği.....	91
5.2.4. İZBAŞ'ın Kiralama İmkânlarının/Avantajlarının Etkinliği	94
5.3. Firmaların İZBAŞ'a Yönelik Değerlendirmeleri	97
5.4. Anket Bulgularının Değerlendirilmesi.....	98
5.4.1. Anketin Birinci Kısımına Yönelik Genel Değerlendirme	98
5.4.2. Anketin İkinci Kısımına Yönelik Genel Değerlendirme.....	100
SONUÇ	103
KAYNAKÇA.....	109
EKLER	123

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Faaliyet Ruhsatı Alanlarına Göre İZBAŞ'ta Yer Alan Firmaların Sektörel Dağılımı (Ankete Katılan)	70
Şekil 2. Faaliyet Ruhsatı Alanlarına Göre İZBAŞ'ta Yer Alan Firmaların Sektörel Dağılımı	71
Şekil 3. İZBAŞ'ta Faaliyet Gösteren Firmaların Sektörel Dağılımı (Ankete Katılan)	72
Şekil 4. Serbest Bölgede Faaliyet Gösteren Firmalar Sermaye Durumları	73
Şekil 5. Firmaların Kurulduğu Dönemdeki Çalışan Sayıları	74
Şekil 6. Firmaların 2022 Yılı Çalışan Sayıları	74
Şekil 7. İşletme Büyüklüklerine Göre Oranlar (Satış Hasılatlarına Göre)	76
Şekil 8. İşletmelerin Sektörel Geri Bağlantıları	77
Şekil 9. İşletmelerin Sektörel İleri Bağlantıları	78
Şekil 10. AR-GE Faaliyetinde Bulunan İşletmelerin Yüzdesel Dağılımı (%)	82
Şekil 11. İzmir Serbest Bölgesi Firmaların Tercih Sebepleri (%)	84
Şekil 12. Lokasyon İmkânlarının/Avantajlarının Etkinliği	86
Şekil 13. Finansal, Vergisel ve Yatırım İmkânlarının/Avantajlarının Etkinliği (%)	89
Şekil 14. Operasyonel İmkânların/Avantajların Etkinliği (%)	92
Şekil 15. Kiralama İmkânlarının/Avantajlarının Etkinliği (%)	95

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Serbest Bölge Türleri	9
Tablo 2. Serbest Bölgelerde 2021-2022/Ocak-Aralık Döneminde Ticaret Hacmindeki Değişim Verileri (1.000\$)	56
Tablo 3. Serbest Bölgelerde 2021-2022 Yılları Ticaret Hacimlerinde Meydana Gelen Değişimler ve Miktarları(1.000\$)	57
Tablo 4. Serbest Bölgelerde İstihdam Verileri(2021)	58
Tablo 5. Serbest Bölgelerde İstihdam Verileri(2022)	59

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AR-GE	: Araştırma ve Geliştirme
FATF	: Financial Action Task Force (Kara Paranın Aklanmasının Önlenmesine Yönelik Eylem Gücü)
FOB	: Free on Board (Gemi Güvertesinde Teslim)
FTZ	: Free Trade Zone (Serbest Ticaret Bölgesi)
İZBAŞ	: İzmir Serbest Bölgesi
İZBAN	: İzmir Banliyö Sistemi
KDV	: Katma Değer Vergisi
M.Ö.	: Milattan Önce
NAFTA	: North American Free Trade Agreement (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması)
OECD	: Organisation for Economic Co-Operation and Development (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü)
ÖEB	: Özel Ekonomi Bölgesi
SEZ	: Special Economic Zone (Özel Ekonomi Bölgesi)
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
UCC	: Union Customs Code (Birlik Gümrük Kodu)
UNCTAD	: United Nations Conference on Trade and Development (Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı)
UNESCAP	: United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pasific (Birleşmiş Milletler Asya ve Pasifik Ekonomik ve Sosyal Komisyonu)
WCO	: Dünya Gümrük Örgütü

GİRİŞ

Küreselleşmenin hız kazandığı son yüzyılda, uluslararası ticaretin dünya ekonomisinde önemli bir yere sahip olmasıyla birlikte ekonomiler ve politikalar da buna uygun olarak şekillenmiş ve uyum sağlamaya başlamıştır. Teknolojinin ve iletişimin de hızlı bir gelişme göstermesi ile küresel ticaret alanında yaşanan gelişmeler, ülke ekonomileri için farklı enstrümanların ve ticaret politikalarının geliştirilmesini gerekli kılmıştır. Bu bağlamda, dış ticaret politikalarının önemli unsurlarından biri olarak ortaya çıkan ve dünyada birçok ülkede ekonomik ve ticari açıdan gerekli görülerek uygulamaları bulunan serbest bölgeler son dönemde çoğalmaya ve çeşitlenmeye devam etmektedir.

Serbest bölgeler, literatürde karşılaşılan kümelenme ve yığılma tanımlamalarına genel olarak uymaktadır. Belirli bir coğrafi bölgede ve belirli bir sektörde yer alan işletmelerin, destekleyici kuruluşların ve araştırma kurumlarının ortak akıl ile belirledikleri amaçlara ve hedeflere ulaşılması amacıyla sürdürülebilir örgütlü faaliyetleri olarak tanımlanan kümelenme kavramı, günümüzde mal ve hizmet üretimi ile iştigal eden işletmeler için daha sık duyulmaya başlayan bir iş modeli olarak açıklanmaktadır. Özellikle, Michael Porter'ın bölgesel ekonomik rekabetçilik kavramını açıklarken uzmanlaşma ve küme kavramını ön plana çıkarmakta ve sonraki uygulamalarda bunun doğrulanması bölgesel gelişim için politika üreten ve bundan faydalananlar için önemli bir kavram haline gelmiştir (Çarıkçı, 2016: 1).

Serbest bölgeler, genel olarak ülkelerin sınırları içinde yer almakla birlikte, gümrük, ithalat ve vergi mevzuatları uygulamalarının çoğunlukla dışında kalan yerler olarak tanımlanarak faaliyet göstermektedirler. Serbest bölgelerin kuruluş amaçları ve sağladığı olumlu yönleri değerlendirildiğinde üretim hacminde artış, ihracat artışı, istihdama katkı, yabancı yatırımcıların ülkeye çekilmesi, AR-GE ve inovasyon ile yüksek teknoloji transferlerinin yanı sıra uluslararası piyasalarda rekabet gücünü artırma yönünden faydaları olduğu görülmektedir. Serbest bölgelerde vergisel yönden

sağlanan avantajlar işletmelerin gider ve maliyetlerinde azalma sağlamakta olup yatırımcıların bölgelere çekilmesi açısından cazibe oluşturmaktadır.

Türkiye’de serbest bölgeler, 1985 yılında yayınlanan 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu¹ ile ihracatı artırmak, ihracata yönelik üretime odaklanmak gibi ekonomiye olumlu katkıları olması gibi amaçlarla fiiliyata geçmiştir. Türkiye’de serbest bölgelerin kuruluşu ve faaliyetlerine başlaması diğer ülkelere göre bir nebze geç olsa da 1987 yılından itibaren hızlanarak devam etmektedir.

Türkiye’de serbest bölgelerin kuruluş amaçları özetle ülkeye yabancı sermaye ve yüksek teknoloji ürün girişinin hızlandırılması için altyapının ortaya çıkarılması, zaman kayıplarının önüne geçerek ihracat ve ithalat için gerek duyulan hammadde, yarı mamul, ara malların kolayca sağlanabilmesi, uygulanan politikalar ve teşvikler ile üretim maliyetlerinin düşürülmesi, yeni iş imkânları sağlanarak istihdam yaratılması olarak sayılabilmektedir.

Bu çalışmanın amacı, dünyada küresel ticaretin gelişmesinde katkıları olan serbest bölgelerin türlerini araştırıp incelemek ve Türkiye’de yer alan serbest bölgelerin gelişim süreçlerinin incelenmesinin ardından mevzuat yönünden değerlendirmelere yer vererek İzmir Serbest Bölgesinin İzmir ekonomisine ve bölgesel kalkınmaya etkilerini ortaya koymaktadır.

İzmir ilinde faaliyet gösteren iki serbest bölgeden biri olan İzmir Serbest Bölgesinin, bulunduğu il ve çevresine olan olumlu ve olumsuz etkilerinin tespitine yönelik olarak Serbest Bölgede faaliyet gösteren firmalar ile yüz yüze anket yöntemi² izlenerek araştırma yapılmış olup İzmir Serbest Bölgesinin tercih edilme sebepleri ile birlikte üretim hacmi ve kârlılık, istihdam, ihracat hacmi, yabancı yatırımcı çekme potansiyeli, AR-GE, inovasyon ve yenilik faaliyetleri yönünden etkinliklerin sınanması yoluna gidilmiştir. İzmir Serbest Bölgesinin tercih edilme sebeplerine dair lokasyon imkânları, finansal, vergisel ve yatırım imkânları, operasyonel avantajlar ve kiralama hizmetleri açısından araştırma yapılarak elde edilen veriler analiz edilmiş ve değerlendirmelere yer verilmiştir.

¹ <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.3218.pdf>

² Anket soruları ekte yer almaktadır.

İzmir Serbest Bölgesi'nin internet sitesinde yer alan veriler dikkate alınarak Serbest Bölgede faaliyet gösteren işletmelerin dökümü hazırlanmış olup İzmir Serbest Bölgesi'ne anket çalışması yapılması için gidilmiştir. İzmir Serbest Bölgesi'nin internet sitesinde her ne kadar 183 firmanın kaydı bulunduğu görülmüş olsa da fiili olarak anket yapılması sırasında 62 firmanın faal olarak işlerine devam ettiği görülmüş ve bunların içinden ankete katılmayı kabul eden 45 firma ile anket çalışması yapılmıştır. Söz konusu işletmeler arasında faal olduğu tespit edilen ve anket amacıyla yapılan ziyaretler sonucu 17 işletme ankete katılmayı kabul etmemiş olup bu firmalar ile anket çalışması yapılamamıştır. Dolayısıyla ankete katılım oranı %72,5 olarak gerçekleşmiştir.

Ulusal literatürde serbest bölgelerin etkinliğine yönelik çalışma sayısının düşük düzeyde olduğu gözlemlenmiştir. Bu çalışma da İzmir Serbest Bölgesi'nin, İzmir ilinin ekonomisine ve bölgesel kalkınmaya yönelik etkilerinin tespit edilmesi amacıyla yapılmıştır. Serbest Bölge'de faaliyet gösteren işletme yetkilileri ile İzmir Serbest Bölgesi'nin tercih edilmesinin sebeplerinin yanı sıra işletmelerin Bölge'deki faaliyetleri sonucu, üretim hacimleri ve kârlılıkları, istihdam, doğrudan yabancı yatırımların çekilmesi, AR-GE potansiyellerindeki değişimler üzerine yüz yüze olarak anket çalışması yapılmıştır.

Çalışmanın Birinci Bölümünde serbest bölgelerin tanımı ve özelliklerinden bahsedilmiş olup serbest bölgelerin kuruluş amaçları ve işlevlerine değinilmiştir. Sonrasında serbest bölgelerin türlerine yer verilen birinci bölümde serbest bölgelerin olumlu ve olumsuz etkileri irdelenmiştir.

İkinci Bölümde dünyada uygulamaları bulunan serbest bölge örnekleri kapsamlı bir şekilde açıklanmış ve kıtalara göre ayrı ayrı ülkeler bazında serbest bölge uygulamalarının özellikleri ve faaliyetlerine değinilmiştir. Bu bölümde ayrıca dünyadaki serbest bölge uygulamalarının benzer ve farklı yönleri ile Türkiye için uygulanmasının fayda sağlayabileceği düşünülen serbest bölge türleri açısından değerlendirmeler yapılmıştır.

Çalışmanın Üçüncü Bölümünde ise, Türkiye'de serbest bölgelerin tarihçesine yer verilmiş olup serbest bölgelerin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkilerinden bahsedilmiştir. Bu bölümde Türkiye'de vergisel yönden serbest bölgelere ilişkin mevzuata da yer verilmiş olup yatırımcılara sağlanan teşvik ve avantajlar

açıklanmıştır. Bununla birlikte İzmir Serbest Bölgesinin tanıtımı, özellikleri ve sunduğu hizmetlere çalışmanın bu bölümünde yer verilerek İzmir Serbest Bölgesi'nin işletmeler ve yatırımcılara sağladığı imkânlar ve avantajlar açıklanmıştır.

Dördüncü Bölümde, serbest bölgelere ilişkin ulusal ve uluslararası literatürde yer alan ampirik çalışmalara yer verilerek literatür taraması yapılmış ve serbest bölgelere ilişkin olumlu ve olumsuz görüşlerin yer aldığı çalışmalar değerlendirilmiştir. Çalışma konusu olan İzmir Serbest Bölgesi'nin İzmir ekonomisi ve bölgesel kalkınmaya etkilerinin tespitine yönelik olarak İzmir Serbest Bölgesi'nde faaliyet gösteren işletmelerle yüz yüze olarak yapılan anket çalışmasına ve buna yönelik olarak hazırlanan analiz ve değerlendirmelere detaylı olarak yer verilmiştir. İzmir Serbest Bölgesinde faaliyet gösterdiği tespit edilen toplamda 45 adet firma ile yüz yüze yapılan anket çalışması bu bölümde yer almaktadır. Ulusal literatürde çalışma konusuna yönelik benzer anketler uygulayan çalışmalar bulunmakla birlikte söz konusu anket soruları araştırma sorularını karşılamadıkları için hazırlanan anket soruları bu tez kapsamında belirlenmiştir.

Sonuç kısmında ise, elde edilen veriler ve bulgular ortaya konulmuş olup İzmir Serbest Bölgesinin İzmir ekonomisine ve bölgesel kalkınmaya olan etkileri ile serbest bölgelere ilişkin somut politika önerilerine yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SERBEST BÖLGELERİN GENEL TANITIMI

1.1. SERBEST BÖLGELERİN TANIMI VE ÖZELLİKLERİ

Geçmişten günümüze ülkeler arası ticaretin gelişmesine katkıları olan, ihracat açısından sağladığı kolaylıklar ile firmalar için cazibe sağlayan serbest bölgelerin aynı zamanda bürokratik engellerin azlığı nedeniyle de yatırımcılar açısından çekim noktaları olduğunu söylemek mümkündür.

Dünya Bankası'nın serbest bölgeler tanımı şu şekildedir; *“Serbest ticaret bölgeleri, ticaret, aktarma ve yeniden ihracat işlemleri için depolama, saklama ve dağıtım olanakları sunan, çitlerle çevrili gümrüksüz alanlardır.”* (Dünya Bankası, 2008: 3). Gümrük Rejimlerinin Basitleştirilmesi ve Uyumlaştırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşmede (Revize Kyoto Sözleşmesi) serbest bölgeler; *“Bir akit tarafın topraklarının, ithal edilen malların ithalat vergileri ve harçları bakımından genel olarak gümrük bölgesi dışında kabul edildiği bir bölümü”* olarak tanımlanmaktadır (Dünya Gümrük Örgütü, 2006). Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı'na göre ise; serbest bölgeler, *“ülkelerin geçerli ticari, mali ve iktisadi alanlara ilişkin hukuki ve idari düzenlemelerin uygulanmadığı veya kısmen uygulandığı, sınai ve ticari faaliyetler için daha geniş teşviklerin tanındığı ve fiziki olarak ülkenin diğer kısımlarından ayrılan yerler”* olarak tanımlanmaktadır.

Bir başka tanıma göre, *“Serbest bölgeler, üretim ve yatırımı teşvik etmek, yabancı yatırımcıları ülkeye çekerek yabancı yatırımları ve yüksek teknoloji ürünlerinin girişini artırmak, ülkeler arası ticaretin geliştirilmesi amacıyla kurulan, ülke sınırları içinde olmakla birlikte, gümrük sınırlarının dışında konumlandırılmış bulunan, çeşitli vergiler, tarifeler ve kotlar gibi olağan ticaret engellerinin ortadan kaldırılmış bulunduğu, bürokratik gerekliliklerin düşük olduğu, ticari ve sınai faaliyetler için geniş kapsamlı teşviklerin ve avantajların sunulduğu özel ekonomi*

bölgeleridir” (İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi: <https://www.isbi.com.tr/SerbestBolge.aspx>) şeklinde tanımlanmaktadır.

Serbest bölgelere ilişkin çeşitli tanımlamalarda yer alan ortak noktalar, serbest bölgelerin yatırımları teşvik eden, diğer bölgelere göre ayrıcalıklı olarak muafiyetlere sahip, mevzuat ve bürokrasi zorluklarının düşük düzeyde olduğu alanlar olduğu yönündedir. Serbest bölgeler, yatırımcı ve girişimcilere sağlanan avantajlar ile yabancı yatırımcıyı çekmenin (Johansson, 1994; Madani, 1999; Karaduman ve Yıldız, 2002; Düzenli, 2006; Kavlak, 2012; Bakan ve Gökmen, 2014) yanı sıra yüksek teknoloji ithal girdi ile üretim yapan firmalara sağlanan gümrük vergisiz ve KDV’siz mal ithalatı ile serbest bölgede faaliyet gösteren firmalara da rekabet avantajı sağlamaktadır. Bir yandan yüksek teknoloji yoğun ürünlerin ülkeye girişini kolaylaştırmakta (Borensztein ve Gregorio, 1998; Madani, 1999; Tutar vd., 2007) ve teşvik etmekte olan serbest bölgeler, bir yandan da ihracat yönünden sağladığı avantajlar ile ihracatçının işini kolaylaştırmakta ve ülkeye döviz girişini artırmaktadır (Rhee vd., 1990; Acar ve Karakaş, 2017).

Serbest ticaret bölgeleri, en yaygın serbest bölge türü olarak bilinmektedir. Serbest bölgelerin kendileri özel ekonomik bölgelerle eş anlamlıdır ve genellikle mevcut kaynaklarda birbirinin yerine kullanılmaktadır. Ancak serbest ticaret bölgeleri, ülkelere göre farklı terminolojilerle de anılmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri bunlara dış ticaret bölgeleri, diğer ülkelerde ise serbest limanlar veya ihracat işleme bölgeleri olarak atıfta bulunmaktadır. Uluslararası hukuk, değişen terminolojiyi netleştirmeye yardımcı olan bir serbest bölge tanımı sunmaktadır (Viski vd., 2016: 27-28).

Kyoto Sözleşmesi olarak da bilinen Gümrük Prosedürlerinin Basitleştirilmesi ve Uyumlaştırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme, serbest bölgeleri yöneten yasal çerçeveyi oluşturmaktadır (Hockman vd., 2002: 141). Sözleşme, Dünya Gümrük Örgütü (WCO) tarafından geliştirilmiş ve 1974 yılında ana sözleşme olarak yürürlüğe girmiştir. Ticaretin Kolaylaştırılması Gümrük Sözleşmesi³, 1999 yılında WCO Konseyi (Dünya Gümrük Örgütü) tarafından revize edilmiş ve yeni versiyonu kabul edilmiştir. Sözleşmenin amacı, gümrük prosedürlerini ve uygulamalarını uyumlu hale

³ <https://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/facilitation/activities-and-programmes/tf-negotiations/wto-docs/tntf/2014/931-en.pdf?db=web>

getirerek ve basitleştirerek ticareti kolaylaştırmak ve etkin kontrolleri sürdürmektir (Kyoto Sözleşmesi, 2006).

1.2. SERBEST BÖLGELERİN KURULUŞ AMAÇLARI VE İŞLEVLERİ

Serbest Bölgeler yabancı sermaye yatırımlarını ve dış ticareti arttırmak, yerli üreticilerin dünya piyasalarındaki fiyattan girdi temin etmelerini sağlayarak uluslararası rekabet güçlerine katkıda bulunmak, ihracata dönük sanayilerin gelişmesini teşvik ederek ihracatı arttırmak, döviz girişini arttırmak, yeni iş imkânları yaratarak istihdam sorununun çözümüne yardımcı olmak, gelişmiş üretim ve yönetim tekniklerinin yurtdışından getirilmesiyle ekonomik standartları yükseltmek amacıyla kurulurlar. Serbest bölgeler, özellikle gelişmekte olan ülkelere dünya ekonomisine daha çabuk ve kolaylıkla entegre olunması amacıyla kullanılan politikalardan birisidir (T.B.M.M. Genel Kurul Tutanağı, 2008).

Serbest bölgelerin kurulmasında amaçlanan hususlar, 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu'nun 1. Maddesinde detaylandırılmıştır. İlgili maddede; *“Bu kanun, Türkiye’de ihracat için yatırım ve üretimi arttırmak, yabancı sermaye ve teknoloji girişini hızlandırmak, ekonominin girdi ihtiyacını ucuz ve düzenli bir şekilde temin etmek, dış finansman ve ticaret imkânlarından daha fazla yararlanmak üzere, Serbest Bölgelerin kurulması, yer ve sınırlarının tayini, yönetimi, faaliyet konularının belirlenmesi, işletilmesi, bölgelerdeki yapı ve tesislerin teşkili ile ilgili hususları kapsar”* tanımlaması yer almaktadır.

Serbest bölgelerin temel fonksiyonları sıralanacak olursa; (Ticaret Bakanlığı: https://ticaret.gov.tr/data/5b9b61fc13b8761cc09f9b92/genel_bilgi.TB.pdf) bunların,

- Ülkenin yabancı sermaye ve teknoloji gereksinimlerinin karşılanmasına yönelik olarak olanaklar sağlayacak elverişli altyapının yaratılması,
- Sanayicilere ihtiyaç duydukları bir takım hammadde, yarı mamul ve ara malların rahat bir şekilde, talep edildiği ölçüde ve zaman kaybı olmadan sağlanabilmesi,
- Uygulanacak politikalar, teşvikler ve avantajlar ile mal üretim maliyetlerinin düşürülmesi ve ihracatı,

- Türkiye’ye yurtdışından getirilen mamullerin doğrudan doğruya başka ülkelere satışı,

- Yeni iş ve istihdam imkânlarının yaratılması,

- Türk ihraç ürünlerinin ve mallarının ihracat işlemlerinin kolaylaştırılarak hızlandırılması bakımından bir basamak olması işlevini üstlenmek gibi hususlar olduğu görülmektedir.

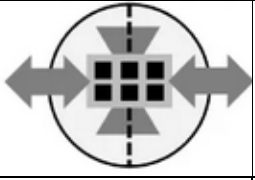
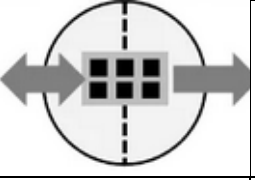
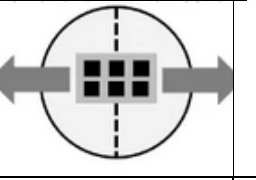
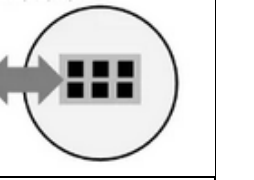
Türkiye’de kurulan serbest bölgelerin kuruluş amaçları ve işlevleri genel olarak yukarıdaki gibidir. Bununla birlikte serbest bölgelere yapılacak yatırımların ve mevzuata getirilecek çeşitli yeniliklerin kuruluş amaçları bakımından serbest bölgelerde faaliyet gösteren firmaların yanı sıra ulusal ekonomiye de yararlı olacağı düşünülmektedir. Serbest bölgelerin işlevleri göz önüne alındığında, üretimde kullanılacak hammaddeler ve ara malların ülkeye getirilme kolaylığı sağlanması, yüksek teknoloji ürünlerin üretilmesinde maliyetleri düşürecek olup sonrasında ihracatı arttıracak ve dolayısıyla döviz girişini yükselteceği ortadadır. Ayrıca serbest bölgelerin kurulduğu bölgelerde taşımacılık alanında ihtiyaç duyulan altyapı için de gelişme sağlanmakla birlikte istihdam açısından da fayda sağladığı bilinmektedir (Rondinelli, 1990; Ay, 2009; Bakan ve Gökmen, 2014; Çetinkaya ve Bektaş, 2016).

1.3. SERBEST BÖLGELERİN TÜRLERİ

Serbest bölgeler kuruldukları zamanlardan itibaren dönemin şartlarına, ihtiyaçlara ve faydalarına göre evrilerek çeşitli aşamalardan geçmiştir. Günümüzde, kuruldukları bölgelere ve kuruluş amaçlarına göre birçok farklı özellikte serbest bölge türleri bulunmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde serbest bölgelerin türlerine yönelik açıklamalara yer verilecektir.

Çeşitli şekillerde kurulmuş olan serbest bölge türleri olsa da Tablo 1’de görüldüğü gibi faaliyetleri açısından ve amaçları bakımından temelde dört çeşit serbest bölgeden bahsedebilmek mümkündür. Bunlar, Serbest Liman, Serbest Ticaret Bölgesi, İhraç Ürünleri İşleme Bölgesi (Serbest Üretim Bölgesi) ve Serbest Ekonomi Bölgeleridir.

Tablo 1. Serbest Bölge Türleri

Serbest Liman		Serbest Ticaret Bölgesi		İhraç Ürünleri İşleme Bölgesi(Serbest Üretim Bölgesi)		Serbest Ekonomi Bölgesi
Uluslararası	Yurtiçi	Uluslararası	Yurtiçi	Uluslararası	Yurtiçi	Uluslararası
						
•Ticaret ve lojistik platformlar •Liman şehirleri ve bağlı lokasyonlara sahip •Yerli, ulusal ve ihracat pazarları		•Antrepolar ve ticaret ile ilgili faaliyetlerle ticaret desteği •Giriş limanlarına sahip •Yerli ve yeniden ihracat işlemleri		•Üretim ve işleme geliştirmesi •Genellikle büyük bir taşıma ağına yakın •Yerli ve ihracat işlemleri		•Doğrudan yabancı yatırımcıyı çekmekte •Ticari geçiş kapıları •İhracat ve yeniden ihracat işlemleri

Kaynak: Dünya Bankası (2008)

1.3.1. Serbest Limanlar (Free Ports)

Serbest limanlar, genel vergi ve gümrük kurallarının uygulanmadığı özel bir liman türü olarak değerlendirilmektedir. Bu serbest bölge türü, hava limanları olabileceği gibi limanlar da olabilmektedir. Bir serbest limanda, ithalat malları basitleştirilmiş gümrük belgeleriyle birlikte gümrük vergisi ödenmeden ülkeye girebilmektedir. Serbest limanlar, çok çeşitli özel düzenleyici gereksinimlere, vergi indirimlerine ve devlet desteğine tabi olan belirlenmiş alanlar olan serbest bölgelere veya “yatırım bölgelerine” benzemektedir. Aradaki fark, bir serbest limanın, daha genel iş desteği veya yenilenme hedeflerinden ziyade, malları ithal eden, işleyen ve ardından yeniden ihraç eden işletmeleri özellikle teşvik etmek için tasarlanmış olmasıdır (Institute for Government, 2019).

Serbest bölgeler ve serbest limanlar, belirli bölgelerde ve alanlarda ekonomik aktivitenin gelişimini ve hızlanmasını teşvik etmeyi amaçlayarak kurulmaktadır. Serbest limanların temel avantajları gümrük vergilerini ve evrak maliyetlerini düşürerek ithalatı teşvik etmeleri olarak gösterilebilir. Bu durum serbest liman içerisinde faaliyette bulunan imalat işletmelerinin bölge dışında yer alan işletmelere kıyasla daha ucuz ithal girdilerden faydalanabileceğini ortaya koymaktadır. Ayrıca gümrük vergileri ve harçların yanı sıra AR-GE kredileri, düzenleyici esneklikler ve

vergi indirimleri gibi mali teşvikler ile ekonomik faaliyetleri ve yatırımcıları desteklemektedir.

Serbest limanların avantajları çok sayıda olsa da elbette ki yasa dışı faaliyetler için kullanılabileceği de unutulmamalıdır. Kara Paranın Aklanmasının Önlenmesine Yönelik Eylem Gücü (Financial Action Task Force-FATF) ve Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) özellikle vergi kaçakçılığı ve kara para aklamayla mücadele üzerine geniş kapsamlı çalışmalar yapmakta olup yayımladıkları çeşitli raporlarda serbest limanlarda ticaretin, vergisel işlemlere takılmadan yürütülmesinin mümkün olduğu, mülkiyetin gizlenmesinin mümkün olduğu, kara para işlemlerinin rahatlıkla yapılmasının olası olduğu hususlarına değinilmektedir (FATF, 2010; OECD, 2018). Örnek verilecek olursa sanat eserleri gibi değeri yüksek emtiaların, standart kontroller ve denetlemelerle karşılaşılmasızın serbest limanlar üzerinden alınıp satılabileceği ve kolayca saklanabileceği hususları göz önünde bulundurulmaktadır.

Görüleceği üzere serbest limanlara sağlanan avantajlar, dış ticaret hacimlerinin artması, istihdam sağlanması ve yatırımların bölgeye çekilmesi gibi faydalar sağlamaktadır. Yatırımcıların bölgeye çekilmesi ile birlikte gerek bölgesel gerekse küresel düzeyde ticaretin hareketlenmesine katkısının da olduğunu söylemek mümkün olacaktır. Bununla birlikte serbest limanlarda, kontrollerin düşük düzeyde olması nedeniyle kara para aklama ve vergi kaçakçılığı gibi sorunların ortaya çıkabilme olasılığı da mevcuttur.

1.3.2. Serbest Ticaret Bölgeleri (Free Trade Zones-FTZ)

Dış ticaret bölgesi olarak isimlendirilen serbest ticaret bölgeleri, ticari emtiaların, gümrük idarelerinin denetimi ve kontrolü olmaksızın bölgelere indirilebildiği, elleçlendiği, üretilbildiği ve ihracat işlemlerine konu edilebildiği alanlar olarak tanımlanabilmektedir. Ürünler sadece serbest ticaret bölgesinin yer aldığı sınırlar içerisindeki alıcılara teslim edildiğinde yürürlükte olan gümrük vergilerine tabi olmaktadır. Serbest ticaret bölgelerinin birincil amacı, yüksek vergiler ve karmaşık gümrük düzenlemelerinden kaynaklanan ticaret engellerini liman, hava limanı ve sınırlardan kaldırmaktır. (Britannica, <https://www.britannica.com/money/free-trade-zone>). Serbest ticaret bölgelerinde, yeniden ihraç, transit ticaret, etiketleme, depolama, montaj, sergileme benzeri işlemler

yapılabilmekte olup bu ve benzer işlemlere tabi tutulan malların ev sahibi ülkeye sokulmadığı müddetçe o ülkenin dış ticaret mevzuatının gümrük ve kambiyo mevzuatı gibi bütünleyicileri ülkenin genel mevzuat uygulamalarının dışında tutulmaktadır (Tufan, 2009: 6).

Serbest ticaret bölgeleri, genellikle limanların veya havaalanlarının yakınında bulunmakta olup esas olarak yeniden ihraç edilen mallar için ulusal ithalat ve ihracat vergilerinden muafiyet sağlamaktadır. Yerel hizmetler, ticareti yapılan mallara katma değer olarak az da olsa kazanç sağlamaktadır (Exportiamo, 2018).

Serbest ticaret bölgeleri, harçlar ve vergiler gibi ticaretle ilgili ücretlerden muaf ekonomik alanlar olarak belirlenmiş bir tür özel ekonomi bölgeleridir (Special Economic Zones: SEZ). Bu alanlarda üretilen, depolanan ve elleçlenen mallar, farklı gümrük tercihlerine tabi olmaktadır. Yatırımları teşvik etmek için genellikle çeşitli yardımlar ve düzenlemeler sunulmaktadır. Tüm özel ekonomi bölgeleri ilk olarak en basit deyişle “serbest bölgeler” olarak bilinmekteydi ve genellikle limanların ve hava limanlarının yakınlarda ya da iki veya daha fazla ülke arasında belirlenmiş alanlarda kurulmaktaydı. Bu alanlar 1960’larda kurulmaya başlamış olup 1980’lere kadar sayılara artmıştır. Günümüzde dünyada 5.400’den fazla özel ekonomi bölgesi bulunmaktadır. Bunlardan 1.000 tanesi son beş yılda kurulmuş olup önümüzdeki birkaç yıl içinde 500’den fazla yeni özel ekonomi bölgesinin kurulması beklenmektedir (IContainers, 2019).

1.3.3. Serbest Üretim Bölgeleri (Free Production Zones)

Yirminci yüzyılın ikinci yarısından sonra ortaya çıkan ve günümüze kadar sayı ve nitelik yönünden hızlı bir gelişme gösteren serbest üretim bölgeleri, gerek ev sahibi olan ülkeler, gerekse kullanıcılar açısından geniş çaplı araştırmalara konu olmaktadır (Erdoğan, 1986: 267). Bu tip serbest bölgeler, çeşitli endüstriyel faaliyetlerin ihracat ve ülke içerisinde tüketimi için yapıldığı bölgelerdir. Bu tür bölgelerde ağırlıklı olan ticari değil endüstriyel faaliyetlerdir. Bu bölgeler genellikle uluslararası sermayenin ucuz işgücünden ve hammaddeye yararlanmak ve sunulan vergi avantajlarından yararlanmak için yatırım yaptıkları serbest bölgelerdir (Akyürek, 1983: 64).

Bir serbest üretim bölgesinin (ihracat üretim bölgesi) ana hedefleri ve faydaları, geleneksel olmayan ihracat yoluyla döviz kazançlarında büyüme, gelir yaratmaya yardımcı olacak işlerin yaratılması ve işgücü becerilerinin geliştirilmesi, doğrudan yabancı yatırımın çekilmesi ve teknoloji transferinin teşvik edilmesidir. Serbest üretim bölgeleri veya ihracat üretim bölgeleri, yabancı kuruluşlardan yatırım yoluyla ekonomik büyümeyi teşvik ederek ticari ve endüstriyel ihracatı geliştirmek için kurulmuş alanlardır. Vergi muafiyetleri ve bürokratik engellerdeki seviyenin düşük düzeyde olması serbest üretim bölgelerini cazibe merkezi haline getirmektedir.

Serbest üretim bölgelerinde ana hedef; sınai üretim yapabilmektedir. İşgücü ve istihdamın ucuz olduğu, her çeşit vergi, resim ve harçlarda muafiyetlerin tam ve kısmi olarak uygulanabildiği, altyapı olanaklarının genellikle gelişmiş bulunduğu serbest üretim bölgelerinde ekseriyetle ihracata yönelik yerli ve yabancı yatırımlar yapılabilmektedir (Ural, 2009: 6-7). Üretici ve yatırımcılar ise, en uygun koşullarda ve en düşük maliyetler ile birlikte bürokratik prosedürlerin azaltılmış olduğu ortamlarda yatırımlarını yaparak üretime yönelme eğiliminde davranış göstermektedirler. Bu nedenle serbest üretim bölgelerine yönelik uygulanacak doğru politikaların pozitif geri dönüşleri sağlaması mümkün görünmektedir.

1.3.4. İkiz Fabrikalar (Maquiladora)

Maquiladora kelimesi, tahıl öğütme sürecini tanımlamak için ortaya çıkmıştır. Maquila, bir değirmenciye tahılını öğütmesi için ödenen kısma atıfta bulunmaktadır. Maquiladoralar 1970'lerde ortaya çıkmaya başladığında, büyük endüstriyel kompleksler ve ihracat işlemleri için faaliyet gösteren tesisler olarak çalışmaktaydı. Bu kuruluşlar düşük maliyetler ile birlikte kısa sürede uluslararası tekstil şirketlerinin dikkatini çekmiştir. İkiz fabrikalarda yaklaşık 1,15 milyon Meksikalı istihdam edilmektedir ve kadınlar toplam işgücünün %70'ini oluşturmaktadır. Bu işçileri barındırmak için Colonias adı verilen gecekondu kasabaları ivedilikle inşa edilmiştir. Ticari kazançlar çok büyük olmasına rağmen, işçilere genellikle haftalık 5,75 ABD Doları civarında ödeme yapılmaktadır ve haftada 60 ila 70 saat çalıştırılmaktadırlar (Crystal, 2023).

Maquiladoralar (İkiz Fabrikalar olarak da adlandırılır), ana şirket yönetim tesisi Amerika Birleşik Devletleri'nde olan ve Meksika'daki üretim tesisleridir.

Maquiladoralar, şirketlerin Meksika'daki ucuz işgücünden yararlanmasına ve aynı zamanda Amerika Birleşik Devletlerinde iş yapmanın avantajlarından faydalanmasına olanak tanımaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nde faaliyet gösteren şirketler ekipman, malzeme, makine, hammadde ve diğer varlıklarını ithalat vergisi ödemeksizin montaj veya işleme için Meksika'daki tesislerine gönderebilmektedir. Tamamlanmış ürünler sonrasında Amerika Birleşik Devletleri'ne veya üçüncü bir ülkeye ihraç edilebilmektedir (The City of San Diego, <https://www.sandiego.gov/economic-development/sandiego/trade/mexico/maquiladoras>).

İkiz fabrikalar, serbest üretim bölgelerinin en özgün örneği olarak gösterilebilmektedir. Amerika Birleşik Devletleri ile Meksika'nın sınırında kurulmuş olan ikiz fabrikalar ilk olarak sınır bölgesinde kurulmuş olup Meksika'da yer alan fabrikaların ABD'den gümrük vergisine tabi tutulmadan ithal ettikleri hammaddeleri işledikten ve montaj işlemlerini tamamladıktan sonra yeniden ABD iç pazarlarına ihracatıyla faaliyet alanı bulmuştur. ABD ise, satın aldığı bu malların ülkeye girişlerinde malın tümüne gümrük vergisi koymayıp sadece Meksika'da eklenen değerlere (katma değer) gümrük vergisi koymaktaydı. Faaliyete başladığında iki ülkenin sınırında işletilmesi planlanan ve izin verilen ikiz fabrikalar, 1970'li yılların ardından iç bölgelerde de kurulmaya başlamıştır. Ancak ABD, Meksika ve Kanada arasında 1994 yılında yapılan NAFTA anlaşması ile bu fabrikalar işlev değiştirmiştir (Tomanbay, 1985: 129).

Geçmişten günümüze ekonomi, can güvenliği ve işsizlik gibi sorunlar nedeniyle Meksika'dan ABD'ye yaşanan insan göçü probleminin çözümüne yönelik olarak ABD'nin teklifi ile ikiz fabrikaların kurulmasıyla bu sorunun bir miktar önüne geçilmiş olup elde edilen sonuçlar bu iki ülke için ikiz fabrikaların yararlı olduğunu göstermiştir. ABD ülkeye olan kaçak insan ve işçi göçünü azaltma ve düşük maliyetle fason imalat malları üretme konusunda avantaj sağlarken Meksika'da yurtdışından yabancı sermaye ve döviz girişini artırarak bir yandan da istihdam olanakları yaratmıştır.

Meksika, Maquiladora programı ülke geneline yayılmış 3.700 fabrikadan oluşmakta ve 1 milyondan fazla kişiye istihdam sağlamaktadır. Maquiladorlardan yılda 80 milyar Amerikan Dolarına yakın ihracat yapılmaktadır. Bölgedeki diğer alanların aksine, endüstriyel faaliyetler oldukça çeşitlidir ve Amerika Birleşik

Devletleri'nin yanı sıra Japonya'dan da önemli yabancı yatırım kaynakları bulunmaktadır (Dünya Bankası, 2008).

Maquiladoralar aslında coğrafi ve politik koşulları uygun ülkeler için verimli bir uygulama olarak değerlendirilebilir. Sınırlara yakın bölgelerde kurulacak çeşitli fabrikalar ve iş sahaları ile hem üretim hacmi artırılabilecek hem de istihdam açısından faydalı sonuçlar elde edilecektir. Maquiladoralara benzer şekilde sınır bölgelerinde kurulacak kasabalar ve fabrikalar ile gerek bölgesel kalkınmanın önünün açılması gerekse de döviz girdisi ve ticaretin artırılması sağlanabilecektir.

1.3.5. Yatırım Bölgeleri (Enterprise Zones)

Yatırım bölgeleri, ülkenin diğer bölgelerine nazaran geri kalmış durumda bulunan yerlerin canlandırılması ve elverişli yatırım ortamı sağlanması amaçlanarak oluşturulmuştur. Yerli yatırımcıların ekonomik çıkarları yabancı yatırımcıya nazaran ön planda tutularak kurulmaktadır (Erkan vd., 1990: 9).

Yatırım bölgeleri, özel ekonomik kalkınmayı ve istihdam yaratmayı teşvik etmek için özel vergi indirimleri, düzenleyici muafiyetler veya diğer kamu yardımlarına sahip coğrafi bir alandır. En sık olarak şehrin bazı mahallelerindeki ekonomiyi yeniden canlandırmak için kişilerin ve işletmelerin şehir merkezlerinden banliyölere kaçışını tersine çevirmek amacıyla 1970'lerde ABD'de bu bölgeler tanıtılmıştır. Bu programlar ile özel bir şirketi bir bölgede kalmaya, orada genişlemeye veya oraya taşınmaya teşvik etmek için kullanılmaktadır (Hayes, 2020).

Yatırım bölgeleri, şirketlerin çeşitli sübvansiyonlara hak kazanabilecekleri alanlar olarak değerlendirilebilir. Birçok yatırım bölgesi programlarının asıl amacının ekonomik açıdan zayıf bölgelerde yer alan işletmelerin yeniden ekonominin içine dâhil edilmesi, canlandırılması ve bu bölgelerden uzaklaşmasının engellenmesi için kurulduğu söylenebilir. Güçlü bir plan, program ve gerekçe ile desteklenirse büyümeyi ve istihdam yaratmayı teşvik edebilecek yapıya sahip olan yatırım bölgeleri düşük vergiler ile birlikte yerel altyapıyı ve ekonomiyi geliştirebilecektir. Yatırım bölgelerinin, altyapı gelişimi, işletmeleri cezbetme ve istihdam yaratma yönünden geri kalmış yerel ekonomiler için itici güç oldukları ve ekonomik açıdan oldukça faydalı oldukları söylenebilir.

1.3.6. Serbest Bankacılık Alanları ve Kıyı Bankacılığı (Free Banking Zones/Off-Shore Bankacılık)

Serbest Bankacılık Bölgeleri, uluslararası piyasalarda yabancı sermayenin ülkeye çekilmesi amacıyla kurulan bölgeler olarak değerlendirilebilmektedir. Bu bölgelerde genellikle, döviz kontrolleri, kredi kontrolleri, munzam karşılık oranları ya gevşetilmekte ya da tamamen ortadan kaldırılmaktadır. Vergisel anlamda da kredi sağlayıcılara çeşitli imkânlar sağlanmaktadır (Güner, 1995: 10).

Kıyı Bankacılığı (Off-Shore Banking) en basit tanımıyla kişinin ikamet ettiği ülke dışındaki yabancı bir yargı yetkisinde bankacılık hizmetlerinin kullanımını ifade etmek için kullanılan bir terimdir. Dolayısıyla, ikamet ettiği ülke dışında yabancı bir ülkede banka hesabı olan herhangi bir kişi, denizaşırı bankacılıkla uğraşmaktadır (Offshore Protection, 2023: <https://www.offshore-protection.com/what-is-offshore-banking-benefits>). Kıyı bankacılığı her ne kadar vergi kaçırma ve kara para aklama için kullanıma uygun olabileceği ihtimali barındırsa da yasal olarak önünde bir engel bulunmamaktadır. Uluslararası düzeyde belirlenen şeffaflık ve açıklık ilkelerine uygun olması kaydıyla kıyı bankacılığının illegal olduğu söylenemez. Vergi cennetleri olarak değerlendirilen bazı ülkelerde sıklıkla karşılaşılan kıyı bankacılığı sistemi üzerine, OECD ve FATF (Financial Action Task Force)'ın son yıllarda denetimlerini ve düzenlemelerini oldukça yoğunlaştırdığı bilinmektedir.

Dünyada en popüler kıyı bankacılığı hesaplarının bulunduğu yargı alanları ve ülkeler ise Hong Kong, İsviçre, Belize, Cayman Adaları, Singapur, Panama, Seyşeller gibi ülkelerdir. Uzunca bir süre vergi kaçırma ve kara para aklama gibi yasa dışı faaliyetler yönünden çeşitli spekülasyonların yapıldığı kıyı bankacılığı sistemi ile ilgili olarak hazırlanan regülasyonlar ve mali mücadele sistemleri sayesinde şeffaflık ve açıklık yönünden olumlu gelişmeler yaşanmıştır.

1.3.7. Serbest Şehir (Open City)

Serbest şehirler, ticari, mali ve iktisadi konular ile bürokratik engellerin en düşük düzeyde olduğu özel ve idari yönden düzenlemelerin mevcut olduğu bölgelerdir. Malların giriş ve çıkışlarının kontrol altına alınması kolay olan ada ülkelerinde veya büyük devletlerin adalarında hayata geçirilmiş olan serbest şehir

projeleri, kurulduğu bölgede hızlı bir ekonomik gelişme yaratabilecek potansiyeli taşıyan serbest bölge türü olarak değerlendirilebilir. Özellikle ileri teknoloji üretimleri için son derece uygun şartlar sağlayan serbest şehirler bulundukları şehrin ve yakınlarında bulunan bölgelerin de altyapı, istihdam, ulaşım ve ticaretinin yükselişe geçmesinde etkili olabilmektedir.

Serbest bölgenin tamamıyla bir şehri kapsamı halinde serbest şehir kavramından bahsedebilmek mümkün olacaktır. Çin’de kurulmuş olan üç adet serbest şehir bulunmakta olup dünyanın en geniş kapsamlı serbest şehirleri; Dubai, Bahreyn ve Hong Kong’tur (Muzhdabayeva, 2006, 9).

1.3.8. Serbest Transit Bölgesi (Free Transit Zone)

Serbest transit bölgeler, yeterli liman tesisleri veya denize erişimi olmayan bir komşu ülkenin, ticaret kolaylığı için depolama ve dağıtım merkezi olarak hizmet veren bir kıyı ülkesindeki giriş limanını çevreleyen alan olarak tanımlanabilmektedir. Serbest transit bölge, komşu bir ülkeye ve komşu ülkeden transit geçiş yapılacak olan malların gümrük vergisi, ithalat kontrolleri veya mal giriş çıkışlarında uygulanan pek çok formaliteye tabi olmaması adına kurulmakta ve işletilmektedir.

Transit bölge, hem serbest ticaret bölgesinden hem de serbest limandan daha sınırlı bir kolaylık sağlamaktadır. Geniş anlamıyla, transit bölge limanın ayrılmış bir yerinde kendi iskele, barınma alanları ve diğer kolaylıklara sahip bir bölgedir. Dar anlamıyla bakıldığında ise limanda tek bir depo ve barınağa sahip olması halidir. Genellikle, transit bölgelerde imalat faaliyetlerine izin verilmezken yalnızca malların gidecekleri rotalarına ulaşabilmeleri için gerekli depolama, ambalajlama ve diğer bazı işlemlerin yapılması için uygun olmaktadır. Bazı durumlarda da depolama süreleri sınırlı olmaktadır (Shvets, 2003: 11).

Denize veya okyanuslara kıyısı olmayan ve dolayısıyla limanlara sahip olmayan ülkeler için komşu ülkelerin limanları vasıtasıyla transit ticaret yapılmasına ve gümrükte yaşanan problemlere ve zaman kayıplarının önüne geçilmesine faydası olan serbest transit bölgeleri dış ticaret için kolaylıklar ve çeşitli avantajlar sağlamaktadır.

1.4. SERBEST BÖLGELERİN OLUMLU VE OLUMSUZ ETKİLERİ

Serbest bölgeler firmaların dış ticarete ilişkin kısıtlamalara maruz kalmadan uluslararası pazarlarda rekabet edebilmesine olanak yaratan, endüstriyel park ve transit yükleme merkezi olarak kabul edilmektedir (Erkan vd., 1990: 3). Serbest bölgelerde gümrük muafiyetlerinin yanı sıra yatırımcılara yönelik bir takım vergisel avantajlar ve ihracatı artırmaya yönelik transferler sağlanarak uluslararası pazarlarda rekabet gücüne ulaşılabilmesi için iletişim ve haberleşme benzeri bir takım teknolojik alt yapı olanakları sunulmaktadır (Öztürk, 2013: 79).

Baldwin ve Okuba (2005)'e göre, özel ekonomi bölgeleri işletmeleri rekabeti güçlendirerek düşük verimli işletmelerin bölgeden çekilmesi, bölge dışına taşınması ve bölgedeki yüksek verimli işletmelere yönlendirilmesi gibi amaçları yerine getirmektedir. Ayrıca, Gleaser (1992), kümelenmelerin firmaların coğrafi yığılması veya yerleşme kararlarının bir sonucu olarak ortaya çıkabildiğini açıklamış olup yerelleştirmeye dayalı politika yönlendirmeleri nedeniyle piyasa güçleri tarafından kümelenmelerin çeşitlilik gösterebileceği belirtilmektedir. Her iki durumda da kümelenmelerin diğer alanlara göre bazı ekonomik avantajlar sunduğu açıklanmış olup literatürde doğal maliyet avantajları ile firma yayılmalarından kaynaklanan avantajlar arasında ayırım yapmanın yaygın olduğu belirtilmiştir. Daha yakın zamanlarda, araştırmacılar (Melitz ve Ottaviano (2008) seçim etkisine dikkat etmeye başlamıştır. “Yeni-Yeni” ticaret teorisi, özel ekonomi bölgelerinin verimlilik avantajını seçim etkisi yoluyla açıklamak için başka bir yol sunmaktadır. Teoriye göre, bir ülkenin genel üretkenlik seviyesi sadece işletmelerin teknik düzeyine göre değil aynı zamanda kaynak tahsisinin etkinliğine de bağlı olmaktadır.

Bununla birlikte imalat endüstrileri bağlamında yığılma ve üretkenlik üzerine ilişkileri inceleyen genel çalışmalar (Gleaser ve Marè, 2001; Rosenthal ve Strange, 2004) bunların verimlilik ve bölgesel kalkınma ile büyüme üzerine önemli düzeyde olumlu etkileri olduğunu tespit etmiştir (Martin ve Sunley, 2003; Porter, 1998). Bunun nedeni ise, ilişkili olan veya olmayan firmaların yakınlığının nakliye maliyetleri üzerindeki etkisidir (McCann ve Folta, 2009). Ayrıca kümelenme ve yığılma ekonomilerinin üretkenlik ve verimlilik üzerine pozitif etkiler yarattığını belirleyen çalışmalar mevcuttur (Melo vd., 2009; Combes vd., 2012; Wang ve Zhang, 2016).

Tüm dünyada özellikle 1990'lı yıllardan sonra sağladığı çeşitli avantajlara istinaden artan rağbet ile birlikte daha fazla alanda kurulmaya başlayan serbest bölgeler, birçok açıdan olumlu yönleri sahip olmasının yanında bir takım olumsuz etkileri de bünyesinde barındırabilmektedir. Kurulduğu bölgelere özellikle altyapı ve istihdam açısından etkileri bulunan serbest bölgeler, içerisinde kurulu işletmelere yatırım ve vergi alanında istisna ve muafiyetler sunmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde serbest bölgelerin olumlu ve olumsuz yönleri ile değerlendirmesine yer verilecektir.

1.4.1. Serbest Bölgelerin Olumlu Etkileri

Serbest bölgelerin kurulduğu bölgelerde sağladığı olumlu yönleri ve sağladığı avantajları, özetle, şu şekilde sıralanabilir:

- Serbest bölgelerde işletmelere sağlanan indirim ve teşvikler ile birlikte ihracat gelirlerinin artışı ve ihracat pazarlarının genişlemesi için avantaj sağlanmaktadır. İhracat üzerinden elde edilen gelirlere uygulanmakta olan muafiyetler vasıtasıyla döviz girişi artmakta ve ülke ekonomisinde önem arz eden ödemeler dengesinde açığın kapatılmasına katkı sağlayabilmektedir.

- İthalat işlemleri için mal ve ürün seçimi, uygun fiyatın bulunması, akreditif açılması, malların ihracatı yapan ülkeden yüklenerek alıcıya teslimi ve gümrük işlemleri için gereken zaman oldukça uzun sürmekte olup yüksek maliyetler ortaya çıkabilmektedir. Ancak serbest bölgelerdeki ithalatçılar, ithal edilecek malları bu bölgelerde önceden kurulmuş olan depolardan görüp temin etme ve ihtiyaçları kadar alma imkânına sahip olmaktadır. Bu durum ise, işletmelerin stok yapma ve gümrük tutarlarını bir defada ödeyerek bu külfetlerden kurtulmalarını sağlayarak finansman bakımından rahatlamalarına neden olmaktadır (Alacaklıoğlu, 1998: 9).

- Serbest liman ve kıyı bankacılığı, bulunulan bölgelerde ekonomi üzerine bir takım olumlu etkiler yaratabilmektedir. Kıyı bankacılığı bulunan serbest bölgeler, iktisadi faaliyetlerin uluslararası finansman piyasalarından kredi alınması ve işlemlerin yürütülmesini kolaylıkla yapabilmektedir. Bunun yanı sıra serbest bölgelerde faaliyet gösteren bankalar diğer bankalara nazaran sınırlamalardan muaf

durumda olduğundan, bankalar açısından serbest bölgeler cazip bir alan olarak görülmektedir (Muzhdabayeva, 2006: 16).

- Serbest bölgeler, kurulma amaçlarından birisi olan işsizlik sorununun çözümü ve istihdam yaratılması konusunda doğrudan ve dolaylı olarak katkılar sağlamaktadır. Yapılacak yerli ve yabancı yatırımlar ile birlikte serbest bölgelerde kurulacak iş alanları, fabrikalar ve atölyelerde işçi ihtiyacı olmakta ve bu bölgelerde istihdam konusunda olumlu gelişmeler sağlanmaktadır.

- Serbest bölgeler, taşımacılık ve lojistik konularında giderlerin azaltılması yönünden işletme giderlerine olumlu yönde katkı sağlamaktadır. Özellikle taşımacılık merkezlerine, limanlara, havaalanlarına ve demiryollarına yakın kurulacak serbest bölgeler taşımacılık giderlerinin düşürülmesi yönünden faydalı olabilmektedir.

- Sermaye sorunu yaşanan ülkelerde serbest bölgelerin kurulması ile birlikte ülkeye yapılacak yabancı yatırımlar artış göstermektedir. Çünkü yabancı sermaye, risk faktörünün düşüklüğü ve serbest bölgelerde sağlanan avantajlardan ortaya çıkan kârlılığın artması gibi nedenlerle serbest bölgelere daha kolay bir şekilde gelmektedir. Bununla birlikte, üretime yönelik faaliyet gösteren serbest bölgelerde, ticaret ve finansman alanlarında çeşitli kolaylıklar bulunmaktadır. Bu gibi sebeplerle de serbest bölgelere yabancı sermaye ile birlikte yüksek teknoloji girişi kolaylaşabilmektedir (Toroslu, 2000: 11).

- Serbest bölgelerde mal ve ürünlerin kalma süresi için herhangi bir sınır bulunmaması stoklama maliyetlerinin antrepolara göre uygun fiyatlarda olmasını ve ithalat yönünden avantaj yaratmasını sağlamaktadır. Bununla birlikte serbest bölgelerde gümrük mevzuatının uygulanmaması, re-export (yeniden ihracat) işlemlerinin kolayca gerçekleşmesini ve ihracatçı firmaların daha aktif faaliyet sürdürebilmelerinin önünü açmaktadır (Tümenbatur, 2012: 343-344).

- İthal girdi yoğunlukta üretim faaliyetinde bulunan ve ürettiği malları dış pazarlara satan işletmeler için yurtdışından serbest bölgeye girişi yapılan mal ve ürünlerden katma değer vergisi ve gümrük vergisinin alınmaması avantajlı bir durum sağlamaktadır (Sarigül vd., 2019: 137).

Serbest bölgelerde üretim, ticaret, depolama, paketleme, araştırma-geliştirme, bankacılık ve sigortacılık gibi her türlü faaliyet yapılabilir. Ancak yukarıda da

bahsedildiği gibi Türk serbest bölgeleri bu faaliyetler için önemli vergi teşvikleri sağlayarak özellikle ihracata yönelik üretimi teşvik etmektedir. Ayrıca, bölgelerde malların herhangi bir süre kısıtlaması olmaksızın depolanabilmesi nedeniyle depolama, serbest bölgelerin faydalı özelliklerinden biri olarak değerlendirilmektedir (Kavlak, 2012: 21).

Serbest bölgelerin kuruluş amaçları dikkate alındığında, en başta gelen nedenlerden biri yatırımcıların bu bölgelere çekilerek üretimin ve ihracatın artırılması gösterilebilmektedir. Bunun için politika yapıcılarının hazırladıkları mevzuat ve teşvikler ile bölgelerden elde edilecek vergi gelirlerinden vazgeçilmesi ancak bunun yerine döviz girdisinin artırılması hedeflenmektedir. Böylelikle teşviklerden yararlanmak isteyen ve vergisel yükünden kurtulmak isteyen yerli ve yabancı yatırımcıların bölgelere gelmesi sağlanacak olup bölgesel gelişmenin de önü açılacaktır. İşsizlik için de önemli bir reçete sayılabilecek serbest bölgelerin, dünyadaki uygulamaları değerlendirildiğinde vazgeçilen vergi gelirlerinin yerine sağlanan faydaların daha önemli olduğu söylenebilecektir.

1.4.2. Serbest Bölgelerin Olumsuz Etkileri

Serbest bölgeler ekonomi, altyapı, istihdam ve diğer yönlerden avantajlara sahip olmasının yanı sıra bünyesinde bir takım olumsuzlukları da barındırmaktadır. Serbest bölgelerin ortaya çıkardığı olumsuz etkileri aşağıdaki gibi özetlemek mümkün olacaktır.

- Serbest bölgelerin ithalat artırıcı etkisi ortaya çıkabilmektedir. İhracata yönelik olarak üretim yapan serbest bölgelerdeki işletmelerin üretimde kullandıkları girdileri çoğunlukla üçüncü ülkelerden ithalat yoluyla sağlamalarından ötürü ithalat hacmi artmaktadır (Toroslu, 2000: 12). Bu durum işletmelerin üretimleri için ucuz olan girdileri kullanmaya yönelmesine sebep olacaktır. Serbest bölgelerin kuruluş amaçlarından olan ihracatı artırmaya yönelik olarak üretimin artışı sağlanmış olsa da ithalat nedeniyle döviz çıkışı artacaktır. Söz konusu husus ithalat baskısının artmasına neden olacaktır.

- Serbest bölgelerde faaliyet gösteren yabancı işletmeler dış pazarlarda yerli firmalara rakip hale gelebilmektedir. Özellikle taşıma ve lojistik maliyetleriyle ilgili

olarak serbest bölgelerden komşu ülkelere yapılan ihracat işlemlerinin maliyeti daha az olacağı için yerli firmalar yabancı firmalara karşı dezavantajlı konuma düşecektir. Bununla birlikte serbest bölgelerdeki malların iç pazarlara satılması ayrı bir sorun teşkil etmektedir. Serbest bölgelerde faaliyette bulunan işletmelere sağlanan teşvik ve avantajlar üretim maliyetlerini düşürmekte ve böylelikle iç pazarlardaki işletmelere göre serbest bölgelerdeki işletmeler maliyet avantajına sahip olmaktadır. Bu nedenle serbest bölgelerden iç pazarlara yapılan satışlar yerli işletmeleri ve yatırımcıları rekabet konusunda olumsuz etkileyebilmektedir (Muzhdabayeva, 2006, 18).

- Serbest bölgelerdeki denetim ve kontrollerin en düşük düzeyde tutulması yasadışı faaliyetlerin artışına sebep olabilmekte, kara para aklama, vergi kaçırma döviz ve mal kaçakçılığı gibi kanunsuz işlemlerin yapılabilmesi ihtimallerini artırmaktadır.

- Serbest bölgelerin kurulduğu bölgeler iş imkânlarının artması ve istihdam gereksinimleri nedeniyle hızlı bir şekilde göç alabilmekte ve bu durum çarpık kentleşmeye ve asayiş problemlerine sebep olabilmektedir. Serbest bölgelerin bulunduğu yerlerde nüfus ve sosyal yapıda değişiklikler ortaya çıkabilmekle birlikte bir takım sosyal sorunlar da baş gösterebilmektedir (Muzhdabayeva, 2006, 19). Bununla birlikte, serbest bölgelerde işçilere grev hakkı ve sendikal faaliyetlerin yürütülmesine izin verilmemektedir. Bu durum işveren ve girişimciler için olumlu gibi görünse de işçi hakları açısından sorunlara yol açabilecek bir durumdur. Serbest bölgelerde işçi ücretleri yurtiçinden düşük tutulabilmektedir. (Güner, 1999: 14).

- Serbest bölgelerde çevre konusunda denetimlerin ve kontrollerin olmaması halinde çevre sorunlarında artış yaşanabilmektedir. Bölgelerdeki endüstriyel atıklar için tesislerin bulunmaması veya işletmelerin atıklarını deniz, nehir, göl gibi yerlere boşaltması halinde çevre kirliliği ortaya çıkabilmektedir.

Özetle serbest bölgelerin ortaya çıkardığı ithalat baskısı, serbest bölgelerdeki faaliyet gösteren firmaların yurtiçi menşeli firmalara rakip olabilmesi, ücret eşitsizliği yaratması ve sosyal yapıda bozulmalar yaratabilmesi, ekonomide yönlendirme etkinliğinin azalması, kaçakçılık faaliyetlerinin artması eğilimleri, tekelleşmede artış sağlayabilmesi, bazı yatırımların olumsuz etkilenebilmesi, yabancı sermayenin ve yatırımların ülke ekonomisine katkılarının düşmesi, yüksek kurulum maliyetleri ve çevre kirliliğine yönelik etkileri, serbest bölgelerin ortaya çıkardığı olumsuz etkiler olarak değerlendirilebilir (Sarıgül vd., 2019: 137).

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYADA SERBEST BÖLGE UYGULAMALARI

2.1. DÜNYADA SERBEST BÖLGELERİN GELİŞİMİ

Dünya tarihinde uygulama olarak kabul görebilecek ilk serbest bölge çalışmasının, günümüzden 2000 yıl kadar öncesinde eski Yunan ve Roma medeniyetlerine dayandığı tahmin edilmektedir. Yunanistan'ın Pire ve Challis limanları bu örneklerin ilki olarak kabul görmektedir. Günümüzde ise serbest bölgeler benzeri yapılar 18. yüzyıldan itibaren Gibraltar Adası (1704), Singapur (1819) ve Hong-Kong (1842)'da faaliyet göstermeye başlamıştır (Erkan vd., 1990: 2).

Mevcut kayıtlar, dünyanın ilk serbest ticaret bölgesinin M.Ö 166 yılında Yunanistan'ın Delos Adasında kurulduğunu ve adanın serbest liman haline getirildiğini göstermektedir. Ardından gelen Roma İmparatorluğu, Civitas Libera ya da Özgür Şehirler ile hüküm süren imparatora yıllık haraç ödemekten muaf tutulmuş ve kendi paralarını basmalarına ve kendi kanunlarını yapmalarına izin verilmiştir (The Nation, 2018: <https://thenationonlineng.net/from-delos-to-nepza-the-story-of-free-trade-zones-2/>).

12. Yüzyılda Hansa Birliği (Kutsal Roma İmparatorluğu tarafından kiralanan ve serbest bir şekilde yönetilen ticaret şehirleri konfederasyonu), Kuzey Avrupa'da aralarında Hamburg'un da bulunduğu ticaret kolonileri kurarak serbest ticaret bölgeleri yeniliğini tekrar canlandırmıştır. Bununla birlikte modern serbest ticaret bölgelerine en yakın yenilik, ülke içerisinde klasik bir ülke olan Londra'da ayrı, duvarlarla çevrili, nehir üzerinde bağımsız depoları, tartı evleri ve bankaları olan Steelyard'da idi. Pek çok araştırma, modern serbest ticaret bölgelerinin ortaya çıkışını 1934'te Dış Ticaret Bölgesi programını başlatan ABD'ye kadar takip ediyor olsa da fikir birliği ilk modern serbest bölgenin 1959'da Shannon Serbest Ticaret Bölgesini kuran İrlanda'da olduğu yönündedir (Abrazpe, 2018: <https://www.abrazpe.org.br/index.php/2018/06/06/from-delos-to-nepza-the-story-of-free-trade-zones/>).

Modern serbest ekonomik bölgelerin gelişimi esas olarak üç temel aşamadan geçmiştir. Bunlardan ilki gelişme dönemidir (Klasik serbest bölgeler-depolama ve aktarma alanları). Şirketlerin ve firmaların, gümrük vergilerinden ve diğer devlet vergi ve harçlarından muaf olan mallarının depolanmasına, incelenmesine, paketlenmesine, etiketlenmesine ve aktarılmasına izin verilmektedir. Günümüzde dünyada bu türden yaklaşık 200'den fazla küçük serbest bölge faaliyetini sürdürmektedir. Serbest ekonomik bölgelerin gelişiminde ikinci aşama, serbest sanayi bölgelerinin ve buna bağlı olarak ihraç edilen işleme alanlarının ortaya çıkması ile ilgili olan alanlardır. Bu türden ilk serbest bölge 1959'da Kuzey İrlanda'nın Shannon kentinde kurulmuş olup şu anda 8.000'den fazla kişiye istihdam sağlamaktadır ve ülke ihracatının %20'sine yakınıni oluşturmaktadır. Bugün dünya çapında 40'tan fazla ülkede 145'in üzerinde benzer bölge faaliyet göstermektedir. Üçüncü ve son aşama ise, ortaya çıkan Karmaşık Serbest Bölgelerdir (serbest limanlar, özel ekonomik bölgeler ve bilgi işlem alanları). 1955 gibi erken bir tarihte, Bahamalar hükümeti, Goliam Bahama adasındaki 138.888 dönümlük arazide özel sektör gelişimini desteklemek için gümrüksüz bir rejim, vergi indirimi ve göçmenlik esnekliğine izin vermiştir. Karmaşık serbest bölge örneklerinden Çin'de yabancı yatırımı çekmek, yüksek nitelikli uzmanları teşvik etmek ve çekmek, teknoloji transferini hızlandırmak gibi amaçlarla 1978'de dört alan oluşturulmuştur (Naydenov, 2018: 4).

Son 50 yıl içerisinde serbest ticaret bölgeleri gerek gelişmiş gerekse de gelişmekte olan ülkelere ihracatın artırılmasına yönelik doğrudan yabancı yatırımların teşviki için bir politika aracı haline gelerek her geçen gün daha da popüler hale gelmektedir. Araştırmalar, serbest ticaret bölgelerinin kurulması ile güçlü ihracat performansı arasında önemli bir bağ olduğunu göstermektedir (UNESCAP, 2006: 5).

Görüleceği üzere serbest bölgeler, insanlık tarihinde ticaretin ve ekonominin başlaması ve gelişme sürecinden itibaren zamanın ihtiyaçlarına göre yüzyıllar içerisinde önemli değişim ve gelişim süreçlerinden geçmiştir. Günümüzde, bölgelere ve coğrafyalara göre çeşitli serbest bölge türleri ortaya çıkmış olup ihtiyaçlara ve sağlayacağı faydalara göre de bu serbest bölgeler çeşitlenmeye devam etmektedir. Ülkelerin ithalat-ihracatının gelişmesinde, yabancı yatırımcıların ülkeye çekilmesinde, yüksek teknoloji transferlerinin kolaylaştırılmasında, bürokratik ve mevzuata dayalı

sorunların ve beklemelerin önüne geçilmesinde oldukça yararlı olduğu kabul edilen serbest bölgelerin dünya ticaretinin geleceğinde de önemli roller üstleneceği açıktır.

2.2 DÜNYADA ÖNEMLİ SERBEST BÖLGE UYGULAMALARI

2.2.1. A.B.D.'de Serbest Bölgeler

Amerika Birleşik Devletleri'nde, Dış Ticaret Bölgesi programı, 1934'te Kongre tarafından dış ticareti hızlandırmak ve teşvik etmek için oluşturulmuştur. Ticaret Bakanlığı'nda bulunan Serbest Ticaret Bölgeleri Kurulu, ABD'deki tüm serbest ticaret bölgelerini başvurularını değerlendirmektedir. Dış Ticaret Bölgeleri, ABD içinde, gümrük tarifeleri için ABD gümrük bölgesi dışında olduğu kabul edilen güvenli alanlar olarak değerlendirilmektedir. ABD Gümrük ve Sınır Koruması günlük işlemleri denetlemekte olup diğer tüm ABD eyalet ve yerel yasaları bu alanlarda geçerli olmaktadır (NAFTZ, 2018).

Amerika Birleşik Devletleri hükümeti 50 eyalette "Dış Ticaret Bölgeleri" olarak bilinen yaklaşık 293 adet serbest ticaret bölgesi işletmektedir. Bu bölgeler, işletmelere aşağıdakiler de dâhil olmak üzere birçok avantaj sunmaktadır:

-Serbest ticaret bölgelerinde ithal edilen ve daha sonra ABD dışına yeniden ihraç edilen mallarda gümrük vergisi bulunmamaktadır.

-İthal edilen mallar serbest ticaret bölgeleri dışında ABD anakarasına girene kadar uygulanacak ithalat vergileri ve tüketim vergileri ertelenmektedir.

-Tersine çevrilen vergilere izin verilmektedir, yani nihai ürün ithal edilen bileşen parçalarından daha düşük vergilere sahip ise bölgede işlenen mallar daha düşük ithalat vergilerinden yararlanmaktadır.

-Serbest ticaret bölgeleri ithalat faaliyetlerinin merkezi olduğu için, müşteriler için işlemler ve lojistiği hızlandıran modern gümrük prosedürleri bulunmaktadır.

-Mallar bölgedeyken ad valorem⁴ ve eyalet vergilerinden muafiyet sağlamakta olup envanterle ilişkili vergi maliyetlerini düşürmektedir.

⁴ Ad Valorem; Latince “değere dayalı” anlamına gelmekte olup malların fiziksel ölçülerinden ziyade değerine göre ve belli bir yüzdeye dayanarak hesaplanan vergi türüdür.

-Devlet veya askeri sözleşmeli şirketler tarafından getirilen hammaddelere %100 ithalat vergisi muafiyet sağlanmaktadır.

- Hasarlı mallar, onarılmakta olan mallar ve iki serbest ticaret bölgesi arasındaki ihracat için vergi ödenmemektedir.

-Serbest ticaret bölgelerinde malların depolanmasında zaman kısıtlaması bulunmamaktadır.

-Serbest ticaret bölgelerinde alkol, tütün ürünleri ve ateşli silahlar da dâhil olmak üzere yalnızca kamuya zararlı olduğu düşünülen ürünlere izin verilmemektedir.

-Ayrıca serbest bölgelerde yabancı ürünlerin perakende satışına izin verilmemektedir (Healy Consultants: 2023, <https://www.healyconsultants.com/usa-company-registration/free-zones/>).

Serbest bölgelerin ABD'ye sağladığı avantajlar yukarıda sayılan maddelerden de görüleceği üzere çok sayıdadır. Yurtdışında bulunulabilecek işlerin ABD'de yaratılmasını sağlayarak ABD merkezli üretim ve dağıtım gibi çeşitli işlemler için rekabet avantajı sağlamaktadır. İhraç edilen malların vergilerden muaf tutulması, ABD merkezli şirketlerin ve firmaların ihracat pazarlarındaki rekabet gücünü yükseltmektedir. Son olarak serbest bölgeler çok uluslu firmalara üretim ve dağıtım avantajları sağlayarak ABD merkezli iş merkezleri ve yönetim birimleri kurmaya teşvik ederek yabancı yatırımcıyı ABD'ye çekmektedir. ABD'de Texas, Luisiana ve Güney Carolina yıllık üretim ve imalat bakımından ABD'de en önde gelen serbest bölgelerin işletildiği yerler olarak bilinmektedir.

2.2.2. Avrupa'da Önemli Serbest Bölgeler

2.2.2.1. İngiltere'de Serbest Bölgeler

Brexit'in ardından Birleşik Krallık hükümeti, Birleşik Krallık'ta küresel ticaret ve yatırım için merkez görevi görebilecek yeni Serbest Limanların piyasaya sürüldüğünü duyurmuştur. Bahsi geçen bu "Serbest Bölgeler", Birleşik Krallıkta bir Serbest Liman içinde bulunan özel ekonomik gümrük bölgeleridir. Münhasır gümrük, KDV ve tüketim vergisi kuralları serbest bölge içinde geçerli olup, operatörlerin ithal edilen malları bu bölgelerde ithal etmesini, depolamasını ve işlemesini daha kolay

veya daha uygun maliyetli hale getirmektedir. Söz konusu düzenleme sonrası amacın, yeni işler yaratmak, idari yükleri azaltmak ve böylece İngiltere ekonomisini hızlandırarak 3 milyar sterlin kazandırmanın önünü açmak olduğu gözlenmiştir (Global Compliance News, 2012: <https://www.globalcompliancencenews.com/2021/12/17/united-kingdom-the-uks-roll-out-of-free-zones-official-designation-of-1st-free-zone-29-11-2021/>).

Birleşik Krallık hükümeti, üç hedefe ulaşmayı planlayan dünya lideri bir Birleşik Krallık modeli tasarlamaktadır. Bunlardan birincisi serbest limanların Birleşik Krallık genelinde küresel ticaret ve yatırım için ulusal merkezler olarak kurmak, ikincisi yenilenmeyi, iş ve istihdam yaratmayı teşvik etmek ve üçüncüsü de başlıca politika hedefi olan inovasyon için yuvalar oluşturmaktır (HM Treasury, 2020: 8).

İngiltere’de serbest bölgelerde faaliyet gösteren şirketler ve firmalar için çeşitli avantajlar sağlanmaktadır. Kolaylaştırılmış beyanname gerekliliklerinin yanı sıra gümrüksüz hammadde ithalatının standart serbest ticaret bölge avantajları bile birlikte başkaca imkânlarda sunulmaktadır. Serbest bölgelerdeki işletmelere damga vergisi ve arazi vergisi muafiyeti sağlanmaktadır. İşletmeler, tesis ve makine alanlarındaki varlıklara yapılan yatırımlar için vergi indiriminden yararlanabilmektedir. Gelişmiş Sermaye Ödeneği, İşveren Ulusal Sigorta Katkı Oranı İndirimi gibi desteklerde serbest bölgelerde faaliyet gösteren işletmelere sağlanmaktadır (Tetra Consultants, <https://www.tetraconsultants.com/jurisdictions/register-company-in-uk/uk-free-trade-zones/>).

İngiltere’deki bulunan serbest bölgeler Liverpool, Prestwick Airport, Southampton, Tilbury, Port of Sheerness ve Teesside serbest bölgeleridir. Bu serbest bölgelerin dışında East Midlands Airport, Felixstowe and Harwich, Humber, Plymouth and South Devon, Solent, Thames serbest bölgelerinin faaliyete geçmesi de planlanmaktadır (HM Treasury, 2021: 56)

2.2.2.2. Almanya’da Serbest Bölgeler

Almanya Serbest Ticaret Bölgeleri, ülkeye doğrudan yabancı yatırımcıyı çekmek ve böylece iç ekonomiyi canlandırmak amacıyla hükümet tarafından kurulan özel alanlardır. İşletme sahipleri ve yabancı yatırımcılar, bu bölgelerde şirket kurarak

kendilerine sağlanan çeşitli mali ve mali olmayan teşviklerden faydalanabilmektedirler. Federal Yasa-Gümrük İdaresi Yasasının 20. Bölümü ile kurulan eyaletler, bazı gümrük bölgelerinin serbest ticaret bölgelerine dönüştürülmesi için Federal Maliye Bakanlığı'na başvurabilmektedirler (Tetra Consultants, 2022: <https://www.tetraconsultants.com/jurisdictions/register-company-in-germany/germany-free-trade-zones/>).

Almanya'da mevcut olarak Birlik Gümrük Kodu (Union Customs Code-UCC)⁵, hükümleri uyarınca özel bir depolama prosedürü olarak belirlenen iki serbest bölge (Cuxhaven Serbest Limanı ve Bremerhaven Serbest Limanı) bulunmaktadır. Her iki serbest bölge de gümrük gözetimi altında giriş ve çıkış noktaları olan çevre çitine sahip olup gümrük vergileri, KDV ve özel tüketim vergileri ve diğer ücretlerin ertelenmesi gibi dolaylı vergilendirmeye sınırlı olarak bir dizi vergi avantajı sağlamaktadır (Cipollini, 2020, 140).

Almanya'daki serbest limanlarda firmalara sınırsız depolama (serbest bölgelerde veya gümrük antrepolarında depolama süresi sınırlaması yoktur), faaliyet kısıtlaması olmaması (bölgeler, tüm ticari ve endüstriyel faaliyetlere ve hizmetlere izin vermektedir.), azaltılmış bürokrasi ve mevzuat kolaylıkları (çoğu durumda, serbest bölgelere denizden giren açık deniz gemilerini ve ürünleri kaydetmeye gerek görülmemektedir) sağlanmaktadır. (Liesegang ve Partner, 2019: <https://www.lawyersgermany.com/free-trade-zones-in-germany>).

2.2.2.3. Fransa'da Serbest Bölgeler

Liberalizme geçiş konusunda gecikme yaşadığını kabul eden Fransız hükümeti, 1992 yılı sonrasında Avrupa tek pazarına geçiş için mali sektörde devlet kontrolünün kaldırılması konusunda ve Avrupa'nın başta gelen metropoliten bölgeleri ile rekabet edebilmek için çeşitli tedbirler almıştır. 1980'li yıllarda Avrupa'nın %1,7'lik büyüme hızı ile benzer seviyede büyüme hızına sahip duruma bulunan Fransa'nın 1990'ların sonlarında yükselen bir büyüme grafiğine sahip olduğu görülmektedir (Ural, 2009: 74).

⁵ Birlik Gümrük Kodu (Union Customs Code); küresel entegre üretim ve teslimat sistemleri, artan e-ticaret ve modern iletişim araçları sonucunda, on yıllardır uygulanan ve Avrupa Birliği "Topluluk Gümrük Kodu"nun yerini alan temel düzenlemedir (Evrin, <http://haber.evrin.com/files/8225.pdf>).

Fransa'daki serbest bölgede bulunan depolarda bekletilen mallar ve ürünler nedeniyle gümrük ödenmemekle birlikte mallar serbest bölgenin sınırları dışına gümrük vergisine konu olabilmektedir. Gelir vergisi konusunda ise serbest bölgede bulunan şirketler dağıtılan kârlar ve şube vergileri bakımından %25 oranında ödeme yapmaktadırlar. Fransa hükümeti serbest bölgede, ülke içindeki teslim ve hizmetler için uygulanan gümrük vergisi, istihsal vergisi, satış vergisi ve tüketim vergilerinin ödenmeyeceğini kanunlarıyla hüküm altına almıştır (İşçiel, 1992: 55).

2.2.2.4. İtalya'da Serbest Bölgeler

İtalyan hükümeti, Trieste Serbest Limanı (İtalya'nın kuzeyinde) ve Serbest Venedik Limanı olmak üzere serbest bölgelerini işletmektedir. Bu serbest bölgelerin her ikisi de Kontrol Tip I'dir yani gümrük tarafından izlenen çevre çiti içerisine yerleştirilen mallar otomatik olarak serbest bölge rejimine tabi olmaktadır. Bu bölgeler, transit halindeki Avrupa Birliği dışı mallar için KDV'den muafiyet, Avrupa Birliği'ne ithal edilen mallar için ertelenmiş KDV ödemesi, ve gemiler ve kargolar için ayırım gözetmeyen giriş hakkı ile hiçbir gümrük müdahalesi olmaksızın hizmet sunmaktadır (Healy Consultants, 2022: <https://www.healyconsultants.com/italy-company-registration/free-zones/>).

İtalya'da Serbest Ticaret Bölgesi Yasası⁶ herhangi bir uyruktan bir şirketin, o ülkenin iş yasaları ve sosyal güvenliği konusunda aynı uyruktan işçi çalıştırmasına izin vermektedir. İtalya'nın ayrıca tüm liman bölgelerinde ve şehirlerinde İtalya genelinde bulunan çok sayıda genel antrepoları bulunmaktadır. Serbest ticaret bölgelerinde, gümrük antrepolarında depolanabilecek malların cinsi veya menşei konusunda herhangi bir kısıtlama bulunmamaktadır. Bu tür depolama için ise zaman sınırı beş yıldır. Depoda iken bozulan mallar, gümrük vergisi ödenmeksizin imha edilebilmektedir (Weebly, <https://freeeconomiczones.weebly.com/free-economic-zone-in-italy.html>).

⁶ <https://www.mimit.gov.it/it/incentivi/zone-franche-urbane>

2.2.2.5. Hollanda’da Serbest Bölgeler

Hollanda sınırları içerisinde geleneksel kavramda bilinen haliyle serbest bölge ya da serbest liman faaliyetleri bulunmamakta olup Avrupa Birliği’nin Birlik Gümrük Kodu⁷ ilgili maddeleri çerçevesinde işletilen serbest antrepoların yanı sıra Schiphol Havaalanı’nda 2005 yılında açılmış olan, gümrük idaresinin gözetiminde ve serbest bölgeden ziyade gümrüklü antrepo özelliği taşıyan bir serbest bölge mevcut bulunmaktadır. Ayrıca malların giriş ve çıkışlarında fiziki kontrolü olmamakta kontrol genellikle serbest bölgenin işletici firmasının stok kayıtları üzerinden ve ilave olarak malların fiziki olarak denetlenmesi suretiyle yapılmaktadır (Ticaret Bakanlığı, 2021: 13).

Hollanda’da malların, vergiden muaf tutulmak suretiyle işlenebileceği serbest ticaret bölgeleri veya serbest limanlar bulunmamakla birlikte gümrük depolama alanları ve esnek sisteme sahip antrepoları serbest liman ve serbest ticaret bölgelerinin sağladığı çeşitli avantajları işletmelere sunmaktadır. Hollanda’da Avrupa Birliği dışı malların yeniden yapılandırılması ve işlenebilmesi için gümrüklü depolama, kargo konsolidasyonu için serbest ticaret alanları bulunmaktadır. Hollanda gümrük makamları, Hollanda ticaret yollarının ve giriş çıkış noktalarının çoğu boyunca gümrük antrepolarını ve serbest bölgeleri denetlemektedir (U.S. Department of State, <https://www.state.gov/reports/2019-investment-climate-statements/netherlands/>).

2.2.2.6. Yunanistan’da Serbest Bölgeler

Yunanistan’ın Pire, Selanik ve Kandiye liman bölgelerinde bulunan üç adet serbest ticaret bölgesi bulunmaktadır. Yabancı menşeli malların, gümrük vergileri veya diğer vergiler ödenmeden bu bölgelere getirilmesi için kolaylıklar sunulmuş olup sonrasında nakledilmeleri veya yeniden ihraç edilmeleri durumunda tüm resim ve vergilerden muaf tutulmaları sağlanmıştır. Ayrıca serbest bölgelerin içinde malların teslim alınması, depolanması veya nakli ile ilgili belgeler de damga vergisinden muaftır. Bununla birlikte transit mallar, teminatsız bölgelerde tutulabilmektedir. Bu bölgeler yeniden paketlenme, sınıflandırma ve yeniden etiketleme işlemleri için kullanılabilmektedir. Selanik serbest bölgesinde küçük çapta malların montajı ve

⁷ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02013R0952-20221212>

imalatı yapılmaktadır. Depo ücretleri her altı ayda bir derhal ödendiği sürece depolama süresi sınırsızdır (Australian Government Australian Trade and Investment Commission, <https://www.austrade.gov.au/australian/export/export-markets/countries/greece/doing-business/tariffs-and-regulations>).

2.2.2.7. Danimarka’da Serbest Bölgeler

Avrupa’nın kuzeyinde yer alan Danimarka’da serbest ticaret bölgesi Kopenhag şehrinde bulunmaktadır. Kopenhag limanında kurulu olan ve faaliyetini sürdüren serbest ticaret bölgesi İskandinavya’da bulunan en büyük serbest bölgedir. Deniz taşımacılığı için coğrafi yapısı bakımında oldukça uygun konumu nedeniyle taşımacılık konusunda Baltık Denizi’nden yapılacak ticari işlemler için sıklıkla kullanılmasının Danimarka ekonomisine katkısı büyüktür.

Danimarka’da serbest ticaret bölgesi Kopenhag şehrinde bulunmaktadır. Serbest Bölge Kopenhag şehrinin limanında kurulmuş olup İskandinavya coğrafyasında yer alan en önemli ve büyük serbest bölgesidir. Bununla birlikte Baltık Denizi ile bağlantıya sahip olması, kuzey ve orta Avrupa ülkeleri ile olan ilişkileri ve Amerika Birleşik Devletlerine düzenli kargo taşımacılığı faaliyetlerinin Danimarka ekonomisine büyük bir katkısı bulunmaktadır. Kopenhag şehrinde bulunan serbest bölgeye ithalatı yapılan yabancı menşeli mallar için gümrük veya diğer ithal vergileri ödenmemektedir (Altay, 2016: 13).

2.2.2.8. Portekiz’de Serbest Bölgeler

Avrupa’nın batısında yer alan Portekiz’de iki adet serbest ticaret bölgesi bulunmaktadır. Portekiz hükümetinin işlettiği ve açık denizde olmayan Madeira Serbest Ticaret Bölgesi ve Santa Maria Adası Serbest Ticaret Bölgeleridir. Bu serbest bölgelerde çeşitli avantajlar sağlanmaktadır. Bunlar özetlenecek olursa; (Sherman Nigretti, <http://www.shermannigretti.it/madeira-free-trade-zone/>)

-Portekizli olmayan kuruluşların kârları üzerinden uygulanan %5’lik kurumlar vergisi oranı,

-Avrupa Birliği veya Avrasya Ekonomik Birliği'nde yerleşik bir şirkete veya Portekiz ile Çifte Vergilendirme Anlaşması olan ülkedeki bir şirkete havale edilen sermaye kazançları ve temettüler üzerinden vergi muafiyeti,

-Emlak vergisinden muafiyet,

-Gerekli niteliklere sahip şirketler için vergilendirilebilir gelir üzerinden alınan vergilerden %50 indirim gibi avantajlar şeklindedir.

Şirketlerin gereken nitelikleri sağladığının kabulü için iki yıllık süre içerisinde en az bir iş oluşturarak 75.000€ tutarında bir yatırım yapmaları veya Madeira'da en az altı iş kurarak lisans alması gerekmektedir. (Healy Consultants, 2022: <https://www.healyconsultants.com/portugal-company-registration/free-zones/>).

2.2.2.9. İspanya'da Serbest Bölgeler

İspanya Avrupa Topluluğuna katıldığından bu yana ekonomik ve politik yönden büyük başarı elde etmiş ve endüstrisi geniş Avrupa pazarından yeni avantajlar elde ederken Avrupa Topluluğundaki politik istikrarı daha da güçlenmiştir. Genelde yükselen ücret maliyetlerine rağmen İspanya hala diğer ülkelere göre düşük ücret seviyesine sahip bir ülkedir (Güner, 1995: 39).

İspanya'da hükümet, Ceura ve Melilla Serbest Bölgesi, Cadiz Serbest Bölgesi, Vigo Serbest Bölgesi ve Canary Adası Serbest Bölgesi olmak üzere dört adet serbest bölge işletmektedir. Bu serbest bölgelerde %4 oranında uygulanan indirimli kurumlar vergisi oranı, %7 oranında uygulanan indirimli katma değer vergisi oranı, transfer vergisi muafiyet ve damga vergisi muafiyetleri sağlanmaktadır. Ceuta ve Melilla, İspanya'da uygulanan katma değer vergisini uygulamayan ancak ithalat, üretim ve hizmetler için azaltılmış bir vergi uygulayan serbest bölgelerdir. Bu oranlar %0,5 ile %10 arasında değişmektedir. Bölgede kurulu şirketler kurumlar vergisinden %50 muafiyetten yararlanmaktadır. Ceuta ve Melilla'da serbest ticaret limanları olarak değerlendirilmektedir ve dolayısıyla ithalat ve ihracatta gümrük vergisi bulunmamaktadır. Ayrıca diğer bir önemli serbest bölge olan ve Avrupa Birliği'nin en büyük balıkçı limanının sahibi olarak bilinen Vigo, en büyük soğuk hava depolarından birine de sahiptir. Bu serbest bölgeye gelen ve yeniden ihracat işlemleri kapsamında işlem gören mallar gümrük vergisi ve katma değer vergisinden muaf tutulmaktadır

(Healy Consultants, 2022: <https://www.healyconsultants.com/spain-company-registration/free-zones/>).

Ayrıca Birlik dışı malları, Avrupa Birliği bölgesi dışından İspanya'daki serbest bölgelere ithal edildiğinde, mallar bölgeden çıkana ve Avrupa Birliği ülkelerine ithal edilene kadar veya İspanya'da tüketilene kadar tüketim vergileri askıya alınmaktadır (Cipollini, 2020, 165).

2.2.2.10. Polonya'da Serbest Bölgeler

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından yüz yıla yakın süren sosyalist ekonomi modelinden pazar ekonomisine geçiş yapan Polonya, yeni liberal piyasa rejimi ile rekabet edemez durumda bulunmaktaydı. Ekonomik geçişin olumsuz etkilerine karşı koymak adına dönemin Polonya hükümeti 1994 yılında Özel Ekonomi Bölgelerini (ÖEB) oluşturmuştur. Kurulan bu bölgelerde artan işsizliğin önüne geçmek ve yapılan büyük kurumlar vergisi indirimleri ile ülkeye yabancı yatırımcıların çekilmesi amaçlanmıştır (Center for Public Impact, 2018: <https://www.centreforpublicimpact.org/case-study/special-economic-zones-poland>). Söz konusu bölgeler ile çok miktarda iş alanı oluşturulmuş olup yurtdışından gelen yatırımcılar ile birlikte ülke ekonomisine önemli düzeyde katkı sağlanmıştır (Eurofund, https://static.eurofound.europa.eu/covid19db/cases/PL-1995-41_2584.html).

Polonya'da ÖEB'lerin kuruluşundan bu yana yaklaşık 30 yıl geçmiştir. Ülkede, 10 Mayıs 2018 tarihinde çıkarılan yasa hükümleri, mevcut piyasa durumuna ve girişimcilerin ihtiyaçlarına göre ayarlamak için gelir vergisi muafiyeti araçlarını değiştirmiştir. Getirilen en büyük fark, vergi muafiyetinin artık Polonya topraklarının tamamında, hem kamuya ait hem de özel mülkiyete ait araziler üzerinde yeni yatırımlar yapan şirketler için mevcut olmasıdır. Aynı zamanda, eski ÖEB içinde yatırımcılara hâlihazırda verilmiş olan ve bağlayıcı olan ÖEB izinleri 2026 yılına kadar yürürlükte kalacaktır. Ayrıca, 31 Temmuz 2019'da yapılan değişiklik, gelişmemiş alanlardaki maden yatakları için yatırımların desteklenmesine de izin vermiştir. Böylece girişimcilere vergi muafiyeti tanınabilecek yerlerin teklifi önemli ölçüde genişletilmiştir. 1 Ocak 2022'de, büyük ölçüde bölgesel yardım haritasındaki bir değişiklikle ilgili olan Kanunda da değişiklik yürürlüğe girmiştir (Polish

Investment&Trade Agency: https://www.paih.gov.pl/why_poland/Polish_Investment_Zone).

2.2.3. Asya Ülkelerinde Önemli Serbest Bölgeler

2.2.3.1. Çin’de Serbest Bölgeler

Dünya ekonomisinde özellikle 1978 yılından sonra uygulanan ekonomi politikaları ile kendine önemli bir yer edinen Çin, küresel düzeyde ihracat, ithalat ve üretimde en önde gelen ülkelerdendir. Gelişen ekonomik düzeni ile birlikte halkın refah düzeyinde yükselme yaşanan Çin’de gerek istihdam gerekse uluslararası ticaret alanlarında önemli düzenlemeler yapılmıştır. Çin’in ilk serbest ticaret bölgesi, 2013 yılında açılışı yapılan Şangay Pilot Serbest Ticaret Bölgesi’dir. Kurulan pilot serbest ticaret bölgesi, ülkeye doğrudan yabancı yatırımları çekmek için kısıtlamaların azaltılması amacıyla yasal yeniliklerle birlikte test alanı olarak faaliyetine başlamıştır (China Briefing, 2017: <https://www.china-briefing.com/news/investing-in-chinas-free-trade-zones/>).

2015 yılında Çin hükümeti Fujian, Guangdong ve Tianjin’de her biri stratejik odaklara sahip olan üç yeni serbest ticaret bölgesinin kuruluşunu daha ilan etmiştir. Fujian Serbest Ticaret Bölgesi, Tayvan ile ticareti; Guangdong Serbest Ticaret Bölgesi, Hong Kong ve Makao ile ticareti ve Tianjin, kuzeydoğu Çin’i desteklemekte ve denizaşırı finansal piyasaların geliştirilmesine yardımcı olmaktadır. 2016 yılında hükümet, batı Çin’deki ekonomik kalkınmayı ve Bir Kuşak Bir Yol Girişimi’ni desteklemek için yedi yeni serbest ticaret bölgesinin açılışı daha duyurmuştur (Government of Canada, 2022: <https://www.tradecommissioner.gc.ca/china-chine/ftz-zle.aspx?lang=eng>).

Serbest ticaret bölgeleri günümüzde Çin’in dış ticaretinin ve yatırımının oldukça önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. 2020’nin ilk yedi ayı boyunca, Çin serbest ticaret bölgeleri dış ticarete 400 milyar ABD doları (%13,5) katkıda bulunmuştur ve Çin’deki 13,3 milyar ABD doları (%16,8) yabancı yatırıma karşılık gelen 3.300’den fazla yeni yabancı girişimi çekmiştir. Çin’de serbest ticaret bölgeleri, belirli koşulları yerine getiren yabancı yatırımcılar için çeşitli teşvik türleri sunmaktadır. Bunlar,

- %9 ile %15 arasında azaltılmış kurumlar vergisi oranları,
- Kurumlar vergisinin taksitle ödenmesi imkânı,
- Nitelikli üst düzey yetenekler için bireysel gelir vergisi sübvansiyonları,
- Gümrüksüz makine ve teçhizat ithalatı,
- Beyannameler ve ödemeler açısından daha akıcı gümrükleme süreçleridir.

Serbest bölgeler ayrıca, Çin’de yaygın bulunmayan lojistik ve ilaç gibi belirli endüstrilerdeki yabancı yatırımlı işletmeler için de gevşetilmiş politikalara sahiptir (The Sovereign Group, 2021: <https://www.sovereigngroup.com/news/news-and-views/overview-of-chinas-free-trade-zones/>).

Çin’in Bir Kuşak Bir Yol Girişimi ile küresel alanda yaptığı atılımlar ve yatırımlar astronomik düzeyde olmakla beraber son yıllarda kurduğu serbest ticaret bölgeleri ile dünya çapında ticaretin merkezi olma yolunda ilerlemektedir. Çin’de kurulu serbest ticaret bölgelerinde yapılan ihracat, ithalat ve üretim miktarları ve tutarları oldukça yüksek boyutta olmakla birlikte her geçen yıl bu miktar ve tutarlar yükselmektedir. Geçmiş yıllarda halkının refah düzeyi düşük, işsizlik oranlarının yüksek, ekonomisi ve üretimi düşük olarak bilinen Çin’in 1978 ekonomik reform kararlarının ardından uluslararası alanda yaptığı en büyük atılımların Bir Kuşak Bir Yol Girişimi ile serbest ticaret bölgelerine yaptığı yatırımlar olduğunu söylemek mümkün görünmektedir.

2.2.3.2. Japonya’da Serbest Bölgeler

Japonya, İkinci Dünya Savaşı’nda yaşadığı büyük kayıpların ardından ulusal bir seferberlik ile birlikte kısa süre içinde dünyanın en büyük ekonomilerinden biri haline gelmeyi başarmıştır.

Japonya’nın serbest ticaret bölgeleri, yabancı şirketlere kısmi vergi muafiyetleri ve kısmi gümrük vergisi muafiyeti sundukları için iş kurulumları için cazip bir seçenek olarak görünmektedir. Japonya’daki serbest bölgeler şu avantajları sunmaktadır;

-Japon serbest ticaret bölgesinde yerleşik şirketler i)serbest ticaret bölgesinde imalat amacıyla ithal edilen mallar ii) yeniden ihraç edilen mallar için gümrük vergisinden(%100’e kadar) ve iç tüketim vergisinden (%100’e kadar) muaftır.

-Okinawa Özel Serbest Ticaret Bölgesinde faaliyet gösteren şirketler için, şirketler tarafından elde edilen gelir vergisinin %30'u, 10 yıl süreyle kurumlar vergisinden muaftır.

-Ayrıca şirketlerin, tesislerini büyütmek için yaptığı makine ve teçhizat harcamaları ile maliyetlerinin %15'i ve inşaat maliyetlerinin %6'sını düşülebilmektedir.

-Naha Serbest Ticaret Bölgesinde faaliyet gösteren şirketler için, kurum kazancının %40'ı kuruluşlarından sonraki ilk 10 yıl için gelir vergisinden muaftır.

-Niigata serbest limanında faaliyet gösteren şirketler 3 yıl süreyle emlak vergisinden ve kurumlar vergisinden muaf tutulmaktadır.

-Tüm serbest ticaret bölgelerinin, limanların ve hava terminallerinin yakınında olmasından lojistik işlemleri kolaylaşıp nakliye maliyetleri düşmektedir (Healy Consultants, 2022: <https://www.healyconsultants.com/japan-company-registration/free-zones/>).

2.2.3.3. Singapur'da Serbest Bölgeler

Asya'nın güneydoğusunda 63 adet adadan oluşan Singapur, kıtanın en güçlü ve istikrarlı büyüyen ekonomisine sahip ülkelerinden biridir. Singapur son yıllarda yaptığı hamlelerle birlikte ekonomik açıdan dünya pazarlarında payını artırmakla birlikte halkın gelir düzeyinin de yükselmesi ile birlikte önemli yatırımlar yapmaya başlamıştır.

Singapur'da serbest ticaret bölgeleri, vergiye tabi malların antrepolardaki ticaretini kolaylaştırmak için ilk olarak 1969 yılında kurulmuştur. Singapur, altısı deniz yolu kargoları ve biri hava yolu kargoları için olmak üzere yedi serbest ticaret bölgesine sahiptir ve bunların içinde gümrük vergisine tabi ve kontrollü malların depolanması ve yeniden ihracatı için çok çeşitli tesisler ve hizmetler sağlanmaktadır. Bölgelere gelen mallar, piyasaya arz edilene kadar herhangi bir gümrük belgesi olmaksızın bölgeler içinde depolanabilmektedir. Ayrıca minimum düzeyde gümrük formaliteleri ile işlenebilmekte ve yeniden ihraç edilebilmektedir. Singapur'un temel özelliği tüm ülkenin neredeyse serbest ticaret bölgelerine benzer nitelikte olmasıdır. Serbest ticaret bölgeleri, Singapur Limanı, Jurong Limanı, Sembawang Rıhtımları, Pasir Panjang Rıhtımları, ve Changi Havalimanı'nda yer almaktadır. Serbest ticaret

bölgeleri, konvansiyonel ve konteynerli kargoların ithalat ve ihracatı için 72 saatlik ücretsiz depolama ve aktarma/yeniden ihracat kargoları için 14 günlük ücretsiz depolama sağlamaktadır (UNESCAP, 2006: 47).

Singapur'da oluşturulan tüm serbest bölgelerin ana avantajı, hem yerli hem de yabancı şirketler tarafından erişilebilen geniş depolama tesisleri ile ilgili olmaktadır. Bunların dışında;

-Kontrol edilemeyen malların nakliyesinde, serbest bölge içinde herhangi bir izin veya lisans gerekmemektedir,

-Serbest bölgelerde transit geçen veya depolanan mallar için gümrük vergisi bulunmamaktadır,

-Singapur serbest ticaret bölgelerine ithal edilen ürünler mal ve hizmet vergisine tabi tutulmamaktadır,

-Serbest bölgelerde faaliyet gösteren firmalar, gümrük işlemlerinin basitleştirilmesinden yararlanmaktadırlar,

-Tüm Singapur serbest bölgeleri, ülkeden geçen en büyük su kaynaklarının yakın konumundadır. Bu da nakliye şirketlerine büyük bir avantaj sağlamaktadır (Cuc, 2022: <https://www.opencompanysingapore.com/free-zones-in-singapore>).

2.2.3.4. Hindistan'da Serbest Bölgeler

Asya kıtasının ve dünyanın en kalabalık ülkelerinden birisi olan Hindistan, ekonomik ve ticaret hacimleri bakımından da dünyanın önde gelen ülkelerindendir. 1991 yılına kadar sosyalist bir ekonomi modeli olarak nitelendirilebilecek bir modele sisteme sahip olan Hindistan ekonomisi bu yıldan sonra korumacı politikalardan kademeli olarak liberal ekonomiye adım atmaya başlamıştır. Sonraki yıllarda Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olması ve hızlandırılan ekonomik reformlar ile birlikte dış ticaretinde önemli gelişmeler yaşanmıştır.

Hindistan'da faaliyet gösteren çeşitli serbest bölge türleri bulunmaktadır. Bunlar arasında en bilineni ve önem taşıyanı Özel Ekonomik Bölge olarak isimlendirilen serbest bölgelerdir. Bu serbest bölgelerde her alanda üretim, depolama ve hizmet faaliyetleri sağlanmaktadır. Yatırım ve işletme kurulum ve yönetim safhalarında tüm vergilerden muafiyet olanakları sunulmaktadır. Serbest bölgelerden iç piyasalara mal ve hizmet teslimleri yapılmaktadır. Yapılan yatırımların 5 yıl içinde

net döviz kazandırma olarak geri dönüşümü gerçekleştirilmektedir. İhracat İşleme Bölgeleri ve Yazılım Teknoloji Parkları da ihracat işlemlerine yönelik faaliyetler için düzenlenmiş diğer serbest bölge çeşitleri olarak sayılabilir. İhracat üzerine çalışan kurumlar da bu alanda farklı bir yaklaşım olarak dikkat çekmektedir. Söz konusu şirketlerin üretim tesisleri herhangi bir yerde olabilmektedir. Yapılan üretimin tamamı için ihraç zorunluluğu vardır (Ticaret Bakanlığı, 2022).

Hindistan, Asya'nın ilk İhracat İşleme Bölgesini 1965'te Kandla'da kurarak, İhracat İşleme Bölgesi uygulama modelinin ihracatı teşvik etme üzerindeki etkinliğini Asya'da ilk tanıyanlardan biri olmuştur. Denetimlerin ve kontrollerin fazlalığı, birinci sınıf kaliteye sahip altyapı eksikliği ile birlikte istikrarlı olmayan finansal ve mali rejim sebebiyle yaşanan eksiklikleri gidermek ve Hindistan'a daha büyük yabancı yatırımları çekmek amacıyla Özel Ekonomik Bölgeler Politikası, Nisan 2000'de açıklanmıştır. Serbest Bölgeler Yasası'nın temel amaçları ise şunlardır;

- İlave ekonomik etkinliklerin yaratılması,
- Mal ve hizmet ihracatı teşviği,
- Yerli ve yabancı kaynaklardan yatırımın teşvik edilmesi,
- İstihdam olanaklarının yaratılması,
- Altyapı tesislerinin geliştirilmesidir (Ministry of Commerce and Industry:

<http://sezindia.nic.in/cms/introduction.php>).

Gelişen ekonomisi ve ticaret, ithalat ve ihracat gücüyle beraber serbest bölgelerinde uygulanan politikalar nedeniyle Hindistan'ın gelecek yıllarda da dünya ticaretinde önemli roller üstleneceği açıktır. Nüfusun ihtiyaçları ve güvenlik gereksinimleri gibi sebeplerle üretimi ve dış ilişkilerinde ticaret faaliyetlerinde bulunduğu tutarlar ve miktarlar göz önüne alındığında Hindistan'ın ekonomik açıdan da dünya ticaretine yön verme potansiyelinin yüksek olduğu düşünülmektedir. UNCTAD verilerine göre, Hindistan'ın 2015 yılında 267,95 milyar ABD Doları olan mal ihracatı 2021 yılında 395,43 milyar ABD Dolarına yükselmiş ve toplam mal ithalatı 2015 yılında 394,13 milyar ABD Dolarından 572,91 milyar ABD Dolarına çıkmıştır. Bu durum Hindistan dış ticaretinin dünya dış ticareti içindeki oranının hızla büyüdüğünü ve dünya ticaretindeki aktivitesinin yükseldiğini gösteren önemli bir veri olarak değerlendirilmektedir.

2.2.3.5. Endonezya’da Serbest Bölgeler

Güneydoğu Asya’daki en büyük ekonomiye sahip olan ve dünya ülkeleri arasında yükselen bir pazar ekonomisi olan Endonezya ekonomisi, petrol ve doğal gazı dayanan bir ekonomiye sahiptir. Yüksek nüfusu ile birlikte üretimini ve ticaret ağlarını geliştiren Endonezya yatırımcılar için Asya’daki dikkat çeken cazibe merkezlerinden biri olma noktasına ilerlemektedir.

Endonezya ülke genelinde 15 Özel Ekonomik Bölgeden oluşan bir ağı sahiptir. Bu bölgeler imalat, tarım, doğal kaynaklar ve turizm gibi sektörlerde ülkeye yatırımcıları çekmeyi amaçlamaktadır. Endonezya ilk olarak 2000’li yılların ortalarında Özel Ekonomik Bölge konseptini uygulamaya koymuştur. Daha öncesinde, tüm ülkede, Singapur yakınlarında Batam’da kurulu sadece bir adet Serbest Ticaret Bölgesi bulunmaktaydı. Endonezya’da kurulu serbest ticaret bölgelerine en az 100 milyar Endonezya Rupisi (yaklaşık 6,9 milyon ABD Doları) yatırım yapan şirketler, bu bölgelerde 10 yıllık bir süre boyunca kurumlar vergisinden muaf tutulmaktadır. 20 trilyon Endonezya Rupisini (yaklaşık 1,41 milyar ABD Doları) aşan yatırımlar ise yatırımcılara 20 yıllık kurumlar vergisi muafiyeti sağlamaktadır (Healy Consultants, 2022: <https://www.healyconsultants.com/indonesia-company-registration/free-zones/>).

Endonezya Özel Ekonomik Bölgeleri’nin temel konsepti, küresel pazarlara (deniz limanına ve/veya havaalanın) erişimi olan alanların hazırlanmasıdır. Alanlar, yüksek ekonomik değere sahip endüstriyel faaliyetler, ihracat, ithalat ve diğer ilgili faaliyetleri en üst düzeye çıkarmak için tasarlanmıştır. Ayrıca, yakın ülkelere karşı rekabet gücünü artırmak için bölgelere belirli kolaylıklar ve teşvikler verilmektedir. Hem artan rekabet gücünün hem de teşviklerin yatırımcıları bölgeye çekecek unsurlar olması beklenmektedir. Endonezya’da kurulu Özel Ekonomik Bölgelerin kalkınma hedeflerini ise şu şekilde sıralamak mümkündür;

-Jeo-ekonomik ve jeo-stratejik avantajlara sahip alanların sağlanması yoluyla yatırımların artırılması,

-Ekonomik değeri yüksek sanayi faaliyetleri, ihracat, ithalat ve diğer ekonomik faaliyetlerin optimize edilmesi,

-Bölgesel kalkınmanın hızlandırılması, bölgeler arası kalkınmayı dengelemek için yeni ekonomik büyüme merkezlerinin kurulması,

-Ekonomik büyüme için bölgesel kalkınma modelinde, yani sanayi, turizm ve ticarete yeni bir atılımı somutlaştırarak iş olanakları yaratılmasıdır (Ministry of Investment/BKPM, <https://www4.investindonesia.go.id/en/why-invest/economic-zone>).

2.2.3.6. Mısır’da Serbest Bölgeler

Arap dünyasının, Suudi Arabistan’dan sonra ikinci büyük ekonomisi olan Mısır ülkesi, sahip olduğu jeo-politik konumu ve tarihiyle oldukça stratejik bir ülkedir. Mısır, gerek Akdeniz’e ve Kızıldeniz’e olan bağlantısı, gerekse Arap ülkeleri, Asya ülkeleri ve Afrika’nın bağlantı noktasında bulunan ülke sınırları ile kara, hava ve deniz ticaretinde önemli ve stratejik bir konumda bulunmaktadır.

Mısır, öncelikle Yatırım ve Serbest Bölgeler Genel Otoritesi tarafından denetlenen köklü bir serbest bölge sistemine sahiptir. Ülkenin çeşitli bölgeleri, geniş bir yelpazede farklı sektör odaklarına sahiptir. Örneğin, Kahire banliyösünde yer alan, Medya Kamu Serbest Bölgesi radyo ve televizyon şirketlerine ev sahipliği yaparken, Shebin El Kom Kamu Serbest Bölgesi çoğunlukla tekstil eğirme ve dokuma endüstrisi tarafından faaliyetine devam etmektedir. Mısır’daki bölgeler, merkezi büyüme lokomotifleri haline gelmiş olup diğer yükselen ekonomilerde olduğu gibi, önemli imalat faaliyetlerine ev sahipliği yapmaktadır. Yabancı yatırımı çekmeyi, küresel değer zincirlerine katılımı artırmayı ve istihdam yaratmayı başarmışlardır. Bir tahmine göre, doğrudan yabancı yatırım stokunun en az onda birine ev sahipliği yapmakta, petrol dışı ihracatın neredeyse yarısını oluşturmakta ve işgücünün yaklaşık %2’sini istihdam etmektedirler (OECD, 2020: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/8a873381-en/index.html?itemId=/content/component/8a873381-en>).

Görüleceği üzere Arap dünyasında önemli bir yeri olan Mısır’ın ekonomisi içinde serbest bölgelerin önemli bir yeri olduğunu söylemek mümkündür. Gerek yabancı yatırımcının ülkeye çekilmesi, gerekse de küresel pazarlarda rekabet konusundaki çalışmalarda ülke ekonomisine faydalı olduğu görülmektedir. Stratejik konum değeri yüksek olan ülkenin, son yıllarda yaşadığı politik sorunların ardından istihdam alanındaki sorununa bir miktar katkı sağladığını da ekleyebilmek mümkündür.

2.2.3.7. Ürdün’de Serbest Bölgeler

1946’da bağımsızlığını ilan etmesinin ardından siyasi istikrarsızlıklar ve ekonomik krizlerden kurtulamayan Diğer Arap ülkelerinin aksine yeterli petrol, doğal gaz ve doğal kaynaklara sahip olmayan Ürdün’ün ekonomisi ABD ve diğer Körfez ülkelerinin yardımları ve uluslararası finans kuruluşlarının sağladığı yardımlarla ayakta kalmaya çalışmaktadır.

Ürdün sınırları içinde faaliyetini sürdürmekte olan serbest bölgede faaliyette bulunacak firmalardan, yeni bir firma olması, modern teknoloji getirmesi, hammadde ve girdileri mahallinden temin etmesi, işgücü ve istihdamı geliştirmesi ve Ürdün’de ithalata bağımlılığı azaltması gibi nitelikler aranmaktadır. Ürdün hükümeti serbest bölgeler için yerli ve yabancı yatırımların çekilmesi, yurtiçinde çeşitli yatırım faaliyetlerinde istihdam sağlanması, Ürdün Krallığında teknoloji ve teknik becerilerin artırılması ve tanıtılması, ulaştırma sektörlerinin ve diğer hizmetlerin etkinleştirilmesi, ihracat sanayilerinin teşvik edilmesi, ülke ekonomisinin döviz ile desteklenmesi, ülke ekonomisinin gelişmesi için yukarı ve aşağı yönlü bağlantıların güçlendirilmesinin kuruluş amaçları olduğunu belirtmektedir (The Hashemite Kingdom of Jordan, <https://portal.jordan.gov.jo/wps/portal/Home#/>).

2.2.3.8. Katar’da Serbest Bölgeler

Arap Yarımadası’nın doğusunda yer alan Katar’da ekonomi temelinde petrol ve sıvılaştırılmış doğal gaz üretimi ve ihracatına dayanmaktadır. Ülke gelirlerinin büyük çoğunluğunun sağlandığı doğalgazda, Katar’ın kanıtlanmış doğal gaz rezervlerinin 25 trilyon metreküpü aştığı, bu rezerv ile dünya toplamının %13’ü ile dünyanın en büyük üçüncü rezervine sahip olduğu belirtilmektedir (Central Intelligence Agency, <https://web.archive.org/web/20181224211230/https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/qa.html#Econ>).

Katar’ın 2030 Ulusal Vizyonu, kendi kendini idame ettiren bir ekonomi oluşturmak için insani, ekonomik, sosyal ve çevresel gelişmelere ve ilerlemelere 200 milyar ABD dolarının üzerinde yatırım yapmaya hazırlanmaktadır. Bu vizyonu gerçekleştirmek ve ülkeye yabancı yatırımı çekmek için Katar, kazançlı ticari ve ekonomik teşvikler sunan çok sayıda “serbest bölge” oluşturulmasını sağlamıştır.

Bunlardan biri Katar Serbest Bölgeleridir (QFZ). Katar Serbest Bölgeleri, Ras Bufontas ve Um Alhoul'da bulunan iki bölgeden oluşmaktadır. Bu bölgeler, Katar'ın yasal, düzenleyici, vergi ve gümrük amaçlarıyla sınırları olarak faaliyet göstermektedir. Katar Serbest Bölgeler Kurumu tarafından lisans verilen yabancı yatırımcılar, bunlarla sınırlı olmamak kaydıyla bir dizi avantajdan yararlanmaktadır. Bu avantajlar ise özetle; bireysel gelir vergisi, kurumlar vergisi ve gümrük vergisinden muafiyeti, yenilenebilir 20 yıllık vergi tatilleri, stratejik olarak kabul edilen veya ürünlerinde yerel bileşen oranını artırmaya yol açan ekonomik sektörlerle veya projelere yatırım yapmak için olası ek teşvikler ve yüzde yüz yabancı mülkiyet sahipliği avantajları olarak sıralanabilir (K&L Gates Hub, 2021: <https://www.klgates.com/Qatar-Free-Zones-and-Progress-So-Far-4-26-2021>).

2.3. DÜNYADAKİ SERBEST BÖLGE UYGULAMALARININ GENEL DEĞERLENDİRMESİ

Serbest bölgelerin ortaya çıktığı dönemlerden günümüze ülke ekonomilerini ve dış ticareti güçlendirmek amacıyla sistemli ve bilinçli yollarla serbest bölgeler, kurulduğu bölgenin coğrafi ve ekonomik koşullarına göre şekil almıştır. Toplam sayıları günümüzde 5.000'in üzerine çıkan serbest bölgeler, türlerine göre ve yıllar içinde farklı uygulamalar ve politikalar ile çeşitlenmiştir.

Ülkelerin dış ticaret stratejilerini belirleyen en önemli husus politika yapıcılarının ortaya koyduğu ekonomi politikaları ve planlamalarıdır. Bu nedenle her serbest bölge, kurulduğu ülkenin ekonomik yapısına ve stratejik planlamalarına göre uygulama farklılıkları içermektedir. Türlerine göre uygulama bakımından benzerlik göstermelerine rağmen serbest bölge uygulamaları gerek küresel ekonomik koşullara gerekse de stratejik planlamalara göre dış ticaret işlemlerinde farklı uygulamalara sahiptir.

Avrupa Birliği ülkeleri, Asya ülkeleri ve Amerika Birleşik Devletlerinde çeşitli serbest bölgeler bulunmaktadır. Söz konusu serbest bölgelerin genel olarak ortak noktalarının küresel pazarlara yakın, erişimi kolay, lojistik ve taşımacılık bakımından en uygun bölgelere kurulmaya özen gösterildiği görülmektedir. Serbest bölgelerin, bulunduğu ülkelerin çevrelerindeki yakın ülkelere karşı dış ticarete rekabet gücünü

artırabilmek amacıyla gider ve maliyet unsurlarının düşürülerek ekonomi politikaları, teşvikler ve muafiyetler ile birlikte yatırımcıları bölgelere çekerek ticaret gücünü artırmayı amaçladığı ortadadır.

Bununla beraber farklı ülkelerde kurulu serbest bölgelerin ortak noktalarına ilişkin bir diğer husus ise, vergisel teşviklerin sağlandığı ve bürokratik engellerin minimum düzeye indirildiği yerler olduğudur. Bu durum serbest bölgelerin dışındaki yerli işletmeler için rekabet gücünü azaltma durumunu ortaya çıkarsa da dış ticarete ve küresel pazarlarda yatırımcılar için avantaj yaratmakta olup ülkelere döviz girişinin artması ile birlikte kalkınma yönünden olumlu etkiler sağlamaktadır. Söz konusu serbest bölgelerden elde edilecek vergi gelirlerinden vazgeçilerek ihracat miktarını ve gelirlerini yükselterek hem yabancı yatırımcıların bölgelere gelmesi için cazibe yaratılmakta hem de serbest bölgelerin tüm dünyada ortak kuruluş amaçlarından biri olan yüksek teknoloji transferlerinde aşama kaydedilmesi sağlanmaktadır.

Avrupa Birliği ülkelerindeki serbest bölge uygulamalarından görüleceği üzere işletmelere sağlanan önemli avantajlardan birisi bürokratik engellerin azaltılması sonucu evrak ve belge işlemlerinin çok kısa sürelerde halledilmesi ile zaman kayıplarının önlenmesidir. Türkiye’de serbest bölgelerde faaliyet gösteren veya bu bölgelere yatırım yapacak işletmelerin bu bölgelere yatırım yapması için tamamlaması gereken çok sayıda bürokratik işlemler bulunmaktadır. Her ne kadar yurtiçindeki işlemlere nazaran bu işlemler daha kısıtlı düzeyde olsa da bürokratik işlemlerin kolaylaştırılması ve prosedürlerin rahatlatılması yatırımcılar için önem arz etmektedir.

Bazı Asya ülkelerinde ve özellikle Çin’de kurulu serbest bölgelerde vergi ödemeleri için mevzuat yönünden çeşitli kolaylıklar sağlandığı görülmektedir. Kurumlar vergisi, gelir vergisi, katma değer vergisi, gümrük vergileri ve diğer vergiler için muafiyetler ve teşvikler genel olarak bu ülkelerde sağlanmakla birlikte vergi ödemelerinde taksitlendirmeler yatırımcılara ve işletmelere fayda sağlamaktadır. Türkiye’de serbest bölgelerde faaliyet gösteren işletmeler için yatırım ve vergi alanında sağlanacak destekler ve mevzuata ilave edilecek yeni teşvikler yatırımcıların bölgelere gelmesine ve hali hazırda faaliyet göstermeye devam eden işletmelere katkı sağlayacaktır. Bahsi geçen serbest bölgelerden elde edilecek vergi gelirlerinden bir miktar vazgeçilmesi serbest bölgelerde faaliyete geçecek veya yatırım yapacak

işletmelerin ve yatırımcıların bölgelere çekilmesinde artış ortaya çıkarmakla birlikte yeni açılacak sektörlerle birlikte istihdama da katkı sağlayacaktır. Ayrıca, Asya ülkelerinde uygulamalarına rastlanan serbest şehirlerin ve ekonomik ve ticari açıdan geri kalmış bölgelerde Amerika Birleşik Devletlerindeki yatırım bölgeleri benzeri uygulamalarının ülkemizde de kurulması bölgesel kalkınmaya ve istihdama önemli katkılar sağlayacak olup ticaret ve ekonomi yönünden gelişmelere sebep olacaktır.

Serbest bölge türlerinin arasında en özgün sayılabilecek uygulama olan Maquiladoralar Amerika Birleşik Devletleri ile Meksika sınırında 1970’li yıllarda ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu serbest bölgelerde ticari olarak çok büyük kârlar elde edilmesinin yanı sıra istihdam yönünden ve bölgesel kalkınma açısından son derece önemli gelişmelere sebep olduğu görölmektedir. Meksika’dan Amerika Birleşik Devletlerine doğru ortaya çıkan insan göçü probleminin çözümü üzerine yapılan çalışmalar sonucu ortaya çıkan Maquiladoraların kurulmasıyla kaçak insan göçü ve kaçak işçi sorununa çözüm yönünde katkı sağlanmış olup düşük maliyetlerle yüksek düzeyde üretime ulaşılmıştır. Sınır bölgelerinde kurulduktan sonra iç bölgelerde de kurulmaya başlandığı görölen serbest bölge türleri yabancı sermaye ve döviz girişini artırmıştır. Söz konusu serbest bölge türüne benzer nitelikte yerlerin ülkemizde de kaçak insan ve işgücü sorununun yaşandığı Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Suriye sınırına yakın yerlerde kurulması, gelişmemiş ülkelere kaçak yollarla giren ve işsizlik sonucu asayiş problemlerine değin soruna yol açan kişilerin istihdam edilmesi ile hem üretime katkı sağlayacak hem de kaçak işçi ve asayiş problemlerinin engellenmesinde katkısı olacaktır. Ülkemizde kurulacak bu türden serbest bölgelerin yakınlarına da Amerika Birleşik Devletlerindeki benzer şekilde işçi kasabalarının kurulmasıyla birlikte gerek bölgesel kalkınmanın önü açılacak gerekse de ekonomik ve ticari hayatın bölgelerde canlandırılmasıyla büyük şehirlere yaşanan plansız göçlerin tersine döndürölmesi çalışmalarına fayda sağlayacaktır.

Çeşitli uygulamaları bulunan serbest bölgelerin farklı kıtalardaki ve farklı ülkelerdeki uygulamaları incelenmiş olup gelişmekte olan ülkelere kurulu serbest bölgelerin komşu ülkelerle ekonomik ve politik yönden olumlu etkiler ortaya çıkardığı ayrıca kurulduğu bölgelerin kalkınmasında ve gelişmesinde pozitif etkiler barındırdığı görölmektedir. Avrupa ve Asya ülkeleri ile Amerika Birleşik Devletlerinde serbest bölgelerin kurulduğu yerlerin zamanla yerli ve yatırımcıların cazibe merkezlerine

dönüştüğü görülmekle birlikte bu serbest bölgelerin kurulduğu yerlerin yakın çevrelerinde yeni iş alanlarının ortaya çıktığı gözlemlenmektedir. Ülkemizde ticari ve ekonomik açıdan geri kalmış yerlerin canlandırılması açısından serbest bölge uygulamalarının kapsamının genişletilmesi ve bahsi geçen ülkelerde kurulu serbest bölge uygulamalarının ülkemizin ticari ve ekonomik hayatına uygun şekilde uyarlanarak artırılması ülkemizin ekonomik ve ticari hayatının geliştirilmesinin yanı sıra istihdam, üretim ve bölgesel kalkınmalara da katkı sağlayacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE SERBEST BÖLGELER VE GELİŞİMLERİ

3.1. TÜRKİYE’DE SERBEST BÖLGELER

Cumhuriyet döneminden önce Kanuni Sultan Süleyman döneminde ilk olarak Fransızlara verilmiş olan kapitülasyonlara değin uzanmakta olan serbest bölgelere ilişkin çalışmalar, Türkiye’de Cumhuriyetin ilk yıllarında başlamış olsa da başarıya ulaştığı söylenemez (Üçışık, 1998: 245). Sonrasında 1980’li yıllara kadar çeşitli denemeler yapılmasına rağmen 24 Ocak Kararları ile ihracata yönelik sanayileşme politikaları çerçevesinde serbest bölge kavramı yeniden gündeme gelmiştir. Dünyada 1929 Büyük Buhranı sonucunda yaygınlaşan serbest bölgeler Türkiye’de ithal-ikameci politikanın önemini yitirmeye başladığı ve dış ticarete serbestleşmeye ilişkin çalışmaların yapıldığı dönemlere doğru yerleşmeye başlamıştır. Bu çalışmaların sonucunda serbest bölgelerin oluşturulması için yasal bir adım atılmış olup 1985 yılında “Serbest Bölgeler Kanunu” yürürlüğe konulmuştur (Arslaner vd., 2016: 6).

Cumhuriyetin kurulduğu ilk dönemlerde Türk ticaret sermayesi, yabancı tacirlerin Türkiye’deki işbirlikçisi olan azınlık durumunda bulunanların yerini almak ve mevcut yapıyı korumak şartıyla ticaretten elde edilen kârın çoğunluğuna sahip olan yabancı tüccarlardan kendisine düşen payı arttırmak gibi iki ana hedefe sahipti. Türk kökenli tüccarların imkânlarını artıracak bir önlem olarak liman tesislerinin geliştirilmesi ve İstanbul limanı içerisinde bir serbest bölge kurulması planlanmaktaydı. Bu amaçla birlikte 1926 yılında dönemin hükümeti, İstanbul’da serbest bölge kurulması üzerine araştırma yapacak özel bir komisyonu göreve getirmiştir. Ticaret sermayesi örgütünün de katılmayı talep ettiği komisyonu Ticaret Vekâleti kurmuştur. Komisyon yaptığı çalışmaların ardından ilgili yılın sonuna doğru, serbest bölge kurulmasının Türk tüccarlara sağlayacağı imkânların dile getirildiği bir rapor hazırlamıştır. Rapora göre, serbest bölge, çevre pazarlarla ticaret yapan firmaları çekebilmek adına limanda Türk gümrük kanunlarının ve mevzuatın geçerli olmadığı, modern tarzda tesis ve yeterli düzeyde depoya sahip bir alan olacaktı. 22.06.1927 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi, serbest bölgenin kuruluşuna ilişkin yasayı

onaylamış olsa da ne serbest bölgenin kurulması ne de beklenen işlevi yerine getirmesinin mümkün olmadığı görülmüştür (Fröbel vd., 1982: 218-219). Yürürlüğe giren kanun ile birlikte ilk kez 14.02.1929 tarihinde Ford Motor Company ile özel bir anlaşma yapılarak bahsi geçen şirketin serbest bölgeler için sağlanan imkânlardan faydalanmasına yönelik olanak sağlanmış olsa da üretim ve tüketim mallarının neredeyse tümünün ithal edilmek durumunda olunan ve ekonomide dışa bağımlı durumda bulunan bu dönemde gerekli altyapı hizmetlerinin eksikliğinden ötürü uygulama başarıya ulaşamamış ve söz konusu işletme çalışmalarına son vermek zorunda kalmıştır (Tümenbatur, 2012: 346).

Türkiye’de serbest bölge tartışmalarının yoğunlaştığı ve yasa, kararname düzeyinde çalışmaların yapıldığı ve sonrasında kurumsallaşmanın yaşandığı üç dönem bulunduğu bilinmektedir. Bunlardan ilki, Türkiye’nin uluslararası alanda dünya ekonomisine ihracatta tarımda uzmanlaşmış bir ülke olarak boy gösterdiği 1920’li yıllardır. İkincisi, 1945’li yıllardan başlamak üzere uluslararası sistemde yaşanan gelişmelerle birlikte ülkenin bu sisteme uyumlaştırıldığı ve bunun için kurumların yeniden yapılandırıldığı ve oluşturulduğu 1950’li yıllardır. Son olarak üçüncüsü ise, 1963-1980 yılları arasında gelişmekte olan birçok ülkenin uyguladığı ithal ikameci sanayileşme stratejisinin tıkanması sonucu benimsenen ihracat ağırlıklı sanayileşme stratejisinin uygulanmaya başlandığı 1980’li yıllardır (Erdoğan, 1988: 352).

Serbest bölge çalışmalarının ilk olarak denendiği dönemlerde başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından serbest bölge girişimlerinin yeniden gündeme geldiği bir diğer dönemin 1950’li yıllar olduğu görülmektedir. Uluslararası kapitalist sistemler ilişkilerin yeniden kurulmaya ve geliştirilmeye çalışıldığı bu dönemlerde serbest bölgeler kavramının ve çalışmalarının yeniden başladığı gözlemlenmektedir. 1953 yılında, 1927 yılında çıkarılan 1132 sayılı Kanunun yerine 6209 sayılı Serbest Bölge Kanunu yürürlüğü konulmuştur. İlk olarak çıkarılan 1132 sayılı Kanunda⁸ hükümete yalnızca İstanbul’da serbest bölge kurma yetkisi verilmişken, 6209 sayılı Kanunun⁹ 1. Maddesinde belirtildiği üzere hükümete istenilen bölgelerde ve belirlenen genişlikte serbest bölgeler kurma yetkileri verilmiştir (Fröbel vd., 1982: 221-222).

⁸ Serbest Mıntıka hakkındaki 1132 sayılı Kanun yürürlükten kaldırılmıştır.

⁹ 21 Aralık 1953 tarihli ve 6209 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu yürürlükten kaldırılmıştır.

Türkiye’de çeşitli ekonomik ve siyasal nedenler dolayısıyla, 1980’li yıllara kadar uygulamaya geçemeyen serbest bölge kurulması girişimleri ilk olarak 1927 yılında başlamıştır (Arslan vd., 2007: 96). 24 Ocak 1980 kararları ile birlikte dünya çapında görülen başarı ve gelişimler sonrası serbest bölgelerin yabancı yatırımları çekeceği ve ihracatı arttıracığı düşünülmüştür. Bu sebeple 1985 tarihinde yayınlanan 3218 Serbest Bölgeler Kanunu ile Türkiye’de ihracatı arttırmak, ihracata yönelik üretime odaklanmak gibi ekonomik gelişime olumlu yönde katkı sağlayacak işlemlerin gerçekleştirilmesi yönünde düzenleme yapılmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında serbest bölgeler alanında çıkarılan ilk kanun, Serbest Mıntıka Kanunu başarıya ulaşamamış ve ardından gelen denemeler ile diğer gelişmiş ülkelere göre geç de olsa 1987 yılından itibaren hızlı bir atılım yapılmıştır (Günaydın, 2020: 31).

Görüleceği üzere Türkiye’de serbest bölgelerin kurulmasına yönelik çalışmaları Cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllarda başlamıştır. İlk olarak serbest bölgelerin kurulmasının amacının ülkede egemen konumda olan yabancı tüccarların ve yabancı sermayenin, Türk-Müslüman tüccarlara sağlanan avantaj ve teşvikler ile birlikte Türk kökenli tacirlerin eline geçerek ülkede yabancı hegemonyasının azaltılması olduğu düşünülmektedir. Her ne kadar dönemin şartlarının uygun olmaması, altyapı eksiklikleri, savaş sonrası toparlanma aşamasında olan ekonomik durum gibi sebeplerle başarıya ulaşamasa da sonraki yıllarda da serbest bölgelerin kurulması için çalışmalar sürdürülmüştür. Zaman içerisinde çıkarılan yasa ve kararnameler ile günümüzdeki halini alan serbest bölgeler mevzuatının, Türkiye’nin de içinde bulunduğu küreselleşme süreci ve ekonominin izleyeceği yol haritası ile birlikte değişimlere uğrayacağı ve dönemin şartlarına uyum sağlayacağı açıktır.

3.2. TÜRKİYE’DE SERBEST BÖLGELERİN VERGİSEL YÖNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

Serbest bölgelerde faaliyet gösteren firma ve şirketlerin sahip olduğu birçok vergisel avantaj bulunmaktadır. Vergi kanunlarında serbest bölgeler için sağlanan vergisel avantajlar detaylı olarak belirtilmiştir. Çalışmanın bu bölümünde Türkiye’de kurulu serbest bölgelerin sahip olduğu vergisel avantajlara ve mevzuatta yer alan hususlara değinilmiştir.

Ülkemizde kurulu ve aktif olarak faaliyetini sürdüren serbest bölgelere ilişkin vergi düzenlemelerine yer verilerek değerlendirmeler yapılmıştır. 193 sayılı Gelir Vergisi, 5520 sayılı Kurumlar Vergisi, 3065 sayılı Katma Değer Vergisi, 4760 sayılı Özel Tüketim Vergisi ile ilgili düzenlemeler ve Gümrük Vergisi ile damga vergisi ve harçlara yönelik olarak yapılan düzenlemelere bu bölümde yer verilmiştir.

3.2.1. Gelir ve Kurumlar Vergisi Yönünden Serbest Bölgelere İlişkin Düzenlemeler

193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu ve 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'nda serbest bölgelere ilişkin özel hükümler bulunmamaktadır (Saraçoğlu vd., 2021: 30). Bu vergilere ilişkin düzenlemeler 2004 yılında 5084 sayılı Kanun¹⁰ ve 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu'na eklenmiş bulunan geçici 3. maddede açıklanmaktadır. 5084 sayılı Kanun hükümleri ile 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu'na eklenen geçici 3. maddenin yürürlüğe girmesi neticesinde serbest bölgelerde vergilendirme yoluna gidilmiştir. Bu tarihteki düzenleme ve sonrasında uygulanan değişimlerle üretim faaliyet ruhsatına sahip mükelleflerin serbest bölge içinde ürettikleri ürün ve mamullerin satışından elde ettikleri kazançları, Avrupa Birliğine tam üyeliğin gerçekleştiği tarihi içeren yılın vergilendirme döneminin sonuna kadar Gelir Vergisi ve Kurumlar Vergisi'nden istisna edilmiştir. Üretime yönelik istisna ise, serbest bölgeler kurulduğundan bu yana devam etmektedir (Saraçoğlu vd., 2021: 30). Daha sonrasında 5810 sayılı Kanun'da¹¹ serbest bölgelerde gelir ve kurumlar vergisi açısından hükümlere yer verilmektedir. Son olarak 2017 yılında 6772 sayılı Kanun¹² ile yapılan değişiklikle birlikte serbest bölgelerin gelir ve kurumlar vergisi karşısındaki durumu mevcut halini almıştır.

3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu'nun geçici 3. maddesinin 1. fıkrasında; maddenin yürürlüğü girmiş olduğu 06.02.2004 tarihi itibarıyla Kanun hükümlerine göre kurulmuş olan serbest bölgelerde faaliyete geçmek üzere ruhsatlarını alan mükelleflerin, serbest bölgelerdeki faaliyetleri dolayısıyla elde edilen kazançları için faaliyet ruhsatlarında belirtilen süre ile sınırlandırılmış olarak gelir veya kurumlar

¹⁰ 5084 sayılı Kanun, 06.02.2004 tarihli ve 25365 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

¹¹ 5810 sayılı Kanun 25.11.2018 tarih ve 27065 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

¹² 6772 sayılı Kanun 24.02.2017 tarih ve 29989 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

vergisinden müstesna oldukları belirtilmiştir. Söz konusu istisnanın ise, Gelir Vergisi Kanununun 94'üncü maddesinin 1. fıkrasının (6) numaralı bendinin (b) alt bendi kapsamına göre uygulanacak tevkifatlara etkisinin olmadığı açıklanmıştır.

Söz konusu maddenin (b) bendine göre ise, serbest bölgelerde faaliyet gösteren mükelleflerin istihdam ettikleri personellerine ödenen ücretlerin 31.12.2008 tarihine kadar gelir vergisinden müstesna olduğu ancak mezkûr maddenin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren mükelleflerin ruhsatlarında belirtilmiş olan sürenin 31.12.2008 tarihinden daha önceki bir tarihte sona ermesi halinde istisna uygulamasının ruhsatta belirtilen sürenin bitiş tarihi dikkate alınarak uygulanacağı hükme bağlanmıştır.

Kanunun geçici 3. maddesinin 1. fıkrasının (c) bendinde; bahsi geçen mükelleflerin serbest bölgelerde gerçekleştirdikleri faaliyetleri hasebiyle yaptıkları işlemlerin 31.12.2008 tarihine kadar tüm vergi, resim ve harçlardan müstesna tutulacağı hüküm altına alınmıştır.¹³

3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanununun geçici 3'üncü maddesinin ikinci fıkrasının (a) bendinin birinci cümlesinde yapılan değişiklikle; Avrupa Birliğine tam üyeliğin gerçekleştiği tarihi içeren yılın vergilendirme dönemi sonuna kadar, serbest bölgelerde üretim faaliyetleri ile iştigal eden mükelleflerin serbest bölgelerde imal ettikleri ve ürettikleri mallarının satışlarından elde edilen kazançları ile serbest bölgelerde bakım, onarım, montaj, demontaj, elleçleme, ayrıştırma, ambalajlama, etiketleme, test etme, depolama hizmeti, alanlarında faaliyette bulunan ve verilen hizmetin tamamının Türkiye'de yerleşmiş olmayan kişilerle, işyeri, kanuni ve iş merkezi yurtdışında bulunanlara veren hizmet işletmelerinin, bu hizmetlerin konusuna giren malların serbest bölgelerden Türkiye'ye herhangi bir koşulda girişi olmadan bir yabancı ülkeye gönderilmesi koşuluyla bu hizmetlerden elde ettikleri kazançlarının gelir veya kurumlar vergilerinden müstesna tutulacağı açıklanmıştır. Söz konusu istisnanın ise 193 sayılı Gelir Vergisi Kanununun 94'üncü maddesinin birinci fıkrasının (6) numaralı bendinin (b) alt bendi ile 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanununun 15'inci ve 30'uncu maddelerinde belirtilen tevkifatlara etkisi olmadığı hükme bağlanmıştır.

¹³ 3218 sayılı Kanun 15.06.1985 tarih ve 18785 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

Yine aynı maddenin ikinci fıkrasının (b) bendinde; serbest bölgelerde üretimi yapılan ürünlerin ve malların FOB bedelinin en az %85'inin yurt dışına ihracatını yapan mükelleflerin istihdam ettikleri personellerine ödenen ücretler üzerinden asgari geçim indirimi uygulanmasının ardından hesaplanan gelir vergisinin beyan edilen muhtasar beyanname üzerinden tahakkuk eden vergilerden indirilmek suretiyle terkin edileceği belirtilmiştir. Bu oranın %50'ye kadar indirmeye ve kanunda belirtilen seviyesine yükseltmeye Cumhurbaşkanının yetkili olduğu, Cumhurbaşkanının söz konusu yetkiyi stratejik, büyük ölçekli veya öncelikli yatırımlar ile konusu, sektörü ve niteliği bakımından desteklenmesine karar verilen yatırımlara yönelik bölge, sektör veya faaliyet alanı itibarıyla farklılaştırarak veya kademelendirerek kullanılabileceği Kanun maddesinde görülmektedir. Yıllık satış tutarları bu oranın altında bulunan mükelleflerden zamanında tahsilatı yapılamayan vergilerin de cezasız olarak gecikme zammıyla birlikte tahsil edileceği açıklanmıştır. Mezkûr maddenin (c) bendinde ise serbest bölgelerde gerçekleştirilen faaliyetler nedeniyle yapılan işlemlerin ve düzenlenen kâğıtların damga vergisi ve harçlardan müstesna olduğu hüküm altına alınmıştır.

Serbest bölgelerdeki malların alım ve satım işlemleri ile depolanma, etiketlenme, ambalajlanma ve sergilenme işlemlerinin yapılabilmesi için faaliyet ruhsatı sahipliği gerekli olmaktadır. Dolayısıyla serbest bölgelerde faaliyette bulunmak isteyen mükelleflerin Ticaret Bakanlığı'na başvuru yaparak faaliyet ruhsatı talebinde bulunmaları gerekli olup gerekli şartları taşıyan mükelleflere faaliyet ruhsatı verilmektedir (Arslan vd., 2020: 26).

3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu'nun geçici 3. maddesinin 1. fıkrasının (a) bendinde hüküm altına alınan istisna, elde edilen kazançlara ilişkin bir istisnasıdır. Dolayısıyla, mükelleflerin serbest bölgelerdeki faaliyetlerinden elde ettikleri hasılatlardan söz konusu faaliyetlerle ilgili yapılan giderlerin düşülmesi sonucunda bulunacak kazanç tutarı, kurumlar vergisinden istisna olacaktır. Serbest bölgelerde yapılan faaliyetler nedeniyle ortaya çıkan alacaklarla ilgili kur farkları ve vade farklarından elde edilen gelirler istisna hükümleri kapsamında yer almaktadır. Aynı şekilde, serbest bölgelerde yürütülen faaliyetler çerçevesinde elde edilen hasılatın, serbest bölgelerde yürütülen faaliyetler çerçevesinde yapılacak ödemelerde kullanılıncaya kadar geçici olarak serbest bölgelerde mevduat hesaplarında veya repo

işlemlerinde değerlendirilmesi sonucu elde edilen gelirler de söz konusu istisnadan yararlanabilecektir. İstisnanın, bunun dışında, serbest bölgelerde elde edilmiş olsa dahi faiz, repo ve benzeri faaliyet dışı gelirlere uygulanması mümkün bulunmamaktadır. Çünkü istisna sadece bu bölgelerde gerçekleştirilen faaliyetler dolayısıyla elde edilen kazançlar ile sınırlandırılmıştır. Sonuç olarak 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu'nun geçici 3. maddesinin 2. fıkrası 5810 sayılı Kanunla 2008 yılında değiştirilmiş olup sonrasında bahsi geçen hükümler 6772 sayılı Kanunla 2017 yılında yapılan değişikliklerle günümüzde geçerli olan şeklini almıştır (Saraçoğlu vd., 2021: 32-33).

3.2.2. Katma Değer Vergisi Yönünden Serbest Bölgelere İlişkin Düzenlemeler

Serbest bölgelerde faaliyet gösteren işletmeler için Katma Değer Vergisi istisnası oldukça önem arz etmektedir. Bu bölümde serbest bölgelerde faaliyet gösteren mükelleflere yönelik olarak Katma Değer Vergisi hükümlerine ve açıklamalarına yer verilmiştir.

3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanununun 11. maddesinin 1. fıkrasının (a) bendinde serbest bölgelerdeki müşteriler için yapılan fason hizmetlerin Katma Değer Vergisinden istisna olduğu belirtilmektedir. Bununla birlikte mezkûr Kanunun 12. maddesinde ihracat teslimleri ile yurt dışında faaliyet gösteren müşteriler için verilen hizmetlere ilişkin kanun hükümlerine yer verilmiştir. Katma Değer Vergisi Kanununun 12. maddesinin 1. fıkrasında belirtilen hususlar özetle; a) teslim işleminin serbest bölgedeki bir alıcıya yapılması ve b) teslim konusu malın bir serbest bölgeye vasıl olması gerektiğini belirtmektedir. Serbest bölgedeki alıcı kavramının kapsamını ise söz konusu serbest bölgelerde faaliyeti olan gerçek veya tüzel kişi alıcıları kastetmektedir. İstisna hükümlerinin yerine getirilebilmesi için ihracata konu malların veya hizmetin teslimine ait fatura, belge, evrak veya dökümanların serbest bölgede faaliyet gösteren alıcıların adına düzenlenmiş olması gerekmektedir.

Serbest bölgelerde faaliyet gösteren alıcılar adına yapılan fason hizmetler için uygulanmakta olan katma değer vergisinin serbest bölgede faaliyet gösteren mükellefler tarafından indiriminin yapılması ve söz konusu mükelleflere iade durumunun mümkün olmadığından hareketle maliyet unsuru haline gelmiş olan katma

değer vergisi tutarlarının ihracat maliyetlerini artırıcı etkilerinin önüne geçilmesi amacıyla serbest bölgelerde bulunan müşteriler için verilen fason hizmetlerin istisna kapsamına alınmasının sağlanması için belirtilen düzenlemelere yer verilmektedir (Kızılot, 2010: 727).

Öte yandan Katma Değer Vergisi Kanununun 12. maddesinin 3. fıkrasına göre fason hizmetlerin serbest bölgelerde faaliyet gösteren müşterilere yapılmış şartları açıklanmış olup bu şartlar, fason hizmetlerin serbest bölgelerde faaliyet gösteren müşteriler için yapılması ve fason hizmetten serbest bölgelerde yararlanılması şeklinde açıklanmıştır.

3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanununun serbest bölgelere ilişkin bir diğer maddesi ise Kanunun 17. maddesinde yer almakta olup söz konusu maddede; serbest bölgelerde verilen hizmetler ile birlikte serbest bölgelere veya bu bölgelerden yapılan ihraç amaçlı yük taşıma işlerinin Katma Değer Vergisinden istisna olduğu hüküm altına alınmaktadır. Kanun hükmünden anlaşılabacağı üzere serbest bölgelerden sadece serbest bölge içerisinde yapılan hizmetler ve serbest bölgelere veyahut bu bölgelerden ihracat amacıyla yapılan yük taşımacılık işlerini kapsadığı görülmektedir. Bir başka deyişle ihracat amacı taşımayan yurtiçinden serbest bölgeye verilen her türlü hizmet ile birlikte serbest bölgelerden ülke içine verilen hizmetler Katma Değer Vergisine tabi olacak olup istisnadan yararlanılamayacaktır.

3.2.3. Özel Tüketim Vergisi Yönünden Serbest Bölgelere İlişkin Düzenlemeler

Bir harcama vergisi türü olan Özel Tüketim Vergisi, Kanunla belirlenmiş olan mal ve ürünlerin üzerinden maktu veya oransal olarak alınmaktadır. Bir defaya mahsus olarak alınan Özel Tüketim Vergisinin serbest bölgelerde faaliyet gösteren mükellefler açısından vergisel durumu bu bölümde açıklanacaktır.

Katma Değer Vergisinde belirtilen ihracat istisnası aynı şekilde 4760 sayılı Özel Tüketim Vergisinde de bulunmaktadır. Buna göre Özel Tüketim Vergisi Kanununun “İhracat İstisnası” başlıklı 5. maddesinde ihracat işlemlerinin istisna durumuna ilişkin hususlara yer verilmektedir. Buna göre Kanunda yer alan hükümler incelendiğinde Özel Tüketim Vergisi Kanununa ekli listelerde yer alan malların

ihracat işlemlerinde istisna hükümlerinin uygulanabilmesi teslim işlemlerinin yurt dışında bulunan müşterilere yapılması gerekmek olup ayrıca teslim konusu olan malların Türkiye Cumhuriyeti Gümrük Bölgesinden çıkmış olması şartı da olduğu açıklanmıştır.

Serbest bölgeler bir ülkenin gümrük hattının dışında sayılmakla beraber Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde bulunmaktadır ve yabancı bir ülke sayılmamaktadır. Bundan ötürü yurt içerisinde serbest bölgelere doğru yapılan teslim işlemlerinde ihracat istisnası uygulanması mümkün bulunmamaktadır (Erkan, 2009: 374). Bununla birlikte ihraç kayıtlı olarak teslim edilen malların serbest bölgelerden ihracatında, Özel Tüketim Vergisi Kanununun 8. maddesinin 2. fıkrasında belirtildiği şekilde tecil-terkin uygulamasına göre işlem yapılması mümkün olacaktır. Öte yandan serbest bölgelere yapılan teslim işlemlerinde ihracat istisnasının uygulanmamasından ötürü, teslim edilecek malların ÖTV mükelleflerinden satın alınmasında, Özel Tüketim Vergisi Kanununun 8. maddesinin 2. fıkrasına göre tecil-terkin uygulanmayacaktır (Saraçoğlu vd., 2021: 40).

Bununla birlikte Özel Tüketim Vergisi Kanununun 7. maddesinde belirtildiği üzere Gümrük Kanununun transit, gümrük antrepo, dâhilde işleme, gümrük kontrolü altında işleme rejimlerine tabi tutulanlar ile serbest bölgeler ve geçici depolama yerleri hükümlerinin uygulandığı malların Özel Tüketim Vergisinden istisna edildiği hüküm altına alınmıştır.

3.2.4. Gümrük Vergisi Yönünden Serbest Bölgelere İlişkin Düzenlemeler

Serbest bölgelerde faaliyet gösteren işletmeler ve bölgelere yatırım yapan yatırımcılar için en önemli hususlardan birisi de gümrük vergisi uygulamalarıdır. Gümrük prosedürlerinden arındırılmış ticaret imkânları serbest bölgelerin sağladığı işletmeler için mühim uygulamalardan biridir.

3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanununun 6. maddesinde serbest bölgelerin tanımı yapılmakla birlikte serbest bölgelerin gümrük ve kambiyo mükellefiyetine ilişkin hükümlerin uygulanmadığı bölgeler olduğu açıklanmıştır. Söz konusu maddede; serbest bölgelerin Türkiye Gümrük Bölgesinin parçaları olduğu belirtilmekle birlikte serbest dolaşımda olmayan eşyaların bir gümrük rejimine tabi

tutulmadan ve serbest dolaşıma sokulmadan, gümrük mevzuatında öngörülen hallerin dışında kullanılmaması veya tüketilmemesi kaydıyla ithalat vergileri ve ticaret politikası önlemlerinin ve kambiyo mevzuatının uygulanması açısından Türkiye Gümrük Bölgesi dışında kabul edilen ve serbest dolaşımdaki eşyaların herhangi bir serbest bölgeye konulması hasebiyle normal olarak eşyanın ihracına bağlı olanaklardan yararlanılan yerler olarak tanımlanmıştır. Ayrıca ilgili maddede; gümrük ve kambiyo mükellefiyetine ilişkin mevzuat hükümlerinin uygulanmayacağı hüküm altına alınmıştır.

Ticaret Bakanlığı; gümrük vergisinden arındırılmış olan ticari faaliyet imkânını açıkladığı yazısında; serbest bölgeye getirilmiş olan Türkiye ya da Avrupa Birliği menşeli veya buralarda serbest dolaşım içerisinde bulunan malların, serbest dolaşımda bulunma statüsünün değişmemesinden ötürü, Türkiye’ye yahut Avrupa Birliği üyesi ülkelere girişlerinde gümrük vergisi ödenmeyeceğini belirtmiştir. Bununla birlikte üçüncü ülke menşeli malların serbest bölgelere girişlerinde ve söz konusu malların Türkiye veya Avrupa Birliği üyesi ülkelerin dışında üçüncü ülkelere gönderilmesi hallerinde de gümrük vergisinin ödenmeyeceği açıklanmıştır. Serbest bölgeden Türkiye içine veya Avrupa Birliği üyesi ülkelere gönderilen serbest dolaşım durumunda bulunmayan üçüncü ülke menşeli mallar için Ortak Gümrük Tarifesi’nde belirtilmiş olan oran üzerinden gümrük vergisi ödeneceği de yazıda belirtilmiştir (Ticaret Bakanlığı, 2023: <https://ticaret.gov.tr/data/5b9b666013b8761cc09f9bad/Avantajlar.pdf>).

3.2.5. Damga Vergisi ve Harçlar Yönünden Serbest Bölgelere İlişkin Düzenlemeler

488 sayılı Damga Vergisi Kanununa ekli “Damga vergisinden istisna edilen kağıtlar” başlıklı (2) sayılı tabloda belirtildiği üzere, serbest bölgelerde bulunan arsaların tahsisine ilişkin olarak düzenlenen sözleşmeler ve taahhütnameler vergiden istisna tutulmaktadır. Damga Vergisi Kanununda serbest bölgeler ile ilgili olarak özel hükümler yer almamaktadır. Fakat 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanununun geçici 3. maddesinin 2. fıkrasının (c) bendinde serbest bölgelerdeki faaliyetlere ilişkin düzenlemede; Avrupa Birliğine tam üyeliğin gerçekleştiği tarihi içeren yılın vergilendirme dönemi sonuna kadar, serbest bölgelerde gerçekleştirilen faaliyetlere

ilişkin yapılan işlemlerin ve düzenlenen kâğıtların damga vergisi ve harçlardan müstesna olduğu hüküm altına alınmıştır.

Bununla birlikte 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanununun kapsamında serbest bölgelerin sınırları içerisinde faaliyet gösteren işletmelerin, Avrupa Birliğine tam üyeliğin gerçekleştiği tarihi içeren yılın vergilendirme dönemi sonuna değin, münhasıran serbest bölgelerde sürdürülen faaliyetlere ilişkin istihdam ettikleri personele ödedikleri ücretler ile ilgili düzenledikleri kâğıtlardan da damga vergisi alınmaması gereklidir (Saraçoğlu vd., 2021: 42).

3.3. SERBEST BÖLGELERİN TÜRKİYE EKONOMİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Türkiye’de temel olarak ihracata dayalı yatırım ve üretimi teşvik etmek amacıyla 1987 yılından bu yana Akdeniz kıyısında, Mersin, Antalya ve Adana-Yumurtalık Serbest Bölgeleri, Ege Bölgesinde Ege (İzmir), Denizli ve İzmir Serbest Bölgeleri, Marmara Bölgesinde, İstanbul Atatürk Havalimanı, İstanbul Endüstri ve Ticaret, İstanbul Trakya, Avrupa, Kocaeli, Tübitak-Mam Teknoloji ve Bursa Serbest Bölgeleri, Karadeniz kıyısında, Trabzon, Rize ve Samsun Serbest Bölgeleri, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Gaziantep Serbest Bölgesi, İç Anadolu Bölgesinde, Kayseri Serbest Bölgesi faaliyete geçmiştir (Ticaret Bakanlığı, 2022: <https://ticaret.gov.tr/serbest-bolgeler/genel-tanitim>). Daha sonrasında 11.03.1985 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile Mersin ve Antalya serbest bölgeleri kurulmuştur. Türkiye’de günümüz itibarıyla aktif durumda olan toplam 18 adet serbest bölge bulunmaktadır. Söz konusu serbest bölgeler aşağıdaki gibi sıralanabilir (Ticaret Bakanlığı, 2022: <http://www.sebatlas.gov.tr/index.aspx>);

- Mersin Serbest Bölgesi
- Antalya Serbest Bölgesi,
- Adana Yumurtalık Serbest Bölgesi,
- Ege Serbest Bölgesi,
- İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi,
- İstanbul Trakya Serbest Bölgesi,

- Trabzon Serbest Bölgesi,
- İstanbul Endüstri ve Ticaret Serbest Bölgesi,
- Samsun Serbest Bölgesi,
- Avrupa Serbest Bölgesi,
- Rize Serbest Bölgesi,
- İzmir Serbest Bölgesi,
- Kayseri Serbest Bölgesi,
- Gaziantep Serbest Bölgesi,
- Kocaeli Serbest Bölgesi,
- Denizli Serbest Bölgesi,
- TÜBİTAK-MAM Serbest Bölgesi,
- Bursa Serbest Bölgesi,

Ülkemizde faaliyette olan serbest bölgeler ekonominin çeşitli alanlarında kuruldukları ve faaliyet gösterdikleri bölgelerde gelişmelere neden olmaktadır. Serbest bölgeler, kuruldukları bölgelerde altyapı ve ulaşım ağlarının gelişmesine ve böylelikle şirketlerin faaliyete geçmesi ile birlikte bulundukları yörede istihdamı arttırmaktadır. Türkiye’de kurulu serbest bölgelerin yıllık ticaret hacimleri ve değişim oranları ile birlikte istihdam verilerine yer verilmiştir.

Tablo 2. Serbest Bölgelerde 2021-2022/Ocak-Aralık Döneminde Ticaret Hacmindeki Değişim Verileri (1.000\$)

	Ocak-Aralık 2021	Pay (%)	Ocak-Aralık 2022	Pay (%)	2021-2022 Değişim Oranı(%)
Yurtiçinden Serbest Bölgelere	3.465.627	14,1	3.807.790	11,6	9,87
Serbest Bölgelerden Yurtdışına	9.754.598	39,6	11.430.682	34,8	17,18
Yurtdışından Serbest Bölgelere	7.072.638	28,7	11.154.606	34,0	57,71
Serbest Bölgelerden Yurtiçine	4.325.236	17,6	6.429.809	19,6	48,66
TOPLAM	24.618.099	100	32.822.887	100	33,33

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı

Tablo 3. Serbest Bölgelerde 2021-2022 Yılları Ticaret Hacimlerinde Meydana Gelen Değişimler ve Miktarları(1.000\$)

Bölgeler	Ocak-Aralık 2021	Pay (%)	Ocak-Aralık 2022	Pay (%)	Değişim Oranı(%)
Mersin Serbest Bölgesi	3.352.779	13,6	4.012.791	12,2	19,7
Antalya Serbest Bölgesi	995.672	4,0	1.128.792	3,4	13,4
Ege Serbest Bölgesi	4.671.790	19,0	5.303.003	16,2	13,5
İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi	794.056	3,2	4.325.003	13,2	444,7
Trabzon Serbest Bölgesi	27.175	0,1	60.052	0,2	121,0
İstanbul Trakya Serbest Bölgesi	1.540.414	6,3	1.998.130	6,1	29,7
Adana Yumurtalık Serbest Bölgesi	1.970.004	8,0	2.478.482	7,6	25,8
İstanbul Endüstri ve Ticaret Serbest Bölgesi	2.343.981	9,5	2.799.379	8,5	19,4
Samsun Serbest Bölgesi	173.039	0,7	396.343	1,2	129,0
Avrupa Serbest Bölgesi	2.911.817	11,8	3.483.853	10,6	19,6
Rize Serbest Bölgesi	0	0,0	0	0,0	0
Kayseri Serbest Bölgesi	1.468.751	6,0	1.484.171	4,5	1,0
İzmir Serbest Bölgesi	892.570	3,6	1.232.180	3,8	38,0
Gaziantep Serbest Bölgesi	107.026	0,4	153.882	0,5	43,8
Tübitak-Mam Serbest Bölgesi	89.898	0,4	105.038	0,3	16,8
Denizli Serbest Bölgesi	68.640	0,3	70.260	0,2	2,4
Bursa Serbest Bölgesi	2.113.111	8,6	2.552.739	7,8	20,8
Kocaeli Serbest Bölgesi	1.097.378	4,5	1.238.788	3,8	12,9
TOPLAM	24.618.099	100	32.822.886	100	33,33

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı

Tablo 2 ve Tablo 3 incelendiğinde, 2021-2022 yılları arasında yurtiçinden serbest bölgelere yapılan ticaret hacminin, serbest bölgelerin yaptığı toplam ticaret hacmi içindeki payı %14,1'den %11,6'ya gerilemiştir. Bununla birlikte yurtiçinden serbest bölgelere yapılan ticaret hacmi 2021 yılından 2022 yılına %9,87 artış göstermiştir. Serbest bölgelerden yurtdışına satışların serbest bölgelerdeki toplam ticaret hacmi 2021 yılında %39,6'lık bir paya sahip iken 2022 yılında bu oran %34,8'e gerilemiştir. 2021 ile 2022 yılları arasındaki değişim ise %17,18 oranında artış olarak gözlemlenmiştir. Yurtdışından serbest bölgelere yapılan ticaret hacmi 2021 yılında 28,7 iken bu oran 2022 yılında %34,0'a yükselmiştir. Serbest bölgelere yurtdışından yapılan ticaret hacmindeki değişim artışının %57,71 oranında olduğu görülmüştür. Serbest bölgelerden yurtiçine yapılan ticaret hacmi 2021 yılı için %17,6 seviyesinde iken 2022 yılında bu pay %19,6'ya yükselmiştir. 2021 ve 2022 yılları arasındaki değişim ise bu alanda %48,66 oranında artış göstermiştir.

Serbest bölgelerin ticaret yönleri incelendiğinde en büyük artış yurtdışından serbest bölgelere doğru yapılan ticaret hacminde meydana gelmiştir. Bu durum ilgili yılda ithalatta yüksek miktarda artış olduğunu göstermektedir. Girdi ihtiyaçlarının

karşılanmasına yönelik olarak alışlar genel olarak yurtdışından temin edilmesi nedeniyle ithalat miktarları artarken oransal olarak ilgili yıllar arasında %57,71'lik artışın yüksek düzeyde olduğu söylenebilir.

2022 yılında gerek serbest bölgelerden yurtiçine yapılan satışların artış oranının gerekse de serbest bölgelerden yurtdışına yapılan satışların artış oranının yükseldiği görülmekle birlikte serbest bölgelerden yurtiçine yapılan ticaretin oransal olarak çok daha fazla olduğu görülmektedir. Serbest bölgelerin kuruluş amaçlarından birisi olan ihracatın artışı ile döviz girişinin artışı hedefi sağlanmakla birlikte yurtiçine yapılan satışların yurtdışına yapılan satışların oranının üzerinde olması üzerinde durulması gereken bir konudur.

Görüleceği üzere 2021 yılında serbest bölgelerin toplam ticaret hacmi 24.6 milyar \$'ın üzerinde iken bu rakam 2022 yılında 32.8 milyar doları aşmıştır. Toplamda 8.2 milyar \$'ın üzerinde artış görülmekle birlikte oransal olarak bakıldığında 2021 yılından 2022 yılında artış oranı %33,3 düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu durum serbest bölgelerin Türkiye ekonomisi, ithalat ve ihracatı içerisinde önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir.

2021-2022 yılları arasında İzmir Serbest Bölgesi ticaret hacminde meydana gelen değişim oranları ve miktarları incelendiğinde, 2022 yılında 2021 yılına göre ticaret hacminin %38 oranında yükseldiği ve 339,6 milyon dolar civarında artış gösterdiği görülmektedir. Söz konusu husus İzmir Serbest Bölgesi'nin, Türkiye'de kurulu serbest bölgeler arasındaki ticaret hacmi içindeki payının 3,6'dan 3,8'e yükseldiğini göstermektedir. Bu durum İzmir Serbest Bölgesi'nin serbest bölgeler arasındaki payının da arttığını ve pandemi döneminin olumsuz etkilerine ve küresel düzeyde ticaret alanında yaşanan krizlere ve olumsuz havaya rağmen ticaret hacmini arttırdığını ortaya koymaktadır.

İstihdam açısından Türkiye'de kurulu serbest bölgelerin 2021 ve 2022 yıllarına ilişkin verileri Tablo 4 ve Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 4. Serbest Bölgelerde İstihdam Verileri (2021)

Bölgeler	Ocak-Aralık 2021				
	İşçi	Büro Personeli	Diğer	Toplam	Pay (%)
Ege Serbest Bölgesi	16.577	3.918	1.186	21.681	25,4
Bursa Serbest Bölgesi	10.519	1.318	291	12.128	14,2

Mersin Serbest Bölgesi	7.355	944	1.304	9.603	11,3
Antalya Serbest Bölgesi	3.888	834	1.028	5.750	6,7
İstanbul Endüstri ve Ticaret Serbest Bölgesi	5.368	657	0	6.025	7,1
Kocaeli Serbest Bölgesi	877	359	3.067	4.303	5,0
Tübitak-Mam Serbest Bölgesi	1.520	418	114	2.052	2,4
Avrupa Serbest Bölgesi	4.700	1.278	0	5.978	7,0
Kayseri Serbest Bölgesi	4.825	613	89	5.527	6,5
İzmir Serbest Bölgesi	4.115	630	267	5.012	5,9
İstanbul Trakya Serbest Bölgesi	2.719	875	68	3.662	4,3
İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi	667	1.025	100	1.792	2,1
Adana Yumurtalık Serbest Bölgesi	844	100	90	1.034	1,2
Samsun Serbest Bölgesi	209	37	0	246	0,3
Gaziantep Serbest Bölgesi	211	65	10	286	0,3
Trabzon Serbest Bölgesi	0	0	74	74	0,1
Denizli Serbest Bölgesi	59	18	16	93	0,1
Rize Serbest Bölgesi	0	2	0	2	0,00
TOPLAM	64.453	13.091	7.704	85.248	100

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı

Tablo 5. Serbest Bölgelerde İstihdam Verileri (2022)

Bölgeler	Ocak-Aralık 2022				
	İşçi	Büro Personeli	Diğer	Toplam	Pay (%)
Ege Serbest Bölgesi	18.501	4.443	1.274	24.218	26,5
Bursa Serbest Bölgesi	8.340	1.201	1.036	10.577	11,6
Mersin Serbest Bölgesi	7.992	1.055	1.377	10.424	11,4
Antalya Serbest Bölgesi	4.484	973	1.033	6.490	7,1
İstanbul Endüstri ve Ticaret Serbest Bölgesi	5.269	1.145	0	6.414	7
Kocaeli Serbest Bölgesi	1.960	405	2.326	4.691	5,1
Tübitak-Mam Serbest Bölgesi	1.791	429	187	2.407	2,6
Avrupa Serbest Bölgesi	5.187	1.278	0	6.465	7,1
Kayseri Serbest Bölgesi	5.534	627	90	6.251	6,8
İzmir Serbest Bölgesi	4.296	707	224	5.227	5,7
İstanbul Trakya Serbest Bölgesi	2.681	891	37	3.609	4
İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi	1.008	1.364	120	2.492	2,7
Adana Yumurtalık Serbest Bölgesi	883	113	176	1.172	1,3
Samsun Serbest Bölgesi	341	47	0	388	0,4
Gaziantep Serbest Bölgesi	242	59	13	314	0,3
Trabzon Serbest Bölgesi	0	0	34	34	0
Denizli Serbest Bölgesi	83	24	19	126	0,1
Rize Serbest Bölgesi	0	4	0	4	0
TOPLAM	68.592	14.765	7.946	91.303	100

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı

Serbest bölgelerin istihdam verileri incelendiğinde, 2022 yılında toplam istihdamın 91.303 kişi olduğu ve oransal bakımdan serbest bölgelerin barındırdığı çalışanların çoğunluğunun işçilerden oluştuğu görülmektedir. İzmir Serbest

Bölgesi'nin, 2022 yılında toplam 5.227 kişiye istihdam sağladığı ve bu rakamın toplam içerisindeki payının %5,7'ye tekabül ettiği görülmektedir. Bu durum Türkiye'de kurulu serbest bölgeler içerisinde İzmir Serbest Bölgesi'nin istihdam açısından 7. sırada yer aldığını göstermektedir. İzmir Serbest Bölgesinin 2021 yılında 5.012 olan çalışan sayısı 5.227'ye yükselmiştir. Piyasa koşulları, ekonomik olumsuzluklar ve beklentilerin yanı sıra küresel düzeyde arz-talep dengelerinde yaşanan riskli hususlara rağmen çalışan sayısının artış göstermesi İzmir Serbest Bölgesi için olumlu bir gösterge olarak değerlendirilebilir. Sıralama olarak bakıldığında ise, 2021 yılında istihdam sayısı olarak 8. sırada yer alan İzmir Serbest Bölgesi 2022 yılında çalışan sayısını artırarak istihdam sıralamasında 7. sıraya yükselmiştir.

İzmir Serbest Bölgesi'nin istihdam rakamları değerlendirildiğinde İzmir ve yakın çevresi için önemli bir istihdam sağladığını söylemek mümkün olacaktır. Bu husus yıllık ticaret hacmi artışıyla birlikte istihdam rakamlarının bu seviyede olması İzmir ve çevresi için ekonomik gelişim bakımından pozitif olarak değerlendirilebilecektir.

3.4. TÜRKİYE'DE SERBEST BÖLGELERDE YATIRIMCILARA SAĞLANAN TEŞVİK VE AVANTAJLAR

Türkiye'de serbest bölgelerin kurulmasına yönelik yapılan çalışmaların ve yatırımcılar ile girişimcilerin ülkeye çekilmesi için yapılan düzenlemelerin hız kazanması sonrası serbest bölgelerin ekonomik açıdan çeşitli faydaların sağladığı görülmüştür. Dünyada serbest bölgelerde yaşanan gelişmelerin takip edilmesi ve bunlara Türkiye'de şartlarına da uyarlanarak mevzuatsal açıdan yeni eklemelerin yapılması, yatırımcıları serbest bölgelere çekmekte ve bu bölgeleri bilhassa ihracatçılar için de cazibe merkezi haline getirmektedir.

Serbest bölgeler özellikle vergisel açıdan mükelleflere önemli avantajlar sağlamaktadır. Çalışmanın önceki bölümlerinde detaylı bir şekilde anlatıldığı üzere yatırımcılar ve girişimciler için Gelir Vergisi, Kurumlar Vergisi, Katma Değer Vergisi ve diğer vergi ve harçlar bakımından mali açıdan olumlu etkiler sunmaktadır. Vergi muafiyetlerinin, özellikle ithalat-ihracat ve dış ticaret faaliyetiyle uğraşan mükelleflere

faidaları bulunmaktadır. Gümrük vergisinin olmaması ile bürokratik ve mevzuatsal engellerin düşük düzeyde tutulması yatırımcılar için serbest bölgelerin önemini artırmaktadır.

Serbest bölgelerde ithalatçılar için, ithalatı yapılacak malların önceden tanınması ve gerekli hallerde teste tabi tutulma gibi işlemlerin görülmesi önem arz etmektedir. İthalatçılar için fiyat konusunda pazarlıkların yapılması, sipariş işlemlerinin tamamlanması ve akreditif açılması gibi safhalara ihtiyaç duyulmaktadır. İthal edilecek malların ihracatçılar tarafından yüklenmesi ve ithalat işlemlerini yapanlara tarafından gümrükten geçme işlemleri yapılmakta ve bu işlemler gerek süre bakımından gerekse bürokratik ve mevzuatsal açılardan zahmetli olabilmektedir. Bu işlemlerin tamamlanması zaman zaman haftaları hatta ayları bulabilmektedir. İthalatçılar tarafından akreditif şeklinde kalan paraların veyahut ithalat için teminat olarak ödenen tutarların iade alınabilmesi için işlemlerin tamamlanması gerekli olabilmekte olup bu durum yatırımcılar için mali olarak sıkıntılı süreçlerle karşılaşılmasına sebebiyet vermektedir. Serbest bölgelerde yatırımcı olarak faaliyet gösteren firmalar ise, kısa zamanda bu bölgelerde yapacakları ithalat işlemlerinde oldukça kısa sürelerde ve zahmetsizce ithalat işlemlerini tamamlayabilmekte ve ayrıca depolama imkânlarından faydalanabilmektedirler. Yüksek düzeyde gümrük vergilerini ödemekten kurtulan yatırımcılar aynı zamanda finansal olarak da avantajlı konuma geçmiş olmaktadır.

Serbest bölgelerde ihracat için yatırım yapan girişimci ve yatırımcılar da benzer avantajlara sahip olmaktadır. İhracatçı firmalar serbest bölgelerde şirket kurulumlarını yaptıktan sonra oldukça önemli esnekliklere sahip olabilmektedirler. Envanterindeki sahip olduğu mallarını serbest bölgelere getiren ihracatçı firmalar, diledikleri zaman kolaylıkla ihracat, takas ve reeksport işlemlerini yapabilmektedirler. Serbest bölge dışındaki ihracat işlemlerini yapan firmalar ise, bu faaliyetleri için mevzuatın getirdiği yasal işlemlerini tamamlaması ilgili mercilerden izinleri alması ve bir takım bürokratik işlemlerini de yerine getirme zorunlulukları ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Serbest bölgelerde ise, her türlü transit mal satışları, ihracatlar ve takas işlemleri kolaylıkla yapılabilmektedir. Ambalajlama ve ambalajlama değişiklikleri ile yeniden ihraç için gerekli işlemlerin tamamlanması oldukça kısa süreler almakta böylelikle yatırımcılara hem zaman yönünden hem de finansal yönden önemli artılar

sağlanmaktadır. Öte yandan Türkiye gümrük bölgesi içerisinde imalat ve üretim faaliyetlerini yapan firmaların ürettiği bu mallarını serbest bölgelerde kurdukları firmalar üzerinden yurt dışına ihraç etmeleri halinde de vergi muafiyetlerinden yararlanmaları söz konusudur.

3.5. İZMİR SERBEST BÖLGESİ'NDE YATIRIMCILARA SAĞLANAN AVANTAJLAR VE SUNULAN HİZMETLER

İzmir Serbest Bölgesi, serbest bölge konumuna gelmeden önce ilk olarak 1984 yılında kurulmuş olup İzmir Deri Sanayicileri Yapı Kooperatifi adı altında faaliyetine başlamıştır. Kooperatif 1988 yılında İzmir Organize Deri Sanayi Bölgesi adını alan bölge 1997 yılında İzmir Menemen Deri Serbest Bölgesi adını almıştır. Serbest bölgelere yapılan yatırımların artması ve dönemin politikaları sonrası serbest bölgelere verilen önemin hız kazanması ile birlikte 2011 yılında İzmir Serbest Bölgesi adını alarak ülke ekonomisinin içinde yer almaya devam etmiştir. İzmir Serbest Bölgesi'nin toplam alanı 1.620.000 metrekare olup toplamda alanın 1.100.000 metrekaresi yatırım amacıyla tahsis edilmeye uygun net alan olarak geçmektedir. Yatırım tahsis oranı %88 civarındadır (İZBAŞ, 2022: <https://www.izbas.net/hakkimizda>).

İzmir Serbest Bölgesi'nde 2021 Eylül ayı itibariyle; 156 yerli, 14 yabancı ve 11 yerli ve yabancı ortaklıktan oluşan 181 firma faaliyet göstermekle birlikte toplamda 4.813 kişi istihdam edilmiş durumdadır. İzmir Serbest Bölgesi'nde deri imalatı ve alım satımı, Deri İhtisas Gümrüğü olma avantajıyla sektörel dağılımda üst sırada olmakla birlikte; kimyasal üretim ve ticaret, gıda, elektrik-elektronik, otomotiv, plastik boru profil ve plastikten mamuller, mermer ve doğal taş, asansör kaldırma ve taşıma ekipmanları, kompozit kanat ve tıbbi malzeme İzmir Serbest Bölgesi'nde yatırım yapmış diğer sektörlerdir. İzmir Serbest Bölgesi'nde Bütünleşik Yönetim Sistemi uygulanmakta olup ISO 9001:2015 ve OHSAS 18001 belgeleri bulunmaktadır (İZBAŞ, 2022: <https://www.izbas.net/hakkimizda>).

İzmir Serbest Bölgesi İzmir Limanı'na 40 km, Aliaga Limanı'na 26 km, Çandarlı Limanı'na 40 km ve İzmir Adnan Menderes Havalimanı'na 60 km mesafede bulunmakta olup üretimi yapılan malların bu tip yerlere taşınması için orta noktada olduğu ve kısa mesafede yer aldığı söylenebilmektedir. Bu durumun taşımacılık ve

nakliye konusunda, firmalara avantaj ve kolaylık sağlamış olduğu belirtmek mümkün olacaktır.

İzmir Serbest Bölgesi özellikle bulunduğu konum itibariyle yatırımcılara ve işletmelere çeşitli avantajlar sağlamaktadır. Bu avantajları sıralanacak olursa;

- İzmir Serbest Bölgesi, Alsancak ve Aliğa limanlarına yakın mesafede bulunmaktadır.

- İzmir Serbest Bölgesi, Çandarlı Limanı'na 40 km civarında uzaklıkta bulunmakta olup limanın tamamlanması halinde dünyanın en büyük limanlarından birisi konumunda olacak Çandarlı Limanı'na yakınlığı avantaj sağlamaktadır.

- İzmir Serbest Bölgesi, İzmir ilinde bulunan toplu taşıma sistemi olan İZBAN vasıtasıyla İzmir Adnan Menderes Havaalanına ve şehir merkezine kısa sürelerde ulaşım sağlayabilmektedir.

- İzmir Serbest Bölgesi, bina-arsa temini için tapusu kolaylıkla temin edebilmektedir. Bu durum İzmir Serbest Bölgesinin tercihinde önemli bir avantaj olarak görülmektedir.

- İzmir Serbest Bölgesi depoculuk ve lojistik hizmetleri ile uygun şartlarda sağlanmaktadır.

- İzmir Serbest Bölgesinde elektrik ve doğalgaz alt yapısı tamamlanmış durumdadır.

- Dericilik ve kimya sektörlerinin yoğunlukta olduğu İzmir Serbest Bölgesinde 9.000 metreküp kapasiteye sahip atık su arıtma tesisi bulunmaktadır.

- Katı atıklar için İZBAŞ'ın toplama hizmeti bulunmaktadır.

- İzmir Serbest Bölgesinde 2016 yılının sonunda tamamlanmış ve faaliyetine devam eden Solar Çamur Kurutma Tesisi bulunmaktadır (İZBAŞ, 2022: <https://www.izbas.net/izbas-avantajlari>).

Yukarıda sayılan maddelerden de görüleceği üzere İzmir Serbest Bölgesi (İZBAŞ)'nin en önemli avantajı olarak limanlara ve havaalanına yakınlığı ve lojistik açısından ulaşım kolaylığıdır. Bulunduğu bölge itibariyle Türkiye'nin en büyük üçüncü ilinin sınırları içinde bulunan İzmir Serbest Bölgesi gelişime açık ve altyapı bakımından da yeterli düzeyde olduğu söylenebilmektedir.

Özellikle son dönemde ekonomide döviz kuru bazında yaşanan olumsuzluklar nedeniyle İzmir Serbest Bölgesinde faaliyet gösteren mikro ve küçük ölçekli işletmelerin Serbest Bölgedeki faaliyetlerine son vermiş olduğu görülmekle birlikte orta ve büyük ölçekli işletmelerin İzmir Serbest Bölgesine yöneldikleri görülmüştür. Gelişen teknoloji ve uluslararası pazarlara ulaşma imkânı daha yüksek olan işletmelerin son yıllarda İzmir Serbest Bölgesinde faaliyetlerine başladıkları görülmektedir.

İzmir Serbest Bölgesi'nde faaliyetine başlayan ve devam eden şirket ve firmalara çeşitli hizmetler verilmektedir. Bu hizmetleri şu şekilde sıralamak mümkündür. Arsa ve bina satışı hizmeti olarak üretim konusunda yatırım yapma planına sahip yatırımcı ve işletmeler için bina ve arsa temini sağlanmasında kolaylık sunulmaktadır. Kapalı alan ve depo kiralama seçenekleri işletmelerin ihtiyaç duyduğu yükleme ve boşaltmalar için sağlanmaktadır. İzmir Serbest Bölgesine giriş yapan ve çıkan malların ve ürünlerin elleçleme ve istif gereksinimleri halinde İZBAŞ tarafından bu hizmet sağlanabilmekte ve Serbest Bölge sınırları içerisinde forklift ve portörlerle yükleme boşaltma hizmetleri sunulmaktadır. Bölgenin elektrik ve doğal gaz altyapısı tamamlanmış olup elektrik işletmesinin İZBAŞ bünyesinde bulunmaktadır. Bu durum sorun yaşanması halinde acil olarak çözüm geliştirilebilmesi için imkân sağlamaktadır (İZBAŞ, 2022: <https://www.izbas.net/hizmetlerimiz>).

Bölgede yoğunlukla dericilik ve kimya endüstrisi üzerine faaliyet gösteren işletmeler bulunmakta olup bu sektörlerle iştigal eden firmalar için 9.000 metrekare kapasiteye sahip modern atık su arıtma tesisinde, fabrikalardan bırakılan atık sular genel, sülfürlü ve kromlu atık sular olarak 3 ayrı hattan gelmekte olduğu belirtilmektedir. Ortaya çıkan proses atıklarının bertarafı için Düzenli Depolama Sahası bulunmaktadır. Çoğunlukla deri sektöründe faaliyet gösteren işletmelerden kaynaklanan atık çamurlar İZBAŞ Solar Çamur Kurutma Tesisinde kurutulması çalışması yapılmaktadır. Bunların yanı sıra katı atıkların toplanması hizmeti İZBAŞ tarafından sunulmaktadır. Bölgede faaliyet gösteren işletmeler için personel yemeği/catering hizmeti temin edilmekte olup diğer hizmetler için de çeşitli tesisler bulunmaktadır (İZBAŞ, 2022: <https://www.izbas.net/hizmetlerimiz>).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İZMİR SERBEST BÖLGESİ'NİN ETKİNLİĞİNE YÖNELİK

ANKET UYGULAMASI

Serbest bölgeler ortaya çıktığı günden bu yana tüm dünyada sayılarını artırmaya devam ettirmekle birlikte serbest bölgelerin olumlu ve olumsuz yönleri üzerine teorik ve pratik tartışmalar devam etmektedir. Serbest bölgelerin ekonomik etkilerine ilişkin olarak yapılan araştırmalar, çoğu serbest bölgenin ülke ekonomilerini olumlu yönde etkilediğini gösterse de literatürdeki çalışmalar tüm serbest bölgelerin başarılı kabul edilemeyeceğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle de serbest bölgelerin tamamiyle başarılı olduğu yönünde fikir birliği bulunmamaktadır (Kavlak, 2012: 6-7).

Bazı analistler serbest bölgelerin doğrudan yabancı yatırımcıyı ülkeye çekme, ticareti ve ihracatı teşvik etme ve böylelikle istihdam ve döviz girişi yaratılmasına yardımcı olacağını öne sürmektedir. Ayrıca doğrudan yabancı yatırımlar ile yerli sanayilerin ileri ve geri bağlantılar oluşturulabileceği ve teknoloji, yönetim becerileri ve bilgi transferi yoluyla etkilerini artırabileceği öne sürülmektedir. Bir kısım analistler ise, altyapı yatırımları, idari maliyetler ve vazgeçilen vergi ve gümrük gelirleri nedeniyle ortaya çıkan dolaylı maliyetler konusunda serbest bölgelere temkinli yaklaşmaktadır (Engman vd., 2007).

Literatürde yer alan çalışmalar incelendiğinde serbest bölgelerin istihdam üzerine olumlu ve olumsuz etkilerinin bulunduğu yönelik araştırmaların bulunduğu belirlenmiştir. Chaudhuri (1984), Rondinelli (1990), Kibritçioğlu (1997), Armas ve Jallab (2002), Aggarwal (2007), Ay (2009), Busso vd. (2013), Cizkowicz vd. (2015) Çetinkaya ve Bektaş (2016), Zheng (2021) yaptıkları araştırmalarda serbest bölgelerin istihdam üzerine pozitif etkiler yarattığını ve bölgesel kalkınmaya katkı sağladığına dair bulgulara ulaşmaktadır. Bununla birlikte Madani (1999), Jauch (2002), Rolfe vd. (2004) ve Kocaman (2007) ise, serbest bölgelerin istihdam etkileri üzerine yaptıkları

Çalışmalarda olumlu katkılar sağlandığına ilişkin istatistiksel olarak anlamlı bir bulguya ulaşamamaktadır.

Serbest bölgelerin doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkilerine yönelik yapılan çeşitli çalışmalarda serbest bölgelerin yatırımcı çekme potansiyelleri incelenmiştir. Buna göre; Aydalot (1976), Litwack vd. (1998), Clark (2000), Wunder (2001), Karaduman ve Yıldız (2002), Zeng (2011), Kavlak (2012), Scheepers (2012), Wang (2013), Xie vd. (2018), Slusarczyk (2018) ve Boiki (2019) serbest bölgelerin, yabancı yatırımcı çekme potansiyelini yükselttiği ve doğrudan yabancı yatırımlar için olumlu etkiler sağladığını belirtirken Johansson (1994), Düzenli (2006), Ay (2009) ve Juraev ve Ahn (2023) yaptıkları çalışmalarında serbest bölgelerin doğrudan yabancı yatırımları artırmasına ilişkin istatistiksel olarak anlamlı bulgulara ulaşamamıştır.

Serbest bölgelerde yenilik ve inovasyon ile birlikte yüksek teknoloji transferleri konusunda etkilerinin araştırıldığı literatürde, Wall (1993), Borenzstein ve Gregorio (1998), Madani (1999), Armas ve Jallab (2002), Heron (2004), Aggarwal (2007), Zeng (2011), Kavlak (2012), Wang (2013), Busso vd. (2013), Wang ve Zhang (2016), Alder vd. (2016), Wu vd. (2021), yenilik ve inovasyon alanları, toplam faktör verimliliği ve yüksek teknoloji transferi konusunda serbest bölgelerin pozitif katkıları olduğuna dair bulgular ortaya koyarken Tutar vd. (2007), Schminke ve Biesebroeck (2013), Xiang ve Lu (2015), Yuan (2015), Wu ve Huang (2017) serbest bölgelerin inovasyon konularında anlamlı katkı sağladığına dair istatistiksel olarak anlamlı herhangi bir bulguya ulaşamamışlardır.

Son olarak serbest bölgelerin ihracat ve dış ticaret üzerine etkilerinin incelendiği ulusal ve uluslararası literatürdeki çalışmaların araştırılması sonucunda, Amirahmadi ve Wu (1995), Ge (1999), Karaduman ve Yıldız (2002), Arslan ve Yapraklı (2007), Schminke ve Biesebroeck (2013), Sorhun (2013), Brautigam ve Tang (2014), Acar ve Karakaş (2017), Nazarczuk ve Uminski (2018) ve Davies ve Mazhikeyev (2019) serbest bölgelerin ihracat ve dış ticaret konusunda ekonomiye olumlu yönde katkı sağladığı ve ihracatı açısından anlamlı pozitif etkiler barındırdığını ortaya koyarken Willmore (1996), Kibritçioğlu (1997), Uzay ve Tıraş (2009), Farole (2011), Bakan ve Gökmen (2014) ve Steenbergen ve Javorcik (2017) serbest bölgelerin dış ticareti artırdığına yönelik yahut ihracat artışına dair istatistiksel olarak anlamlı herhangi bir bulguya ulaşamamışlardır.

Yapılan literatür taramasında yer alan çalışmalardan görüleceği üzere kümelenme ve yığılma ekonomilerinin üretkenlik, verimlilik ve maliyet düşüşleri gibi olumlu etkileri bulunmaktadır. Bununla birlikte literatür taramasında elde edilen bulgulardan serbest bölgelerin istihdam üzerinde genel olarak pozitif etkiye sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Yerli ve yabancı kaynaklarda yer alan çalışmalarda çoğunlukla istihdamda artış meydana geldiği şeklinde bulgulara yer verilmiştir. Ayrıca doğrudan yabancı yatırım çekilmesi ve inovasyon, yenilik ile yüksek teknoloji getirilmesi konusunda olumlu bulgular elde eden çalışmaların olumsuz bulguya sahip çalışmalara nazaran fazla olduğu görülmektedir. Son olarak, ihracat ve dış ticaret üzerine yapılan literatür taraması ve araştırmasında genellikle çalışmaların serbest bölgelerin ihracat ve dış ticarete artış sağladığı yönünde bulgular içerdiği görülse de aksi yönde çalışmaların da mevcut olduğu ve bu alanda istatistiksel olarak anlamlı bulgulara ulaşamayan araştırmaların olduğu belirlenmiştir.

Tez çalışmasının konusu olan İzmir Serbest Bölgesi'nin İzmir ekonomisine ve bölgesel kalkınmaya etkilerinin ölçülmesine yönelik olarak İzmir Serbest Bölgesi'nde faaliyette bulunan firmalar ve şirketler ile yüz yüze olarak yapılan anketin değerlendirmelerine ve analizlerine bu bölümde yer verilmiştir. İzmir Serbest Bölgesi'nin web sitesinde yer alan firmaların liste olarak dökümü yapılmış olup İzmir Serbest Bölgesi'ne gidilerek web sitesinde her ne kadar 183 firmanın kayıtlı olduğu görülse de fiili olarak anket yapılması sırasında 62 adet firmanın faal olduğu görülmüş; bunlar arasından ankete katılmayı kabul eden 45 firma ile anket gerçekleştirilmiştir. Bu işletmeler arasında faal oldukları görülen ve anket amacıyla yapılan ziyaretler sonucu 17 işletme ankete katılmayı kabul etmemeleri nedeniyle kendileri ile anket çalışması yapılamamıştır. Buna göre ankete katılım oranı %72,5 olarak gerçekleşmiştir.

İzmir Serbest Bölgesi'ne fiilen gidilerek yapılan anket araştırmasına katılan işletmelerden 30'unun deri ile ilgili ürünlerin imalatı üzerine faaliyet gösterdiği 11 adedinin kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı (birden fazla faaliyet koduna sahip işletmeler bulunmaktadır) ile ilgili ticaret yapan firmalar olduğu belirlenmiştir. Özellikle son dönemde döviz fiyatlarındaki meydana gelen artışların firmaları olumsuz etkilediği ve başta elektrik, su, doğalgaz ve diğer çeşitli gider kalemleri ile birlikte

maliyetlerin yükselmesi sonucu serbest bölgede faaliyet gösteren birçok firmanın faaliyetlerine son verdiği anlaşılmıştır.

Yapılan anket çalışmasının birinci bölümü 19 adet ve ikinci bölümü 28 adet sorudan oluşmaktadır. Anketin birinci bölümünde İzmir Serbest Bölgesinde faaliyet gösteren işletmelerin genel olarak faaliyet alanlarının, sermaye özelliklerinin, istihdam durumlarının, satış hasılatlarının, ihracat miktarlarının, girdi ihtiyaçlarının karşılanma yönlerinin ve satış yönlerinin tespit edilmesi ile birlikte AR-GE ve yenilik konusunda faaliyetleri ile üniversite ve Teknoparklar ile işbirliği içinde olup olmadıkları yönünde araştırma yapılmıştır. Anketin ikinci bölümünde ise, işletmelerin İzmir Serbest Bölgesini tercih etme sebeplerinin araştırılmasına yönelik sorular sorulmuştur. İşletmelere İzmir Serbest Bölgesinde sağlanan imkânlarla/avantajlara yer verilerek işletmeler için Bölgenin sağladığı katkıların (üretim hacmi ve kârlılık, istihdam, ihracat, doğrudan yabancı yatırım, yenilik ve inovasyon vb.), olumlu ve olumsuz olarak değerlendirilen hususların tespitine yönelik araştırma yapılmıştır.¹⁴

İzmir Serbest Bölgesi'nin İzmir ekonomisine ve bölgesel kalkınmaya etkilerinin ölçülmesi üzerine yüz yüze yapılan anket çalışması sonunda elde edilen veriler ve analizler iki alt bölüm halinde sunulmuştur.

5.1. Anketin Birinci Kısım Bulguları

19 adet sorudan oluşan anketin birinci kısmı, İzmir Serbest Bölgesi'nde faaliyet gösteren firmaların karakteristik bilgilerinin çıkarılmasına yönelik hazırlanmış olup firmaların yorum ve değerlendirmelerinden ziyade bilgilendirmelerinin alındığı kısımdır. İzmir Serbest Bölgesinin kurulduğu ilk yıllarda çok sayıda işletmenin Serbest Bölgede faaliyete geçtiği görülmektedir. Anket yapılan 45 işletmenin 10 adedi İzmir Serbest Bölgenin kurulduğu yılı takip eden ilk beş yılı içinde faaliyetine başladığını belirtmiştir. Bölgede faaliyete geçen firmaların genel olarak deri imalatçıları ile deri imalat işinde ihtiyaç duyulan kimyasalların üretimi işiyle uğraşan firmalar olduğu belirlenmekle birlikte son dönemde özellikle pandeminin etkisi ve küresel ekonomide yaşanan aksaklıkların ve krizlerin etkisiyle faaliyetlerine son verdikleri görülmüştür. 2018 yılından sonra Serbest Bölgede faaliyete geçen firma sayısında bir artış

¹⁴ Ek-1'de anket soruları yer almaktadır.

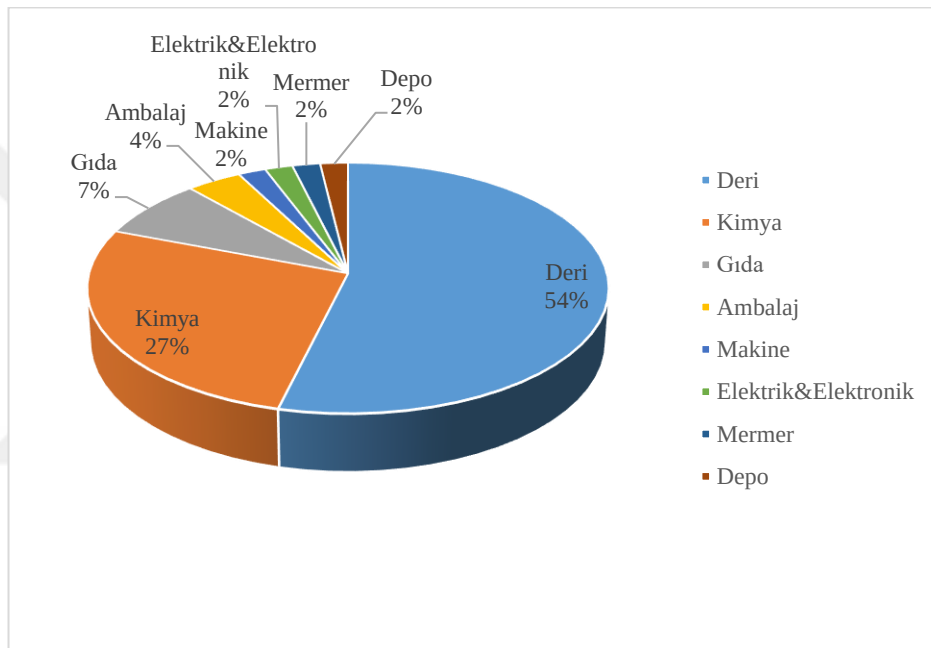
görülmektedir (*anket yapılan işletmelerin %40'ı 2018-2022 yılları arasında faaliyete geçtiğini belirtmiştir*) Serbest Bölgenin kurulduğu dönemlerde genel olarak deri ile ilgili ürünlerin imalatının yanı sıra kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı faaliyetleriyle uğraşan mükelleflerin ticari işlemlerini sürdürdüğü Bölgede, son yıllarda bu işlerle uğraşan firmaların kapandığı ve Serbest Bölgeden uzaklaşma eğiliminde oldukları görülmüştür.

Ankete katılan işletmelerin %68,9'u üretim firması olduklarını belirtirken %35,6'sının alım-satım firması olduğu görülmüştür. Yaklaşık olarak her 10 firmanın 7'sinin, serbest bölgelerin kurulmalarındaki amaca uygun olarak üretim ve imalat üzerine çalışan firmalar olduğu görülmektedir. Serbest bölgelerin kurulma amaçları bilindiği üzere firmalara ve şahıslara finansal, vergisel ve ekonomik olarak çeşitli kolaylıklar sağlanıp üretimin ve ihracatın artırılması ile birlikte ülkeye döviz girişinin artırılmasıdır. Anketin bu bölümünde yapılan araştırmada, İzmir Serbest Bölgesi'nde yer alan firmaların genel olarak üretim ve imalat üzerine faaliyette bulundukları görülmektedir. Ayrıca firmaların %66,7'si yatırımcı firma olduklarını %33,3'ü kiracı olduklarını belirtmiştir. Anket yapılan firmaların çoğunluğunun yatırımcı ve mülk sahibi oldukları görülmektedir.

5.1.1. İZBAŞ'taki Firmaların Sektörel Dağılımı

İzmir Serbest Bölgesi'nde yapılan ankette firma yetkililerine firmanın İzmir Serbest Bölgesi'ndeki çalışma alanları görüşülmüş olup genel olarak firmaların deri ile ilgili ürünlerin imalatı ve kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı endüstrisine yönelik faaliyette oldukları tespit edilmiştir. Gerek İZBAŞ'ın web sitesinde yer alan veriler gerekse de firma yetkilileriyle fiilen yapılan görüşmelerde geçmişte çok daha büyük bir oranda deri üretimi ve imalatı ile ticareti üzerine faaliyette bulunan firmaların serbest bölgede bulunduğu anlaşılmış olsa da son birkaç yıl içerisinde bu firmaların önemli bir kısmının Serbest Bölgedeki faaliyetlerini sonlandırdığı belirlenmiştir. Deri endüstrisinden sonra gelen en önemli faaliyet alanının kimya sektörü olduğu görülmüştür. İzmir Serbest Bölgesi'nde faaliyet gösteren firmalardan ankete katılanların %54'ü deri, %27'sinin kimya sektöründe olduğu belirtilmiş olmakla birlikte gıda, plastik, ambalaj üretimi, makine, mermer, depo ve elektrik-elektronik işleriyle iştigal eden firmaların bölgede yakın zamanda faaliyete geçtikleri

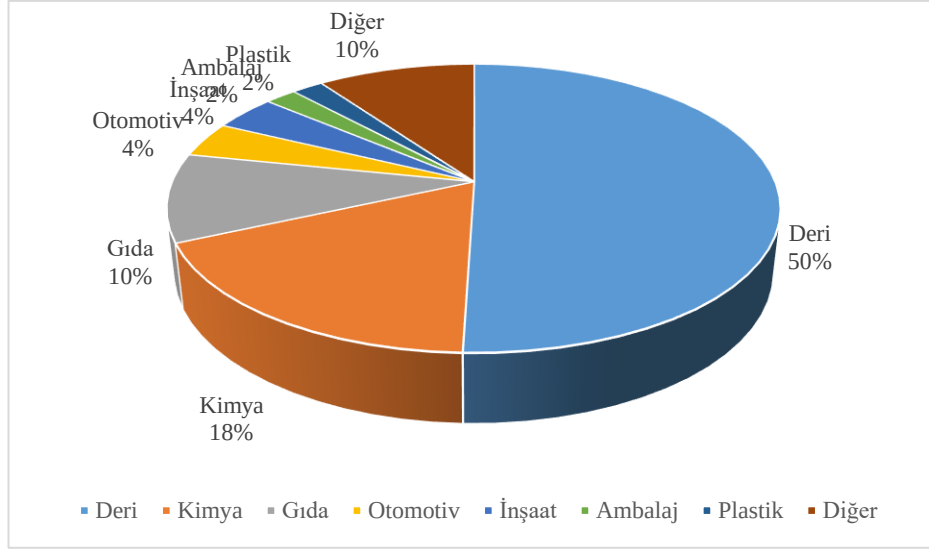
de görülmüştür. Bu sektörlerin Serbest Bölge içerisindeki dağılımlarına dair detaylı bilgiler, ankete katılan firmalar ekseninde Şekil 1’de¹⁵; tüm firmalar ekseninde ise, Şekil 2’de görülmektedir. Şekil 1 ve Şekil 2’den görüleceği üzere anket yapılan firmaların sektörel bazda dağılımları ile İZBAŞ’ın internet sitesinde yer alan firmaların sektörel bilgilerinin birbirleri ile büyük ölçüde tutarlı oldukları görülmektedir.¹⁶ Faaliyet ruhsatı alanlarına göre İZBAŞ’ta yer alan firmaların sektörel olarak tutarlılığı açısından deri, ambalaj ve gıda alanlarında en yüksek tutarlılık sağlanmıştır.

Şekil 1. Faaliyet Ruhsatı Alanlarına Göre İZBAŞ’ta Yer Alan Firmaların Sektörel Dağılımı (Ankete Katılan)

¹⁵ İzmir Serbest Bölgesinde toplamda 45 adet firma ile anket yapılmış olmakla birlikte birden fazla faaliyet koluna sahip olan işletmeler nedeniyle Şekil 1’de fazla sayıda firma görünmektedir.

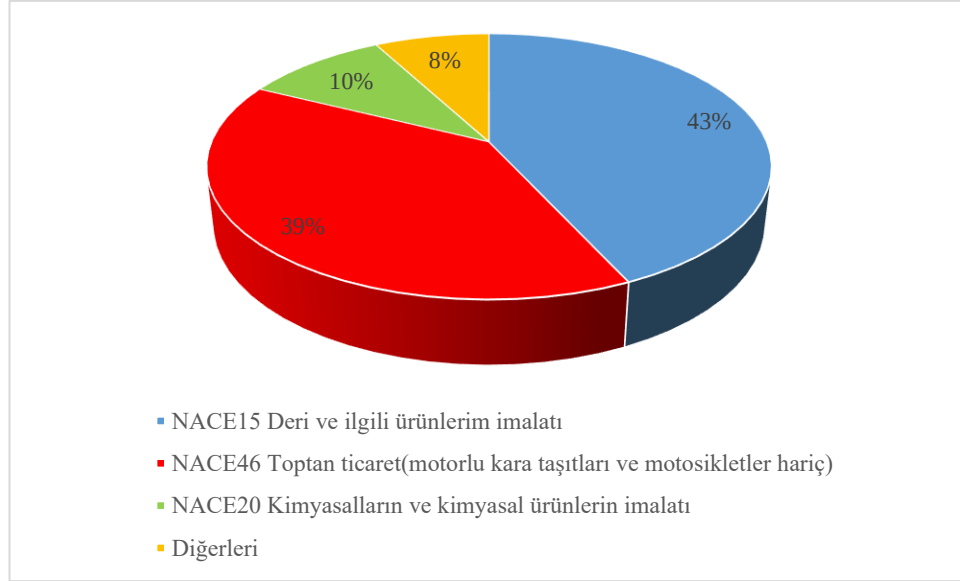
¹⁶ İZBAŞ’ın internet sitesinde yer alan ve faaliyet alanı otomotiv, plastik, inşaat, enerji, makine tekstil, asansör-yürüyen merdiven imalatı ve danışmanlık hizmeti olduğu görülen firmalar ile anket yapılması mümkün olmamıştır. Bunun sebebi bazı firmaların İZBAŞ web sitesinde yer almasına rağmen kapalı olması; bir kısmının ise, ankete katılım göstermemesidir.

Şekil 2. Faaliyet Ruhsatı Alanlarına Göre İZBAŞ'ta Yer Alan Firmaların Sektörel Dağılımı

İşletmelerin sektör bilgileri ve faaliyet alanlarının belirlenmesine yönelik olarak NACE kodlarına dayalı olarak anket sorusu sorulmuş olup Şekil 3'te¹⁷ görüleceği üzere cevap veren firmalardan %43'ü düşük teknolojiye dayalı NACE15-Deri ile İlgili Ürünlerin İmalatı faaliyetinde, %39'u düşük bilgi yoğun NACE46-Toptan Ticaret (Motorlu Kara Taşıtları ve Motosikletler Hariç) faaliyetinde; buna karşın, %10'u orta-yüksek teknoloji NACE20-Kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı faaliyetinde olduğunu belirtmiştir. Bunlarla birlikte NACE10-Gıda Ürünlerinin İmalatı, NACE27-Elektrikli Teçhizat İmalatı, NACE41-Bina İnşaatı, ve NACE96-Diğer Hizmet Faaliyetleri işiyle iştigal eden işletmeler olduğu görülmüştür. Söz konusu veriler Şekil 3'te gösterilmiştir. Bu açıdan bakıldığında, İZBAŞ'taki firmaların belirgin bir şekilde düşük teknolojiye dayalı sektörlerde faaliyet gösterdikleri anlaşılmaktadır.

¹⁷ İzmir Serbest Bölgesinde toplamda 45 adet firma ile anket yapılmış olmakla birlikte bazı firmaların birden fazla sektörde faaliyet göstermesi nedeniyle firma sayısı yüksek görünmektedir.

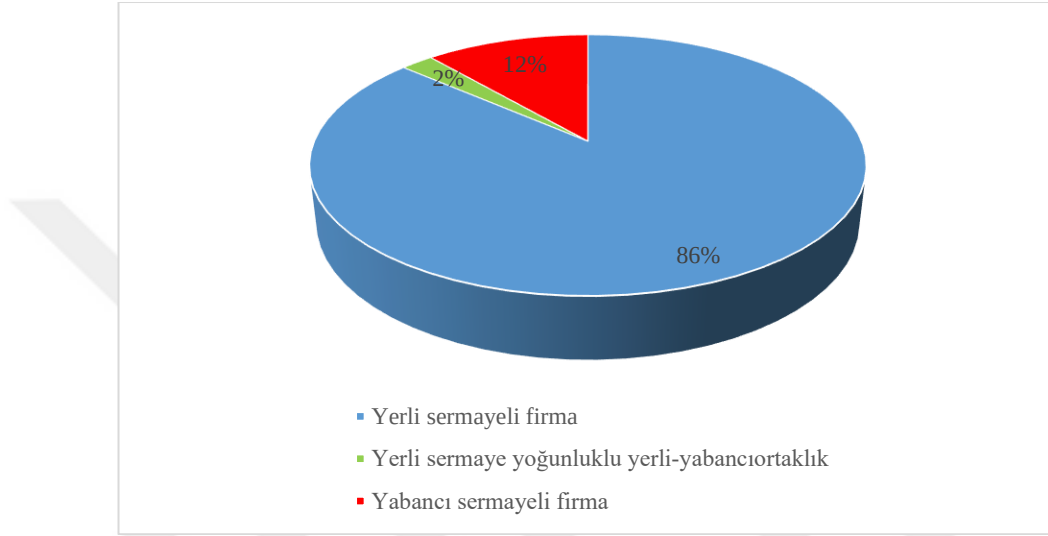

Şekil 3. İZBAŞ'ta Faaliyet Gösteren Firmaların Sektörel Dağılımı(Ankete Katılan) *

İzmir Serbest Bölgesinde faaliyette bulunan firmalara sermaye durumları sorulmuş olup yerli veya yabancı sermaye ortaklık durumları belirlenmeye çalışılmıştır. Şekil 4'ten de görüleceği üzere firmaların %86'sının yerli sermayeli firma, %2'sinin yerli sermaye yoğunluklu yerli-yabancı ortaklık şeklinde oldukları, %12'sinin ise yabancı sermayeli firma oldukları görülmüştür. Söz konusu anket sorusu ile İzmir Serbest Bölgesi'nde faaliyette bulunan firmaların %88'inin yerli sermayeli firma oldukları görülmekle birlikte yalnızca %12'sinin yabancı sermayeli olduğu belirlenmiştir. Firmaların sektör bilgileri ile sermaye sahiplik oranları değerlendirildiğinde, yabancı sermayeli firmaların sırasıyla imalat sektöründe yer alan deri ve ilgili ürünlerin imalatı, kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı ile toptan ticaret (motorlu kara taşıtları ve motosikletler hariç) sektöründe yer alan mermer sektörlerinde faaliyet gösterdikleri görülmüştür. Bu durum yabancı sermayeli firmaların belli bir faaliyet alanında toplanmadıklarını ve firmaların faaliyet gösterdikleri sektörler ile yabancı yatırımcıların faaliyet tercihleri arasında bir bağlantı olmadığını göstermektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı verilerine göre, Türkiye'de faaliyette bulunan yabancı sermayeli şirket sayısı 2021 yılı sonu itibarıyla 76.737 iken; Ticaret Bakanlığı Ağustos/2021 verilerine göre, Türkiye'de faaliyet gösteren toplam şirket sayısı 2.047.098 adettir. Oransal olarak değerlendirildiğinde yabancı sermayeli şirketlerin Türkiye'deki toplam şirketler arasındaki oranının %3,7

civarında olduğu görülmektedir. İzmir Serbest Bölgesi’nde kurulu yabancı sermayeli şirketlerin oranının %12 olduğu göz önüne alındığında bu oranın Türkiye ortalamasının üzerinde olduğunu söylemek mümkün olacaktır. Bu durum ise, İzmir Serbest Bölgesinin yabancı sermaye çekme düzeyinin Türkiye ortalamasından yüksek olduğunu ve yabancı firmalar için Türkiye ortalamasına oranla daha cazip olduğunu göstermektedir.

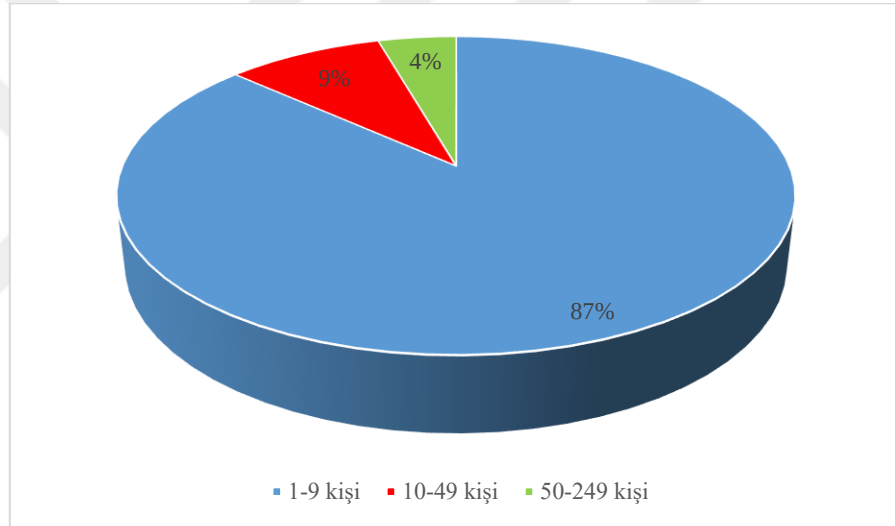
Şekil 4. Serbest Bölgede Faaliyet Gösteren Firmalar Sermaye Durumları

5.1.2. İZBAŞ’taki Firmaların Ölçek Dağılımı

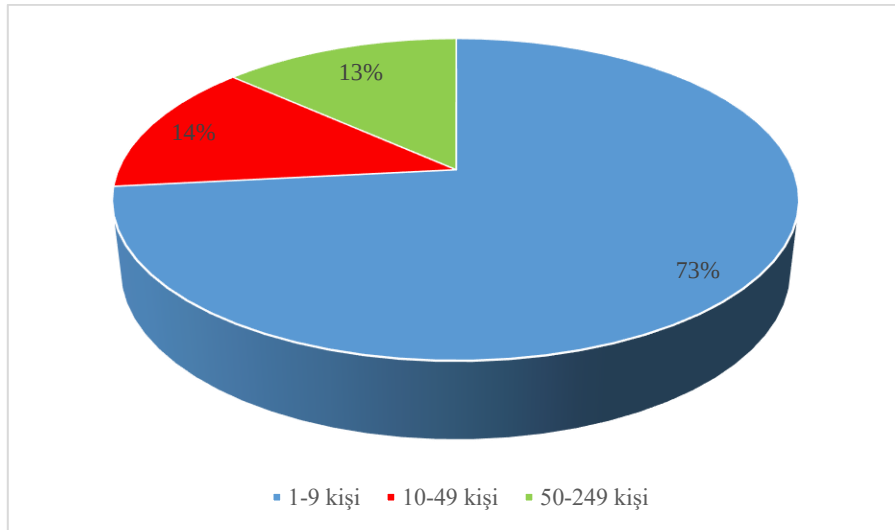
İzmir Serbest Bölgesi’nde faaliyette bulunan firmalara istihdama yapılan katkı ve firmaların istihdam ölçekleri hakkında bilgi sahibi olunması için sorulan Serbest Bölgede faaliyete başladıkları dönemdeki çalışan sayıları ile son dönemdeki mevcut çalışan sayılarının sonuçları Şekil 5 ve Şekil 6’da yer almaktadır. Buna göre İZBAŞ’taki firmaların büyük bir çoğunluğunun gerek satış hasılatı gerekse de çalışan sayısı bakımından mikro ve küçük ölçekli işletmeler olduğu anlaşılmaktadır.¹⁸

¹⁸ KOSGEB’e göre, 250 kişiden az çalışan istihdam eden ve yıllık net satış hasılatları 250 milyon liranın altında olan işletmeler KOBİ olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca çalışan sayısı 10’dan az olan ve yıllık net satış hasılatı 5 milyon liradan az olan işletmeler mikro işletme, çalışan sayısı 50’nin altında olan ve yıllık net satış hasılatı tutarı 50 milyon liranın altında olanlar küçük işletmeler olarak tanımlanmaya başlamıştır. 250’den az çalışanı olan ve yıllık net satış hasılatı 250 milyon liranın altındaki işletmeler orta büyüklükte işletme olarak tanımlanmıştır. 250 milyon lira üzeri yıllık satış hasılatına sahip ve 250’den fazla çalışanı olan işletmeler ise büyük ölçekli işletmelerdir.

Anket yapılan işletmelerin verdikleri cevaplar incelenmiş olup deri sektöründe faaliyet gösteren firmalarda genel olarak kuruldukları dönem ile 2022 dönemindeki çalışan sayıları arasında bir değişim meydana gelmemiştir. Deri sektöründe faaliyet gösteren firmaların çoğunlukla küçük ölçekli firmalar olduğu görülmüş olup istihdam olarak 1-9 arasındaki çalışan sayıları kuruldukları dönem ile günümüz arasında farklılık göstermemiştir. Deri sektöründe faaliyet gösteren orta ölçekli bir firmanın çalışan sayısında azalma görülüp küçük ölçekli firma düzeyine gerilerken (50-249'dan 10-49 aralığına gerilemiştir) biri mikro ve biri de küçük ölçekli olmak üzere iki firmanın çalışan sayısında artış ortaya çıkarak orta ölçekli firma düzeyine gelmiştir (bir firma 10-49 olan çalışan sayısını 50-249 arasına yükseltirken bir firma da 1-9 arasında olan çalışan sayısını 50-249 arasına taşımıştır).

Şekil 5. Firmaların Kurulduğu Dönemdeki Çalışan Sayıları

Şekil 6. Firmaların 2022 Yılı Çalışan Sayıları

Kimya sektöründe faaliyet gösteren mikro ölçekli iki firma 1-9 arasında olan çalışan sayısını 50-249 arasında yükselterek orta ölçekli firma düzeyine ulaşmıştır. Yine mikro ölçekli bir firma ise, 1-9 arasında olan çalışanlarını 10-49 aralığını taşıyarak küçük ölçekli işletme seviyesine gelmiştir. Elektrik-elektronik sektöründe faaliyet gösteren ve 10-49 aralığında çalışan sayısı bulunan bir firma çalışan sayısında artış göstererek orta ölçekli firma düzeyine gelmiş ve istihdam düzeyini 50-249 aralığına yükseltmiştir. Ambalaj sektöründeki mikro ölçekli bir işletme ise, başlangıçta 1-9 arasındaki çalışan sayısını 10-49'a yükseltmiş olup küçük ölçekli firma düzeyine erişmiştir. Gıda, mermer ve makine sektöründe faaliyet gösteren firmalar incelendiğinde genel olarak çalışan sayılarında bir değişim gözlenmemiştir.

Bununla birlikte, her bir ana sektörün yüzdelik olarak mikro, küçük ve orta büyüklükte işletmelerden oluştuğuna yönelik detaylı inceleme yapılmıştır. Buna göre deri ile ilgili ürünlerin imalatı faaliyet gösteren işletmelerinin büyüklükleri 2022 yılında %78,6'sı mikro işletme, %10,7'si küçük işletme ve %10,7'si orta ölçekli işletme düzeyindedir. Deri sektöründe yer alan bu işletmelerin kurulduğu dönemdeki çalışan sayıları değerlendirildiğinde ise, %82,1'i mikro işletme, %10,7'si küçük işletme ve %7,2'si orta ölçekli işletmeler olduğu görülmektedir. Oransal değişimler dikkate alındığında, deri sektöründe mikro ölçekli işletme miktarı azalırken küçük işletme oranı sabit kalmış ve orta ölçekli firmaların oranı yükselmiştir.

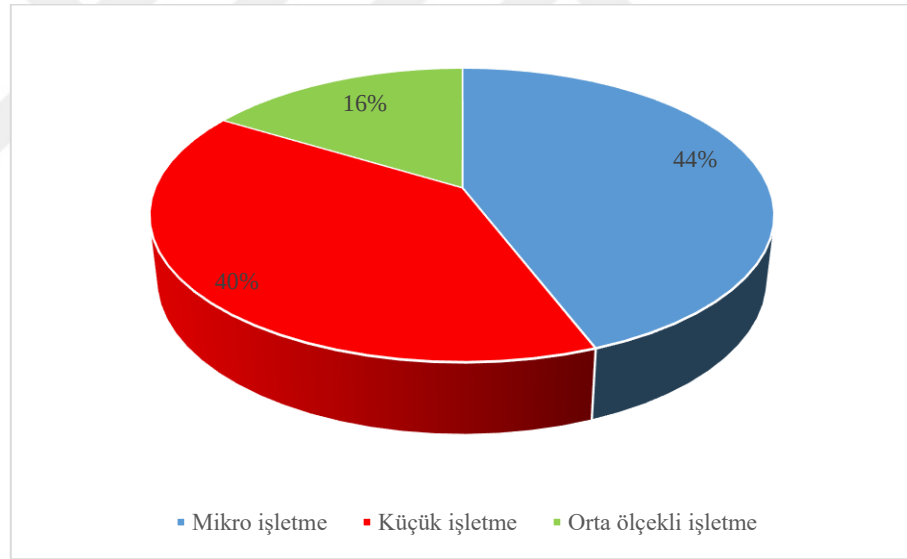
Bir sonraki değerlendirme için kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı işleri ile iştigal eden işletmeler incelenmiştir. Kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı ile uğraşan işletmelerin tamamı mikro ölçekli işletme düzeyinde iken bu oran 2022 yılında %78,6'ya düşmüştür. Küçük işletme oranı ise, 2022 yılında %7,1 iken orta ölçekli işletme oranı 14,3 olarak ölçülmüştür.

Yukarıdaki veriler incelendiğinde istihdam açısından en büyük artışın kimya sektöründe faaliyet gösteren şirketler arasında olduğu gözlemlenmektedir. Diğer sektörlerle bakıldığında ise, deri sektöründe ortalamaya bakıldığında artış görülse de çalışan sayısında azalma olduğu belirtilen tek sektör olarak dikkat çekmektedir.

Her ne kadar büyüme ve istihdam oranlarında yüksek düzeyde artış olmadığı görülse de serbest bölgede çalışan sayılarında artış olduğu aşikârdır. Son dönemde yaşanan ekonomik sıkıntılar, işten çıkarmalar ve çok sayıda firmanın küçülmeye

gitmesi gibi hususlar değerlendirildiğinde Serbest Bölgenin, İzmir'deki istihdama katkıda bulunduğunu ve artış trendinde olabileceğini gösteren bir veri olarak değerlendirme yapmak mümkün olacaktır.

Firmaların ölçekleri hakkında bilgi sahibi olunacak bir diğer gösterge ise, net satış hasılatlarıdır. Bu amaçla Serbest Bölgedeki firmaların yetkililerine 2022 yılı net satış hasılatları sorulmuş olup %42,2'si 5 milyon TL'den az olduğunu, %37,8'i 5 milyon TL ile 50 milyon TL arasında olduğunu, %15,6'sı ise 50 milyon TL ile 250 milyon TL arasında olduğunu belirtmiştir. 250 milyon TL'den fazla olduğunu bildiren firma oranının ise, %4,4 olduğu tespit edilmiştir. Buna göre Şekil 7'de görüleceği üzere İZBAŞ'taki firmaların %44'ü mikro işletme, %40'ı küçük işletme ve %16'sının orta ölçekli işletme olduğu görülmüştür. Bu açıdan bakıldığında, İZBAŞ'taki çalışan sayıları ve net satış hasılat değerleri dikkate alındığında daha ziyade mikro ve küçük ölçekli işletmelerin yoğunlukta olduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 7. İşletme Büyüklüklerine Göre Oranlar(Satış Hasılatlarına Göre)

5.1.3. İZBAŞ'ta Sektörel İleri-Geri Bağlantı Örüntüleri

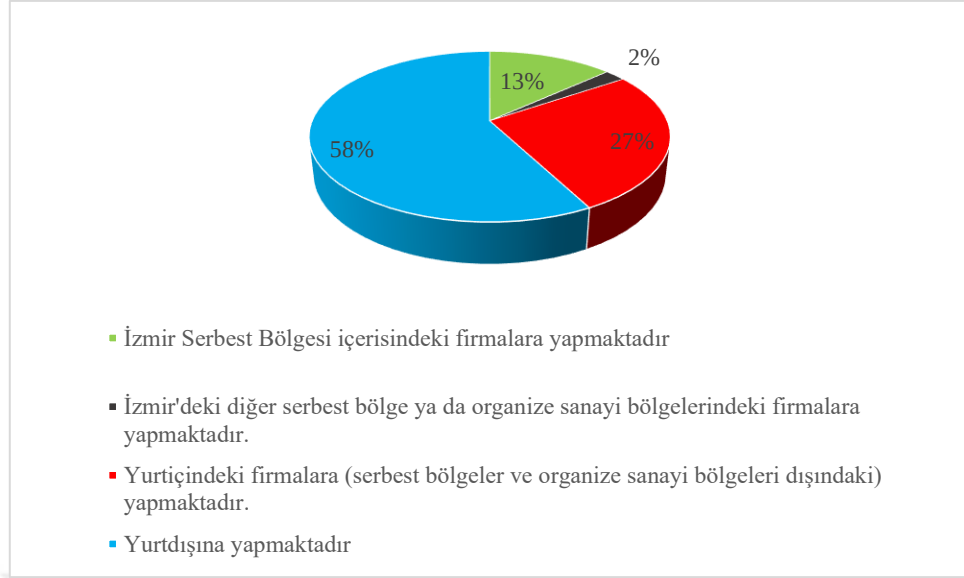
İZBAŞ'ta faaliyet gösteren firmaların gerek kendi kümeleri içerisindeki gerekse de kendi kümeleri dışındaki firmalarla girdi ve çıktı bağıntıları aracılığıyla ne derece güçlü bir ilişkiye sahip olup olmadıklarının anlaşılması üzerine bir takım sorular yöneltilmiştir. Bu sorulara verilen yanıtlar bir bütün olarak

değerlendirildiğinde, firmaların gerek girdi gerekse de çıktı yönünden ileri-geri bağlantılarının çok zayıf olduğu anlaşılmaktadır.

Serbest Bölge içerisindeki firmaların ileri-geri bağlantılarını belirlemeye ve kümelenmenin bu bağlantıların artırılması üzerinde anlamlı bir etkisinin olup olmadığını görmek amacıyla işletmelerin girdi ihtiyaçlarını ve hammaddelerini ağırlıklı olarak nereden sağladıklarının tespitine yönelik olarak soru sorulmuş olup firmaların %80'i yurtdışından sağladıklarını belirtirken %4,4'ü İzmir Serbest Bölgesi içindeki firmalardan sağladığını söylemiştir. Firmaların %13,3'ü yurtiçindeki firmalardan (serbest bölgeler ve organize sanayi bölgeleri dışındaki) sağladığını belirtmiş olup %2,2'si İzmir'deki diğer serbest bölgeler ya da organize sanayi bölgelerindeki firmalardan girdi ihtiyaçlarını sağladığını belirtmiştir. Buna karşın, ileri bağlantı örüntülerinin gösterildiği Şekil 9'a göre, %58'i satışlarını yurtdışına yaparken %27'si yurtiçindeki firmalara (serbest bölgeler ve organize sanayi bölgeleri dışındaki) yapmaktadır. İşletmelerin %13'lük kısmı satışlarını İzmir Serbest Bölgesi içindeki firmalara yapmakta olup %2'si İzmir'deki diğer serbest bölgelere veya organize sanayi bölgelerindeki firmalara yapmaktadır.

Şekil 8. İşletmelerin Sektörel Geri Bağlantıları

Şekil 9. İşletmelerin Sektörel İleri Bağlantıları

Bu durum Serbest Bölgedeki firmaların önemli bir çoğunluğunun girdi ihtiyaçlarını yurtdışından sağladığını ve çıktı bağıntılarının belirgin bir şekilde yurtdışına dayalı olduğunu göstermektedir. Firma davranışı olarak değerlendirildiğinde yurtdışından girdi ihtiyaçlarının sağlanması, hammaddelerin yurtiçinden tedarik edilmesine nazaran daha uygun fiyatlarla aldıklarını göstermektedir. Bununla birlikte Serbest Bölge içerisinde faaliyet gösteren firmaların arasında girdi-çıktı ilişkisinin düşük olduğu görülmektedir.

Firmalar arasındaki ileri-geri bağlantıları sektörel bazda incelendiğinde ise, Serbest Bölge içerisinde hammadde ihtiyaçlarını karşılayan firmaların çoğunlukla deri ve kimya firmaları olduğu ve bu firmaların yine aynı sektörde faaliyet gösteren firmalardan alışlarını gerçekleştirdikleri görülmüştür. Buna göre, deri sektöründe faaliyet gösteren firmalar üretim sırasında gereksinim duydukları kimyasalları ve deri hammadde ve yarı mamulleri genellikle yurtdışından ve Serbest Bölge içerisindeki firmalardan tedarik etmektedir. Deri sektöründeki firmaların %37,9'u Serbest Bölge içerisinde girdi ihtiyacını karşılamaktadır. Kimya sektöründe faaliyet gösteren firmaların Serbest Bölge içerisinde faaliyette olan yine deri ve diğer kimya firmalarıyla ticaretlerinin olduğu görülmekle birlikte başkaca alanlarda faaliyet gösteren sektörlerle herhangi bir alım satım faaliyetleri olmadığı gözlemlenmiştir. Kimya firmalarının %8,3'ü Serbest Bölge içerisindeki firmalarla ticari ilişki içinde olduğu gözlemlenmiştir. Gıda sektöründe faaliyet gösteren firmalardan dört firmadan yalnızca

bir tanesi Serbest Bölge içerisindeki yine gıda sektöründe faaliyet gösteren firma ile ticareti olduğunu belirtmiş olup oransal olarak %25'e denk gelmektedir. Ambalaj, makine, depo, mermer ve elektrik-elektronik sektöründe olan firmaların Serbest Bölge içerisinde alım satım faaliyeti olmamakla birlikte tüm girdi ihtiyaçlarını yurtdışından sağladıklarını belirttikleri görülmüştür.

Öte yandan, firmalara İzmir bölgesinde yer alan organize sanayi bölgeleri ile ticari ilişkileri olup olmadığı sorulmuş olup çoğunluğu organize sanayi bölgeleri ile ticaretlerinin olmadığını belirtmiştir. Bölgedeki firmalardan %14,6'sı organize sanayi bölgeleri ile ticaret yaptıklarını belirtirken yapılan ticaret ise, genel olarak İzmir Atatürk OSB, Kemalpaşa OSB ve Tire OSB ile yapıldığı görülmektedir. Organize sanayi bölgeleri ile ticaret yapan firmaların deri, kimya, ambalaj ve elektrik-elektronik sektöründe yer alan işletmeler olduğu görülmüştür. Bu organize sanayi bölgelerinin arasında en büyük ilişkinin İzmir Atatürk OSB'deki firmalar olduğu görülmüştür. İzmir Atatürk OSB'nin İZBAŞ ile mekânsal olarak yakınlığı göz önünde bulundurulduğunda diğer OSB'lerle ileri-geri bağlantılarının güçlendirilmesinde mekânsal yakınlığın önemli bir kıstas olduğu anlaşılmaktadır.

5.1.4. İZBAŞ'ta İhracat Gelirleri

Anket yapılan firmalara 2022 yılı ihracat miktarları (\$ bazında) sorulmuş olup yanıt veren firmalar ihracatlarının genel olarak 100 bin \$ ile 550 bin \$ arasında olduğunu belirtmekle birlikte firmalardan birinin 3,2 milyon \$; birinin 4,5 milyon \$ ve bir tanesinin 35 milyon \$ olarak cevapladığı görülmüştür. İzmir Serbest Bölgesinde faaliyette bulunan ve ankete katılan firmaların ihracat miktarları değerlendirildiğinde, ülkenin döviz girdisine katkısının sınırlı olduğu görülebilecektir. Ancak, bu firmaların mikro ve küçük işletmeler olduğu göz önünde bulundurulduğunda, söz konusu döviz gelirlerinin görece yüksek olduğu değerlendirilebilir.

Serbest Bölgede faaliyet gösteren firmalar arasında ihracat miktarının en yüksek olduğu görülen firmaların aynı zamanda istihdam miktarları da anket içerisinde verdikleri cevaplardan değerlendirilmiş olup gerek istihdam gerekse de ihracat miktarının oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum firma ölçeği ile ihracat gelirleri arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır.

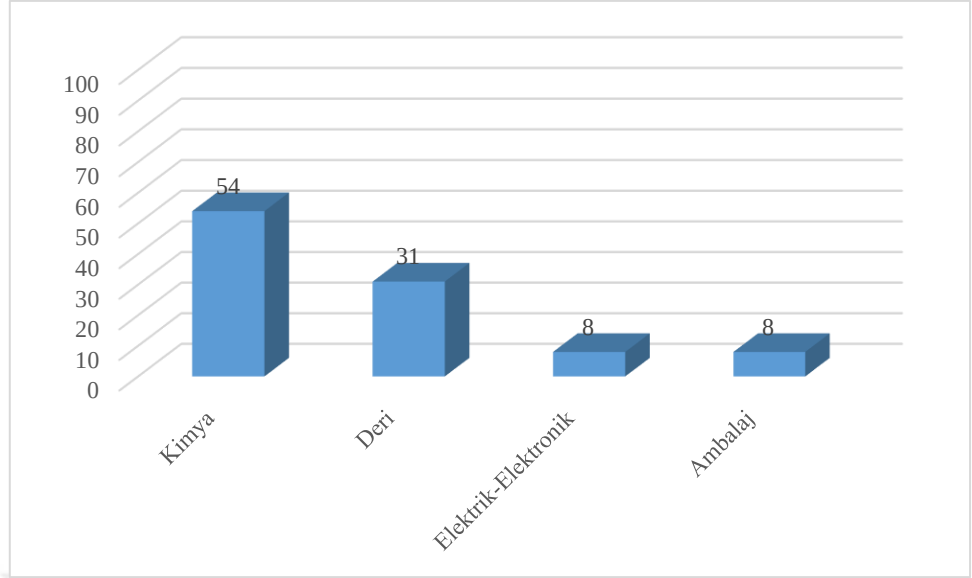
Yapılan çalışmada gözlemlenen bir diğer husus ise, mikro ve küçük ölçekli işletmelerin bilhassa deri sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin ihracat potansiyellerinin diğer sektörlerle nazaran düşük kaldığıdır. Deri sektöründe faaliyet gösteren orta ölçekli firmaların ihracat rakamları yükselirken mikro ve küçük ölçekli işletmelerin ihracat konusunda performanslarının zayıf kaldığı söylenebilecektir. İhracat konusunda en iyi performans gıda sektöründe faaliyet gösteren firmalarda gözlemlenmiştir. En yüksek ihracat rakamlarına ulaşan firmalar bu alanda faaliyet göstermektedir. Kimya sektöründe faaliyet gösteren mikro ve küçük ölçekli firmaların ihracat performansları deri sektöründe faaliyet gösteren ve aynı büyüklük hacimlerine sahip işletmeler ile paralellik göstermekte iken orta ölçekli işletmelerin ihracat düzeylerinin yükseldiği görülmüştür. Elektrik-elektronik sektöründe yer alan firmanın orta ölçekli olduğu ve çalışan sayısını kurulduğu tarihten günümüze kadar yükselterek geldiği görülmüş olup ihracat rakamlarının da 4,5 milyon \$ seviyesinde olduğu belirtilmiştir.

5.1.5. İZBAŞ'ta AR-GE Harcamaları ve Üniversite-Teknopark İşbirlikleri

İZBAŞ'taki firmaların AR-GE harcamalarına yönelik sorulan sorulara işletme yetkililerinin verdikleri cevaplara göre, %68,3'ünün AR-GE çalışanı olmadığı ve AR-GE harcaması yapmadıkları belirlenmiştir. Ankete katılan işletmelerden yalnızca bir tanesi 18 AR-GE çalışanı olduğunu belirtmiş olup (*elektrik-elektronik sektöründe*) 600 bin \$ civarında AR-GE harcaması yaptıklarını söylemiştir. AR-GE harcaması yapan ve bu alanda çalışanları olan firmaların üretim firması oldukları ve yatırımcı pozisyonunda oldukları görülmüştür. Kiracı olarak faaliyet gösteren firmaların çoğunlukla AR-GE ve yenilik harcaması yapmadıkları ve bu alanda çalışanları olmadıkları görülmektedir. AR-GE ve yenilik faaliyetlerine yönelik çalışması olan firmaların çalışan sayıları ve satış hasılatları incelenmiş olup genel olarak küçük ve orta ölçekli işletmelerin AR-GE'ye yüksek tutarlı yatırımlar yapmadıkları görülmüştür. En yüksek AR-GE harcaması yapan işletmenin kimya sektöründe faaliyet gösterdiği, orta ölçekli işletme olduğu ve 600 bin \$ AR-GE yatırımı yaptığı görülmekle birlikte orta ölçekli işletmeler arasında bu rakamın 100 bin \$ ile 600 bin \$ arasında değişkenlik gösterdiği tespit edilmiştir.

Ardından AR-GE ve yenilik harcamaları ile çalışan sayıları arasında bağlantılar üzerine araştırma yapılmış olup küçük ölçekli işletmelerin AR-GE harcamalarının 20 bin \$ ile 30 bin \$ düzeylerinde olduğu görülmüştür. AR-GE harcaması yapan işletmelerden küçük ölçekli olanların genel olarak deri, kimya ve ambalaj sektörlerinde faaliyette oldukları belirlenmiştir. Mikro ölçekli işletmeler arasında AR-GE harcaması yapan işletmelerin kimya sektöründe faaliyet gösterdikleri görülmekle birlikte deri ile ilgili ürünlerin imalatı işi ile iştigal eden mikro ölçekli tek firma olduğu ve bunların AR-GE harcamalarının yıllık 10 bin \$ ile 15 bin \$ arasında olduğu görülmüştür. AR-GE yatırımı yapan firmaların sektör bilgileri kontrol edildiğinde sırasıyla elektrik-elektronik, kimya, deri ve ambalaj sektörlerinde faaliyet gösteren firmaların AR-GE yatırımı yaptıkları görülmektedir.

Genel olarak incelendiği üzere AR-GE faaliyetlerine harcama yapan ve bu alanda çalışma yapma eğilimi olan işletmelerin orta ölçekli işletmeler olduğu ve en yüksek yatırım yapma oranının Şekil 10'da yer aldığı üzere %54 ile kimya sektöründe yer aldığı görülmüştür. Bunu %31 ile deri sektöründe faaliyet gösteren işletmeler izlerken %8'lik oranlarla elektrik-elektronik ve ambalaj sektöründeki işletmelerde de AR-GE harcamaları gözlemlenmiştir. Anket yapılan toplamda 45 firmanın 41'i bu soruya yanıt vermiş olup 13'ünde AR-GE faaliyetleri gözlemlenmiştir ve oransal olarak %31'e denk gelmektedir. Serbest bölgelerin kuruluş ve işletilme amaçlarından birisi de yenilik ve inovasyon faaliyetlerine katkı sağlamak olduğu düşünüldüğünde bu oranın düşük olduğu görece kabul edilebilir. Serbest Bölgede AR-GE harcaması yapan ve bu alanda istihdam sağlayarak yatırım yapan işletmeler olsa da Serbest Bölgedeki işletmelerin inovasyon ve yenilik bakımından harcama yapma oranlarının oldukça düşük olduğunu ve bu yönde eğilimlerinin zayıf kaldığını söylemek mümkün olacaktır.

Şekil 10. AR-GE Faaliyetinde Bulunan İşletmelerin Yüzdesel Dağılımı(%)

İZBAŞ'ta faaliyet gösteren firmaların AR-GE faaliyetlerinin bu denli düşük olmasının ölçek ekonomileri ve sektörel gerekliliklerin yanı sıra sanayi-üniversite işbirliğinin kurulamamış olmasından da kaynaklı olduğu ileri sürülebilir. Nitekim, ankete katılan işletmelere kamu ve vakıf üniversiteleriyle işbirliklerinin (danışmanlık, ortak proje vb.) olup olmadığı veya teknoparklar/teknokentler ile işbirlikleri olup olmadığı; var ise, hangileriyle olduğu sorulmuştur. İşletmelerin %87,5'i herhangi bir üniversite ile işbirliklerinin veya çalışmalarının olmadığını belirtirken %12,5'i Ege Üniversitesi %2,5'i İzmir Yüksek Teknoloji Üniversitesi ile çalışmalarının olduğunu belirtmiştir. Üniversiteler ile işbirliği yaptıklarını belirten işletmelerin %60'ı kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı işi ile iştigal eden firmalar olup %40'ı deri ile ilgili ürünlerin imalatı faaliyetinde oldukları görülmüştür. Firmaların %80'i yatırımcı konumunda iken; %20'si kiracı olarak faaliyetini sürdürmektedir. Üniversiteler ile çalışma yaptığını belirten işletmelerin %40'ı orta ölçekli; %20'si küçük ölçekli ve %40'ı mikro ölçekli işletmelerdir. Üniversiteler ile işbirliği yaptığını belirten işletmelerin AR-GE ve yenilik yapma konusu ile karşılaştırma yapılmış olup %60'ının AR-GE yapan ve bu alana harcama yapan işletmeler olduğu görülmüştür. Buradan da üniversiteler ile işbirliği yapan işletmelerin AR-GE yatırımı yapma konusunda eğilimlerinin olduğunu söylemek mümkün olacaktır.

Bu durum İzmir Serbest Bölgesindeki işletmelerin yenilik, inovasyon veya üniversiteler ile akademik ve diğer işbirlikleri bağlamında çalışmaları olmadığını veya

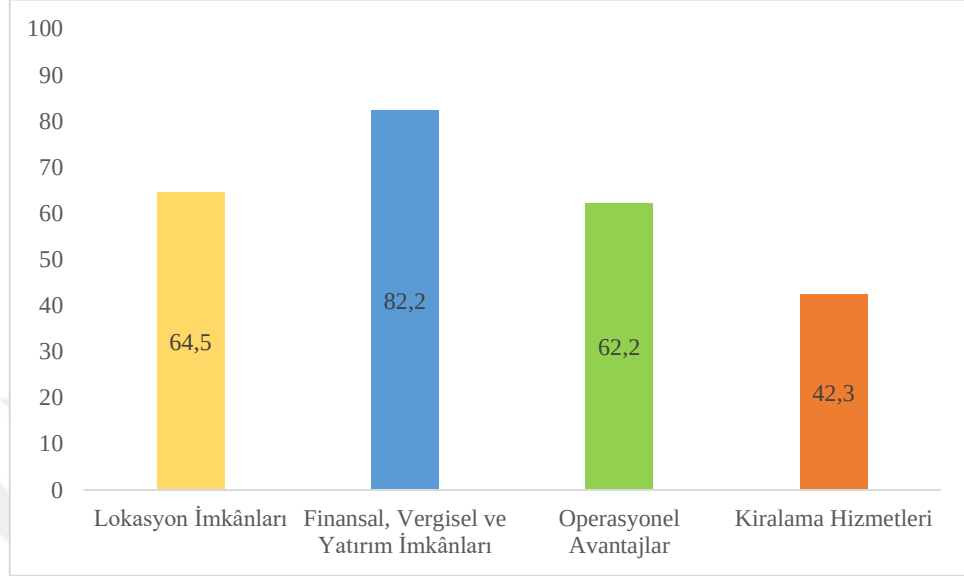
tercih etmediklerini ortaya koymaktadır. Ayrıca işletmelerin %97,4'ü Teknoparklar ile herhangi bir işbirliklerinin olmadığını belirtirken %2,6'sı Dokuz Eylül Üniversitesi Teknoparkı ile işbirlikleri olduğunu belirtmiştir. Sektörel olarak değerlendirildiğinde ambalaj, mermer, elektrik-elektronik, makine, depo sektörlerinde faaliyet gösteren firmalar üniversiteler veya Teknoparklar ile işbirliği içinde olmadıklarını bu alanda çalışmalarının olmadıklarını belirtmiştir. Gıda sektöründe yer alan firmalardan yalnızca biri Dokuz Eylül Üniversitesi Teknoparkı ile çalıştığını belirtirken sektördeki diğer firmalar üniversite ve teknoparklar ile çalışmalarının olmadığını söylemiştir. Deri ve kimya firmalarından mikro ve küçük ölçekli olanların genel olarak üniversite veya teknoparklar ile çalışmaları görülmezken orta ölçekli firmaların üniversiteler ile çalışmalarının oldukları görülmüştür. Bu durum firmaların AR-GE ve yenilik faaliyetlerine yaptıkları yatırımlara paralellik göstermekle birlikte firma ölçeği arttıkça AR-GE ve inovasyona önem verme düzeyinin yükseldiğini; benzer olarak üniversite ve teknoparklar ile çalışma düşüncelerini arttırdığını göstermektedir.

5.2. Anketin İkinci Kısım Bulguları

Anket çalışmasının ikinci bölümünde, işletmelerin İzmir Serbest Bölgesinde yatırım yapma ve faaliyet göstermeleri noktasında Serbest Bölgenin sahip olduğu lokasyon avantajları, sunmuş olduğu finansal, vergisel ve yatırım avantajları, operasyonel avantajlar ve kiralama hizmetleri gibi imkânlardan hangilerinin daha etkili olduğuna dair sorular sorulmuş; sonrasında bu avantaj ve imkânlarla daha detaylı sorularla işletmelerin Serbest Bölgeye yönelik yatırım yapma kararlarında etkili olan unsurlar tespit edilmek istenmiştir. Öte yandan, anketin ikinci kısmında sorulan sorularla, Serbest Bölge'nin üretim maliyetleri, üretim hacmi ve kârlılık, istihdam, ihracat hacmi, yabancı yatırımcı çekme potansiyeli, AR-GE, inovasyon ve yenilik faaliyetleri gibi hususlardaki etkinliğinin sınanması yoluna gidilmiştir.

İlk olarak, işletmelerin İzmir Serbest Bölgesini tercih etmelerinin sebeplerine dair İZBAŞ'ın lokasyon imkânları, finansal, vergisel ve yatırım imkânları, operasyonel avantajlar ve kiralama hizmetleri gibi özellikler üzerine 4 farklı soru sorulmuştur. Ankete katılanların verdiği cevaplar doğrultusunda hazırlanan Şekil 11'de, firmaların İZBAŞ'ı tercih etmelerinin en önemli sebebi olarak toplamda %82,2'lik bir oranla finansal, vergisel ve yatırım imkânları olduğu görülmektedir.

Bunu sırasıyla, %64,5 ile lokasyon imkânları, %62,2 ile operasyonel avantajlar izlemektedir. Tercih sebebi olarak en düşük oran ise, %42,3 ile kiralama hizmetleri olduğu görülmektedir.

Şekil 11. İzmir Serbest Bölgesi Firmaların Tercih Sebepleri (%)

Ankete katılan işletmelerin %64,5'i İzmir Serbest Bölgesini sahip olduğu lokasyon avantajları ve imkânları nedeniyle tercih ettiklerini belirtmiştir. Toplamda %24,4'ü bu konuda tercih etme sebepleri arasında olmadığını, %11,1'lik kesim bu konuda olumlu veya olumsuz görüş bildirmemiştir. Bu durum İzmir Serbest Bölgesinin sahip olduğu ulaşım ve lokasyon yönünden işletmelere fayda sağladığını, işletmelerin konum olarak Serbest Bölgenin yerinden memnun olduklarını göstermektedir. İzmir Serbest Bölgesi gerek çevre yolu, gerekse de limanlara yakın sayılabilecek bir konumda olmasının işletmeler için avantaj olduğu görülmektedir.

Ankete katılan işletmelerin %82,8'si İzmir Serbest Bölgesini sahip olduğu finansal, vergisel ve/veya yatırım avantajları nedeniyle tercih ettiğini belirtmiştir. İşletmelerin %8,9'luk bir kesim olumsuz görüş bildirirken %8,9'u da görüş bildirmemiştir.

İşletmeler İzmir Serbest Bölgesini tercih etme sebebi olarak operasyonel avantajlar için de genel olarak olumlu görüş bildirmiştir. Ankete katılan işletmelerin

%62,2'si İzmir Serbest Bölgesinin sağladığı operasyonel avantajları, serbest bölgeyi tercih etme sebebi olarak işaretlerken %26,7'si olumsuz görüş bildirmiştir.¹⁹

Ankete katılan işletmelere İZBAŞ'ın tercih etme sebebi olarak sorulan son soru ise İzmir Serbest Bölgesinde sunulan kiralama hizmetlerinin bölgeyi tercih etmelerinde bir etken olup olmadığı yönünde olmuştur. Söz konusu anket sorusuna yanıt verenlerin 42,3'ü olumlu görüş bildirirken 37,7'si olumsuz görüşe sahip olduklarını göstermiştir. İşletmelerin %20'lik kesimi ise söz konusu hususa nötr kalmıştır. Bu durum İZBAŞ'ta sunulan kiralama seçeneklerinin işletmelerin yarıya yakın kesimi için tercih sebebi olduğunu ancak yaklaşık bir o kadarlık kesimi için de faydalı görülmediğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle de kiralama seçeneklerinin tercih sebebi olup olmama yönünde de yarar sağlayıp sağlamama konusunda net bir sonuç ortaya koyulamamaktadır.

İşletmelerin İZBAŞ'ı tercih etmelerinde İZBAŞ'ın sahip olduğu avantaj ve imkânlardan hangisinin daha belirleyici olduğuna yönelik sorulan sorulardan sonra ise; lokasyon imkanları, finansal, vergisel ve yatırım imkanları, operasyonel imkanlar ve kiralama hizmetleri gibi bu avantaj ve imkanların sırasıyla işletmelerin üretim maliyetleri, üretim hacmi, istihdam kolaylığı, ihracat kolaylığı, yabancı yatırım çekme potansiyeli ve yenilik faaliyetleri üzerindeki etkilerine dair sorular yöneltilmiştir.

5.2.1. İZBAŞ'ın Lokasyon İmkânlarının/Avantajlarının Etkinliği

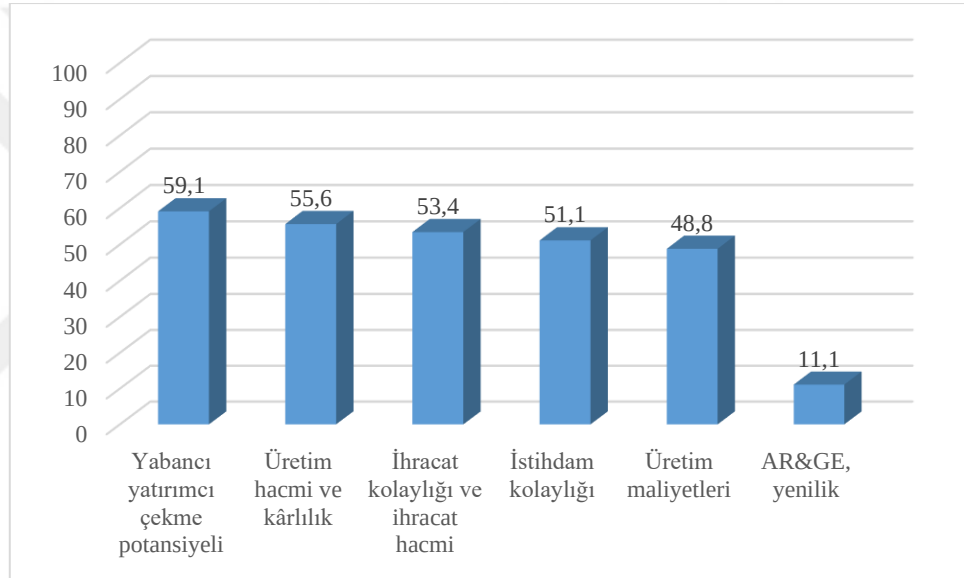
İşletmelerin İzmir Serbest Bölgesini tercih etmelerinin sebeplerine dair verilen cevaplardan görüldüğü üzere İZBAŞ'ın lokasyon imkânları %64,5'lik oran ile ikinci sırada yer almaktadır.

İZBAŞ'ın lokasyon imkânlarının firmalara sağladığı yararların sıranması üzerine işletmelerin üretim maliyetleri, üretim hacmi, istihdam kolaylığı, ihracat kolaylığı, yabancı yatırım çekme potansiyeli ve yenilik faaliyetleri üzerindeki etkilerine dair sorular yöneltilmiş olup Şekil 12'de de gösterildiği üzere ankete katılanların %59,1'i yabancı yatırımcı çekme potansiyeli üzerinde pozitif etkiye sahip olduğunu belirtirken üretim hacmi ve kârlılık oranlarını artırdığını belirtenlerin oranı

¹⁹ Anket sırasında firma yetkilileri şifahi işlemlerin yeterince hızlı olmadığını ve İZBAŞ içerisinde verilen bir takım hizmetlerin maliyetlerinin yüksekliğinden bahsetmişlerdir. Ancak yine de görüleceği üzere önemli bir çoğunluğun tercih sebebi olarak operasyonel avantajları işaretlediği görülmektedir.

%55,6'dır. Lokasyon imkânlarının işletmelere sağladığı faydaların araştırıldığı bu bölümde ankete katılanların %53,4'ü ihracat kolaylığı sağlanarak ihracat hacimlerinin arttığını belirtmiş olup %51,1'i istihdam hacimlerinin artmasına faydası olduğunu söylemiştir. Üretim maliyetleri üzerine sorulan soruya işletmelerin %48,8'i üretim maliyetleri üzerinde olumlu etkiye sahip olduğunu ve maliyetlerin düştüğünü belirtirken lokasyon imkânlarının sağladığı faydalar arasında en düşük oranın %11,1 ile AR-GE ve yenilik faaliyetleri üzerine cevaplandığı görülmektedir.

Buna göre, bu bulgulara göre en büyük etki %59,1 ile yabancı yatırımcı çekme noktasında ortaya çıkmakta olup buna karşın en düşük etki ise %11,1'lik oran ile AR-GE ve yenilik faaliyetleri ekseninde ortaya çıkmıştır.

Şekil 12. Lokasyon İmkânlarının/Avantajlarının Etkinliği(%)

İzmir Serbest Bölgesinin sahip olduğu lokasyon imkânları/avantajlarının yabancı yatırımcı çekme potansiyeline etkisinin tespitine yönelik sorulan soruya işletmelerin %59,1'i katıldıklarını belirtirken %18,2'si katılmıyorum şeklinde cevap vermiştir. Serbest bölgelerin kuruluşlarındaki en önemli amaçlardan birisi de yabancı yatırımcı ve yabancı parayı ülkeye çekmektir. Ülkeye döviz girişinin artışı ve ihracat artışının yüksek olması ise, serbest bölgelerin kuruluş amaçlarından birini yerine getirdiğini göstermektedir. İşletmelerin bildirdiği ihracat tutarlarının da düşük olmadığı İzmir Serbest Bölgesi'ndeki firmaların genel olarak, lokasyon olarak yabancı yatırımcıların Serbest Bölgeye çekilmesi potansiyelini yüksek hale getirdiğini söylemiştir denilebilir.

İzmir Serbest Bölgesinin sahip olduğu lokasyon imkânları/avantajlarının üretim hacminin ve/veya kârlılığın artmasındaki etkisinin tespitine yönelik sorulan soruya işletmelerin %55,6'sı katıldığını belirtirken %33,4'ü katılmadıklarını belirtmiştir. Bir önceki soruya benzer olarak yanıtlanan bu soru da işletme sahiplerinin, lokasyon imkânları/avantajlarının üretim hacminin ve/veya kârlılığın artışında pozitif etkiye sahip olduğunu söyledikleri görülmektedir. Üretim hacmi ve kârlılığın artışında lokasyon imkânlarının etkisi düşünüldüğünde, bulunulan konumun, maliyetlerin azaltılmasındaki etkisinin satış fiyatları üzerindeki etkisinden bir nebze daha fazla olacağı düşünülebilir. Lokasyon olarak İzmir Serbest Bölgesinin bulunduğu yerin işletmelerin üretim hacmi ve kârlılık üzerinde olumlu etkiye sahip olduğu söylenebilir.

İşletmelere İzmir Serbest Bölgesinin sahip olduğu lokasyon imkânları/avantajlarının ihracat kolaylığı sağlayarak ihracat hacimlerini artırıp artırmadığının ölçülmesine yönelik olarak soru sorulmuş olup %53,4'ü artırdığını söylerken, %31,1'i artırmadığını beyan etmiştir. Yanıt verenlerin %15,6'sı fikrim yok şeklinde cevaplamıştır. Bulunulan lokasyonun, ticaret ile uğraşan işletmelere sağladığı en önemli husus, ulaşım, erişim ve ticaret yollarına yakınlığın sağladığı faydalar veya zararlar olacaktır. İzmir Serbest Bölgesinde faaliyet gösteren firmaların yarısından çoğu lokasyon imkânlarının ihracat hacimlerini yükselttiğini belirtmiştir. Bu durum da Serbest Bölgedeki işletmelerin çoğunluğunun Bölgenin ulaşım imkânlarından ve lokasyonundan memnun olduklarını göstermekle birlikte ihracat hacimlerini de pozitif yönde etkilediğini belirttiklerini göstermektedir.

İşletme yetkililerine, İzmir Serbest Bölgesinin sahip olduğu lokasyon imkânları/avantajlarının istihdam hacmini artırıp artırmadığının tespitine yönelik sorulan soruya %51,1'i katıldığını belirtirken %35,6'sı katılmadığını söylemiştir. %13,3'lük kesim ise fikrim yok şeklinde yanıtlamıştır. Bu durum İzmir Serbest Bölgesinin istihdam konusunda pozitif etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Anketin önceki bölümlerinden de görüldüğü üzere İzmir Serbest Bölgesi, istihdam sayısı ve oranını kurulduğu döneme nazaran artırmıştır. Bu husus ayrıca Bölgenin, İzmir'de iş olanakları yarattığı ve istihdama katkı sağladığını ortaya koymaktadır.

İşletmelere İzmir Serbest Bölgesinin sahip olduğu lokasyon imkânları/avantajlarının üretim maliyetleri üzerindeki etkisinin ölçülmesine yönelik olarak soru sorulmuş olup %48,8'i olumlu yönde etkilediğini belirtirken %33,3'ü

önermeye katılmadıklarını bildirmiştir. %17,8'i ise fikir beyan etmemiştir. Söz konusu anket sorusunun genel olarak İzmir Serbest Bölgesinin bulunduğu konumun ve lokasyonun, işletmelerin üretim maliyetleri üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu ve işletme sahiplerinin bu yönde görüş bildirdikleri görülmüştür. Ulaşım ve lokasyonun özellikle taşımacılık maliyetlerinde yük olarak şirketlere döndüğü bilinmektedir. Bulunulan konum olarak çevre yollarına, tren yollarına, deniz ve hava taşımacılığına yakınlık ve ulaşım kolaylığı, işletmeler için bu maliyetlerin düşürülmesinde önemli bir etkidir. İzmir Serbest Bölgesinin bulunduğu konumunun mesafe olarak bu yollara yakınlığı işletmelere fayda sağlamaktadır şeklinde bir yorum uygun olacaktır.

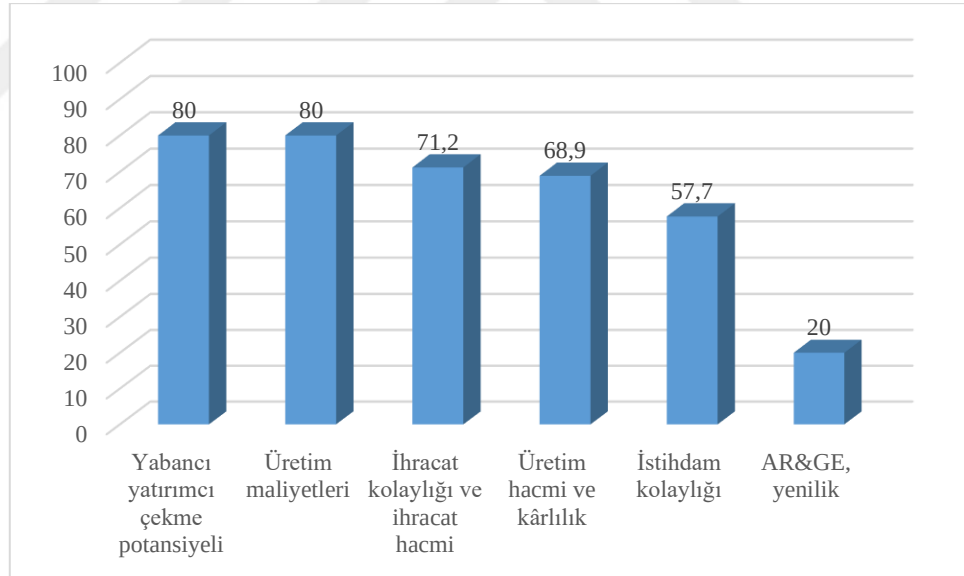
İşletme yetkililerine, İzmir Serbest Bölgesinin sahip olduğu lokasyon imkânları/avantajlarının AR-GE faaliyetlerinin kolaylaştırılması ve yenilik/inovasyon konusunda faaliyetlerini(hacimlerini) artırıp artırmadığının tespitine yönelik sorulan firmaların %73,3'ü fikrim yok şeklinde yanıt verirken, yalnızca %11,1'i katıldığını söylemiştir. %13,3'lük bir kısım ise olumsuz geri dönüş yapmıştır. İzmir Serbest Bölgesinde 45 firmaya sorulan bu sorudan ve işletme yetkililerinin vermiş olduğu cevaplardan görüleceği üzere Serbest Bölgede AR-GE, inovasyon/yenilik konularında yatırım yapılmadığı, bu yönde çalışmaların oldukça düşük düzeyde kaldığı söylenebilecektir. Serbest Bölgelerin kuruluş ve işletilme amaçlarından biri olan inovasyon/yenilik faaliyetlerinin artırılması konusunda, İzmir Serbest Bölgesindeki işletmelerin katılımının düşük olduğu ve AR-GE harcamalarının çoğu firmada olmadığı görülmüştür.

5.2.2. İZBAŞ'ın Finansal, Vergisel ve/veya Yatırım İmkânlarının/Avantajlarının Etkinliği

Anketin devamındaki sorularda, İzmir Serbest Bölgesinde faaliyet gösteren firmalara İZBAŞ'ın finansal, vergisel ve yatırım imkânlarının/avantajlarının, üretim maliyetleri, üretim hacmi ve kârlılık, istihdam kolaylığı, ihracat hacmi, yabancı yatırımcı çekme potansiyeli, yenilik faaliyetleri gibi hususlardaki etkinliğinin sınanması yoluna gidilmiştir. Firmaların İzmir Serbest Bölgesini tercih etmelerinin sebeplerine dair verilen yanıtlardan görüleceği üzere İZBAŞ'ın finansal, vergisel ve yatırım imkânlarının/avantajları %82,2'lik oran ile ilk sırada yer almaktadır.

Bununla birlikte Şekil 13’den görüleceği üzere, ankete katılanların %80’i yabancı yatırımcı çekme potansiyeli üzerinde pozitif etkiye sahip olduğunu belirtirken üretim maliyetlerinin azalmasında katkısı olduğunu belirtenlerin oranı %80 olarak belirlenmiştir. Ankete katılım sağlayan firmaların %71,2’si finansal, vergisel ve yatırım imkânlarının/avantajlarının ihracat kolaylığı sağlayarak ihracat hacimlerinin artmasına neden olduğunu belirtmiş olup %68,9’u üretim hacimlerinin artarak kârlılıklarının yükselmesi sonucunu doğurduğunu söylemiştir. Finansal, vergisel ve yatırım imkânlarının/avantajlarının istihdam kolaylığı sağladığını belirtenlerin oranı %57,7 iken önceki bölümde olduğu gibi AR-GE ve yenilik faaliyetleri ile ilgili olarak sorulan soruya işletme yetkililerinin %20’si katıldığını ve fayda sağlandığını açıklarken yine en düşük olumlu yanıt verme oranı AR-GE ile ilgilidir.

Buna göre finansal, vergisel ve yatırım imkânları/avantajları açısından değerlendirildiğinde en yüksek oranın yabancı yatırımcı çekme potansiyelinin artması ve üretim maliyetlerinin yönünde cevaplanırken en düşük orana sahip unsur olarak AR-GE ve yenilik faaliyetleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şekil 13. Finansal, Vergisel ve Yatırım İmkânlarının/Avantajlarının Etkinliği(%)

İzmir Serbest Bölgesinin sahip olduğu finansal, vergisel ve/veya yatırım imkânları/avantajlarının yabancı yatırımcı çekme potansiyeline etkisinin tespitine yönelik sorulan soruya işletmelerin %80’i katıldıklarını belirtirken %11,1’i katılmıyorum şeklinde cevap vermiştir. Vergisel ve yatırım yönünden devletin politikaları gereği serbest bölgelere sağlamış olduğu avantajlar ve imkânlar

işletmelerin yapmış oldukları ticarete için yabancı yatırımcıları bölgeye çekmektedir. İzmir Serbest Bölgesinde yapılan anketin bu sorusuna verilen yanıtlar değerlendirildiğinde işletmelerin neredeyse tamamının olumlu geri dönüş yaptıkları ve yabancı yatırımcıların serbest bölgeye ve ülkeye çekilmesinde Serbest Bölgenin cazibe yarattığı sonucuna ulaşmak mümkün olmaktadır.

İşletmelere İzmir Serbest Bölgesinin sahip olduğu finansal, vergisel ve/veya yatırım imkânları/avantajlarının üretim maliyetleri üzerindeki etkisinin ölçülmesine yönelik olarak soru sorulmuş olup %80'i olumlu yönde etkilediğini belirtirken %15,6'sı önermeye katılmadıklarını bildirmiştir. Anket sorusundan görüleceği üzere serbest bölgelerde faaliyet gösteren işletmeler için sağlanan finansal, vergisel ve/veya yatırım avantajlarının işletmelerin önemli bir çoğunluğu için pozitif etkiye sahip olduğu görülmektedir. İşletmelerin serbest bölgelerde sahip oldukları mevzuatsal teşviklerin olumlu dönüşler alınması sonucunu doğurduğunu söylemek mümkündür.

İşletmelere İzmir Serbest Bölgesinin sahip olduğu finansal, vergisel ve/veya yatırım imkânları/avantajlarının ihracat kolaylığı sağlayarak ihracat hacimlerini artırıp artırmadığının ölçülmesine yönelik olarak soru sorulmuş olup %71,2'si artırdığını söylerken, %15,6'sı artırmadığını beyan etmiştir. Yanıt verenlerin %13,3'ü fikrim yok şeklinde cevaplamıştır. İşletme yetkililerinin vermiş olduğu cevaplardan görüleceği üzere anket yapılan çoğu firma finansal, vergisel ve/veya yatırım avantajlarının ihracat hacimlerinin artmasına katkı sağladığı yönünde düşünceye sahip olduğunu düşünmektedir. Serbest bölgelerde sağlanan vergisel ve finansal imkânlar gerek ihracatın artırılması gerekse ülkeye döviz girdisinin yükseltilmesinin önünü açmaya yöneliktir. Katma değer vergisi, kurumlar vergisi, gelir vergisi ve diğer vergi ve harçlar için sağlanan imkânların, işletmelerin verdiği cevaplara göre değerlendirilmesi sonucu pozitif etki oluşturduğu görülmektedir.

İzmir Serbest Bölgesinin sahip olduğu finansal, vergisel ve/veya yatırım imkânları/avantajlarının üretim hacminin ve/veya kârlılığın artmasındaki etkisinin tespitine yönelik sorulan soruya işletmelerin %68,9'u katıldığını belirtirken %17,8'i katılmadığını belirtmiştir. Finansal, vergisel ve/veya yatırım avantajlarının işletmelerin neredeyse geneli için, üretim hacimleri ve kârlılığın artmasında önemli bir etkiye sahip olduğu sonucunu görmek mümkündür. Vergiler, işletmeler ve firmaların elde ettikleri kârlar üzerinden hesaplanmaktadır. Vergisel ve finansal avantajlar

işletmeler için önemli bir yük olmakla birlikte serbest bölgelerde sağlanan bu tip teşvikler firmaların yükünü azaltmakta ve serbest bölgelere olan talebi artırmaktadır.

işletme yetkililerine, İzmir Serbest Bölgesinin sahip olduğu finansal, vergisel ve/veya yatırım imkânları/avantajlarının istihdam hacmini artırıp artırmadığının tespitine yönelik sorulan soruya %57,7'si katıldığını belirtirken %33,3'ü katılmadığını söylemiştir. %8,9'luk kesim ise fikrim yok şeklinde yanıtlamıştır. Özellikle stopaj konusunda serbest bölgelerde sağlanan teşvikler işletmelere katkı sağladığı bilinmektedir. Bununla birlikte işletmelerin yarısından fazlasının istihdam konusunda serbest bölgelerin sağladığı finansal, vergisel ve/veya yatırım imkânlarını faydalı bulunduğunu söylemek mümkündür.

işletme yetkililerine, İzmir Serbest Bölgesinin sahip olduğu finansal, vergisel ve/veya yatırım imkânları/avantajlarının AR-GE faaliyetlerinin kolaylaştırılması ve yenilik/inovasyon konusunda faaliyetlerini(hacimlerini) artırıp artırmadığının tespitine yönelik sorulan firmaların %68,9'u fikrim yok şeklinde yanıt verirken, yalnızca %20'si katıldığını söylemiştir. %11,1'lik bir kısım ise olumsuz geri dönüş yapmıştır. Anketin önceki bölümünde de AR-GE faaliyetleri ve harcamaları ile ilgili olarak sorulan soruya verilen yanıtlar ile paralellik gösteren bu soruda da görüleceği üzere AR-GE, inovasyon ve yenilik konusunda işletmelerin zayıf kaldığı görölmektedir. İzmir Serbest Bölgesinde faaliyet gösteren firmalardan anket yapılanların çoğunluğunun AR-GE harcaması yapmadığı, inovasyon ve yenilik konusunda bir çaba içinde olmadıkları görölmüştür. Bu nedenle finansal, vergisel ve/veya yatırım imkânları/avantajlarının İzmir Serbest Bölgesindeki firmalar için fazla bir etkiye sahip olduğunu söylemek mümkün olmayacaktır.

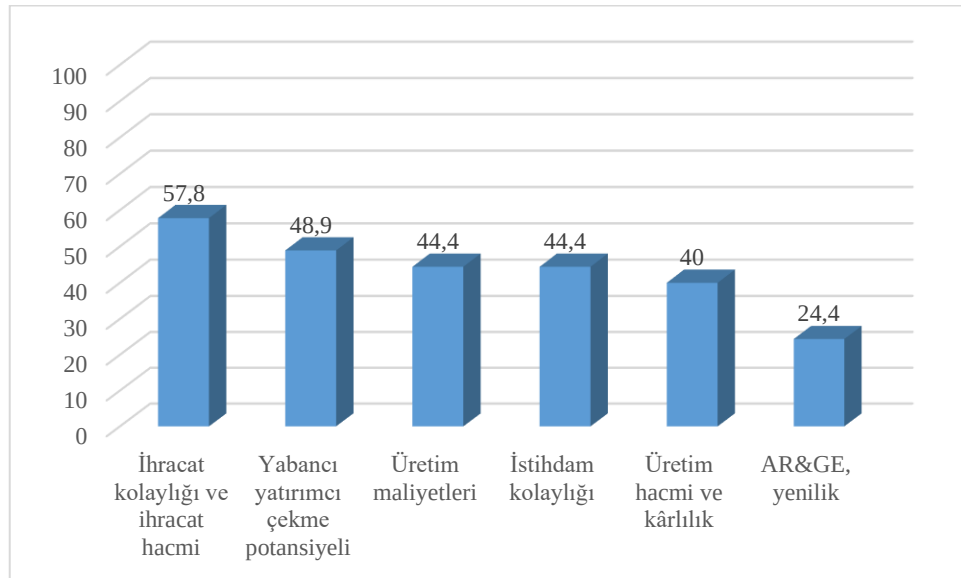
5.2.3. İZBAŞ'ın Operasyonel İmkânlarının/Avantajlarının Etkinliği

Anketin bu bölümünde İZBAŞ'ın sağladığı operasyonel imkânların/avantajların etkinliğinin ölçölmesine yönelik olarak işletme yetkililerine sorular sorulmuştur. İzmir Serbest Bölgesinde faaliyet gösteren firmalara İZBAŞ'ta sağlanan operasyonel imkânların/avantajların, üretim maliyetleri, üretim hacmi ve kârlılık, istihdam kolaylığı, ihracat hacmi, yabancı yatırımcı çekme potansiyeli, yenilik faaliyetleri gibi hususlardaki etkinliğinin sınanması yoluna gidilmiştir. Firmaların İzmir Serbest Bölgesini tercih etmelerinin sebeplerine dair verilen yanıtlardan

görülebileceği üzere İZBAŞ'ın operasyonel imkânlarının/avantajları %62,2 oranı ile üçüncü sırada yer almaktadır.

İZBAŞ'ın operasyonel imkânlarının/avantajlarının firmalara sağladığı faydaların görülmesi için işletmelerin üretim maliyetleri, üretim hacmi, istihdam kolaylığı, ihracat kolaylığı, yabancı yatırım çekme potansiyeli ve yenilik faaliyetleri üzerindeki etkilerine dair 6 adet soru sorulmuş olup ankete katılım sağlayanların %57,8'i ihracat kolaylığı sağlanarak ihracat hacimlerinin arttığını belirtmiş %48,9'u da yabancı yatırımcı çekme potansiyeli üzerinde olumlu etkiye sahip olduğunu söylemiştir. Firmaların %44,4'ü üretim maliyetlerinin azalmasına katkısı olduğunu belirtirken yine %44,4'lük bir kısım istihdam kolaylığı sağlanarak istihdam hacimlerinin artışına fayda sağladığını açıklamıştır. İşletme yetkililerinin %40'ı üretim hacimleri ve kârlılık üzerine operasyonel imkânların fayda sağladığını belirtmiş olup %24,4'lük bir kesim AR-GE ve yenilik yönünden olumlu etkileri olduğunu söylemiştir.

Bu verilere göre Şekil 14'ten de görülebileceği üzere operasyonel imkânların/avantajların firmalara sağladığı yararlar arasında en yüksek oran %57,8 ile ihracat kolaylığı sağlanarak ihracat hacimlerinin artması yönünde iken %24,4 ile en düşük oran AR-GE ve yenilik faaliyetleri olarak tercih edilmiştir.

Şekil 14. Operasyonel İmkânların/Avantajların Etkinliği(%)

İşletmelere İzmir Serbest Bölgesinin sahip olduğu operasyonel imkânları/avantajlarının ihracat kolaylığı sağlayarak ihracat hacimlerini artırıp artırmadığının ölçülmesine yönelik olarak soru sorulmuş olup %57,8'i artırdığını söylerken, %31,1'i artırmadığını beyan etmiştir. Yanıt verenlerin %11,1'i fikrim yok şeklinde cevaplamıştır. Yanıtlardan görüleceği üzere İzmir Serbest Bölgesinde sağlanan operasyonel avantajların işletmeler için ortalama olarak bakıldığında ihracat hacimlerinin artması ve ihracat kolaylığı sağlanması yönünden pozitif bir etkiye sahip olduğu söylenebilmektedir. Firmaların yarısından fazlası olumlu görüş bildirmektedir.

İzmir Serbest Bölgesinin sahip olduğu operasyonel imkânları/avantajlarının yabancı yatırımcı çekme potansiyeline etkisinin tespitine yönelik sorulan soruya işletmelerin %48,9'u katıldıklarını belirtirken %28,9'u katılmıyorum şeklinde cevap vermiştir. Ankete katılan firmaların %22,2'si ise fikrim yok şeklinde görüş bildirmiştir. Bu durum göstermektedir ki firmaların yarıya yakını Serbest Bölgede sağlanan operasyonel imkânların yabancı yatırımcı çekme konusunda işletmelere avantaj sağladığı ve Serbest Bölgeyi yabancı yatırımcı için cazibe sunduğu görüşüne sahiptir.

İşletmelere, İzmir Serbest Bölgesinin sahip olduğu operasyonel imkânları/avantajlarının üretim maliyetleri üzerindeki etkisinin ölçülmesine yönelik olarak soru sorulmuş olup %44,4'ü olumlu yönde etkilediğini belirtirken %35,6'sı önermeye katılmadıklarını bildirmiştir. %20'lik bir kesim ise fikrim yok şeklinde yanıt vermiştir. Araştırmaya yönelik sorulan soruya verilen cevaplar değerlendirildiğinde, olumlu veya olumsuz dönüş yapanların oranlarının birbirlerine oldukça yakın olduğu görülmektedir. Her beş işletmeden birinin ise fikir beyan etmedikleri tespit edilmiştir. Bu nedenle ilgili önerme ile ilgili olarak net bir sonuca ulaşmak mümkün olmamaktadır.

İşletme yetkililerine, İzmir Serbest Bölgesinin sahip olduğu operasyonel imkânları/avantajlarının istihdam hacmini artırıp artırmadığının tespitine yönelik sorulan soruya %44,4'ü katıldığını belirtirken %44,4'ü katılmadığını söylemiştir. %11,1'lik kesim ise fikrim yok şeklinde yanıtlamıştır. Yapılan değerlendirme sonucu olumlu ve olumsuz yanıt verenlerin oranlarının birbirleriyle aynı olduğu görülmektedir. Bu nedenle ilgili önermenin pozitif veya negatif bir etkiye sahip olup olmadığı yönünde yorum yapmak mümkün olmayacaktır.

İzmir Serbest Bölgesinin sahip olduğu operasyonel imkânları/avantajlarının üretim hacminin ve/veya kârlılığın artmasındaki etkisinin tespitine yönelik olarak sorulan soruya işletmelerin %40'ı katıldığını belirtirken %33,3'ü katılmadığını belirtmiştir. %26,7'lik kesim ise fikirleri olmadığını söylemiştir. Operasyonel avantajlar ve imkânların üretim hacmi ve kârlılığın artışının tespitine yönelik ankette yer verilen konu ile ilgili olarak ise oranların birbirlerine yakın olduğu görülmektedir. Bu nedenle operasyonel imkânlar ve avantajların bu konuda etkisinin net bir şekilde ölçülmesi mümkün olmamaktadır.

İşletme yetkililerine, İzmir Serbest Bölgesinin sahip olduğu operasyonel imkânları/avantajlarının AR-GE faaliyetlerinin kolaylaştırılması ve yenilik/inovasyon konusunda faaliyetlerini(hacimlerini) artırıp artırmadığının tespitine yönelik sorulan firmaların %57,8'i fikrim yok şeklinde yanıt verirken, yalnızca %24,4'ü katıldığını söylemiştir. %17,8'lik bir kısım ise olumsuz geri dönüş sağlamıştır. AR-GE faaliyetlerine harcama yapan firma sayısının az oluşunun bu sonucu doğurduğunu söylemek mümkündür. Üniversiteler ve Teknoparklar ile işbirliği halinde olan firma sayısı İzmir Serbest Bölgesinde oldukça azdır. Firma yetkilileriyle yapılan görüşmelerde de AR-GE, inovasyon ve yenilik konularına çoğu işletmenin sıcak olmadıkları görülmüştür.

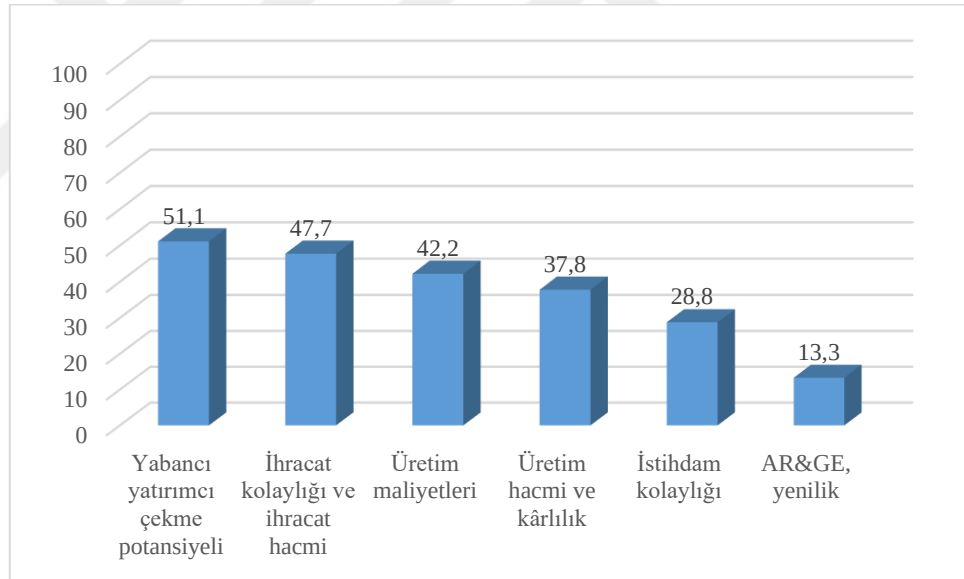
5.2.4. İZBAŞ'ın Kiralama İmkânlarının/Avantajlarının Etkinliği

Anketin bu bölümüne geçildiğine işletme yetkilileri ile İZBAŞ'ın kiralama imkânlarının/avantajlarının etkinliğinin tespitine yönelik olarak sorulan sorulara yer verilmiştir. İzmir Serbest Bölgesinde faaliyet gösteren firmalara İZBAŞ'ta verilen kiralama hizmetlerinin, üretim maliyetleri, üretim hacmi ve kârlılık, istihdam kolaylığı, ihracat hacmi, yabancı yatırımcı çekme potansiyeli, yenilik faaliyetleri gibi hususlardaki etkinliğinin sınanması yoluna gidilmiştir. Firmaların İzmir Serbest Bölgesini tercih etmelerinin sebeplerine dair verilen yanıtlardan ve Şekil 14'te yer aldığı üzere İZBAŞ'ın kiralama hizmetleri %42,3'lük oran ile dördüncü ve son sırada yer almaktadır.

İZBAŞ'ın kiralama hizmetlerinin firmalara sağladığı yararın ölçülmesine yönelik olarak işletmelerin üretim maliyetleri, üretim hacmi, istihdam kolaylığı, ihracat kolaylığı, yabancı yatırım çekme potansiyeli ve yenilik faaliyetleri üzerindeki

etkilerine dair sorular yöneltilmiş olup ankete katılım sağlayanların %51,1'i yabancı yatırımcı çekme potansiyeli üzerine pozitif etkiye sahip olduğunu düşündüğünü belirtirken %47,7'lik bir kesim ihracat kolaylığı ile birlikte ihracat hacimlerinin artmasına katkı sağladığını belirtmektedir. Ankete katılım sağlayan firmaların %42,2'si üretim maliyetlerinde azalmaya neden olduğunu söylerken üretim hacimlerinin artmasına ve kârlılıklarının artışı sonucunu doğurduğunu belirtenlerin oranı %37,8'dir. İstihdam kolaylığı ile birlikte istihdam hacimlerine katkı sağladığını söyleyenlerin oranı %28,8 iken AR-GE ve yenilik faaliyetlerine faydası olduğunu işaretleyenlerin oranı %13,3'te kalmıştır.

Görüleceği üzere İZBAŞ'ın kiralama hizmetlerinin sağladığı yarar ve etkinliğin ölçülmesine yönelik olarak yapılan analize göre %51,1 ile en yüksek oranda katkı sağlama oranının yabancı yatırımcı çekme potansiyeli üzerine olurken en düşük oran %13,3 ile AR-GE ve yenilik faaliyetleri ile ilgili olmuştur.

Şekil 15. Kiralama İmkânlarının/Avantajlarının Etkinliği(%)

İzmir Serbest Bölgesinin sahip olduğu kiralama imkânları/avantajlarının yabancı yatırımcı çekme potansiyeline etkisinin tespitine yönelik sorulan soruya işletmelerin %51,1'i katıldıklarını belirtirken %15,5'i katılmıyorum şeklinde cevap vermiştir. Ankete katılan firmaların %33,3'ü ise fikrim yok şeklinde görüş bildirmiştir. Yabancı yatırımcı çekme konusu serbest bölgelerin kurulma amaçlarından birisi olup İzmir Serbest Bölgesinde yapılan ankete yanıt veren işletmelerin yarısından fazlası kiralama hizmetlerinin yabancı yatırımcı çekme konusunda fayda sağladığı yönünde

görüş bildirmiştir. Bu durum kiralama hizmetlerinin yabancı yatırımcılar için cazip olduğu sonucunu doğurmaktadır.

İşletmelere İzmir Serbest Bölgesinin sahip olduğu kiralama imkânları/avantajlarının ihracat kolaylığı sağlayarak ihracat hacimlerini artırıp artırmadığının ölçülmesine yönelik olarak soru sorulmuş olup %47,7'si artırdığını söylerken, %22,8'i artırmadığını beyan etmiştir. Yanıt verenlerin %29,5'i fikrim yok şeklinde cevaplamıştır. Bu anket sorusuna verilen cevaplar değerlendirilmiş olup yarıya yakınının Serbest Bölgede verilen kiralama hizmetlerini, ihracat kolaylığı ve ihracat hacminin artması yönünde faydalı bulduğu görülmüştür.

İşletmelere, İzmir Serbest Bölgesinin sahip olduğu kiralama imkânları/avantajlarının üretim maliyetleri üzerindeki etkisinin ölçülmesine yönelik olarak soru sorulmuş olup %42,2'si olumlu yönde etkilediğini belirtirken %24,4'ü önermeye katılmadıklarını bildirmiştir. %33,3'lük bir kesim ise fikrim yok şeklinde yanıt vermiştir. Serbest Bölgede sağlanan kiralama hizmetlerinin üretim maliyetlerine etkilerinin araştırıldığı anket sorusuna verilen yanıtlar incelendiğinde yanıt veren firmaların yarıya yakınının kiralama hizmetlerinin maliyetlere faydası olduğunu belirttiği görülmektedir. İşletmelerin kiralama hizmetlerine ihtiyaç duyduğu aşikâr olmasına rağmen yarıya yakın kesimin ise olumsuz görüş bildirmesi veyahut fikrim yok şeklinde yanıt vermesi Serbest Bölgede, kiralama hizmetleri konusunda fikir birliğinin olmadığını göstermektedir.

İzmir Serbest Bölgesinin sahip olduğu kiralama imkânları/avantajlarının üretim hacminin ve/veya kârlılığın artmasındaki etkisinin tespitine yönelik olarak sorulan soruya işletmelerin %37,8'i katıldığını belirtirken %33,3'ü katılmadığını belirtmiştir. %28,9'luk bir kesim ise fikrim yok şeklinde yanıt vermiştir. Anket sorusuna verilen cevaplar göz önüne alındığında olumlu ve olumsuz yönde yanıt oranlarının birbirlerine oldukça yakın olduğu görülmektedir. Bu nedenle söz konusu hususlar ilgili olarak net bir sonuca varmak mümkün olmayacaktır.

İşletme yetkililerine, İzmir Serbest Bölgesinin sahip olduğu kiralama imkânları/avantajlarının istihdam hacmini artırıp artırmadığının tespitine yönelik sorulan soruya %28,8'i katıldığını belirtirken %33,3'ü katılmadığını söylemiştir. %37,8'lik kesim ise fikrim yok şeklinde yanıtlamıştır. Söz konusu anket sorusuna verilen yanıtlardan anlaşılaacağı üzere oranların birbirlerine çok yakın olduğu

görülmektedir. Kiralama hizmetlerinin istihdama olumlu bir etkisi olmadığına yönelik verilen cevapların bir miktar daha fazla olduğu görülmekle birlikte yanıt verenlerin üçte biri fikrim yok seçeneğini tercih etmiştir. Yapılan değerlendirme sonucu kiralama faaliyetlerinin istihdam konusunda yeterince fayda sağlamadığı söylenebilecektir.

İşletme yetkililerine, İzmir Serbest Bölgesinin sahip olduğu kiralama imkânları/avantajlarının AR-GE faaliyetlerinin kolaylaştırılması ve yenilik/inovasyon konusunda faaliyetlerini (hacimlerini) artırıp artırmadığının tespitine yönelik sorulan firmaların %75,6'sı fikrim yok şeklinde yanıt verirken, yalnızca %13,3'ü katıldığını söylemiştir. %11,1'lik bir kısım ise olumsuz geri dönüş sağlamıştır. İzmir Serbest Bölgesindeki firmaların, anketin önceki bölümlerinde AR-GE, inovasyon ve yenilik konusunda verdikleri yanıtlara paralel olarak genellikle fikrim yok şeklinde cevap verdikleri görülmüştür. Serbest Bölgedeki firmaların önemli bir çoğunluğunun AR-GE, inovasyon ve yenilik konusunda harcama ve yatırımlarının olmaması nedeniyle bu şekilde bir sonuç çıkması olağan görülmektedir.

5.3. Firmaların İZBAŞ'a Yönelik Değerlendirmeleri

Firma yetkililerine İZBAŞ'ın sağladığı imkânlar/avantajlar sorulmakla beraber Serbest Bölge ile ilgili olarak olumlu ve olumsuz görüşlerini de belirtmeleri istenmiştir. Firma yetkililerinden en çok alınan geri bildirim elektrik, su, doğalgaz ve benzeri giderlerin döviz üzerinden ödenmesi nedeniyle oluşan maliyetler üzerine olmuştur. Son dönemde döviz kurunun yükselişi nedeniyle maliyetlerin yükseldiğini belirten işletmeler ayrıca atık bedeli tutarlarının yüksekliğinden bahsetmişlerdir.

Ücret stopajları için %85 olan ihracat şartının yüksek olduğu belirtilmiş olup bu oranın yakalanmasının oldukça zor olduğu belirtilmiştir. Serbest bölgelerde verilen teşviklerin ve muafiyetlerin artırılması gerektiğini belirten işletmeler olmasının yanı sıra bürokratik işleyişin işlemleri yavaşlattığı söylenmiştir.

İZBAŞ ile ilgili olarak olumsuz görüşler bildirilmiş olup en başta faturalarda yaşanan gecikmelerden yüksek faiz alınmasının Bölgede iş yapmayı zorlaştırdığı belirtilmiştir.

Türkiye içine yapılan satışlarda ruhsatlar ile ilgili yaşanan sorunların çözümü ve prosedürlerin gevşetilmesi gerektiği yönünde görüşler mevcuttur.

Mülk sahiplerinden alınan kira komisyonlarının yüksek olduğu belirtilmiş olup ayrıca işletme sahipleri kendilerine ait alanlar olsa dahi tırları ve kamyonlarının bir günden fazla kalmaları halinde kira ödediklerini söylemiştir.

Koordinasyon ücretlerinin yüksek olduğu belirtilmiştir. Son olarak ulaşım imkânlarının artırılması gerektiği söylenmiş olup havaalanı ve denizyoluna uzak olduğu belirtilmiş ayrıca ulaşımın sorunlu olduğu ve kara yolunun geliştirilmesi gerektiği açıklanmıştır.

5.4. Anket Bulgularının Değerlendirilmesi

5.4.1. Anketin Birinci Kısımına Yönelik Genel Değerlendirme

Anketin birinci bölümünde sorulan sorular ve verilen yanıtlar değerlendirilmiş olup analiz yapılmıştır. Bu bölümde elde edilen veriler değerlendirildiğinde, genel olarak İzmir Serbest Bölgesinin düşük teknoloji yoğun deri ile ilgili ürünlerin imalatı sektöründe kümelenme gösterdiği; buna karşın orta-yüksek teknoloji yoğun kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı sektöründe faaliyet gösteren firmaların belirgin bir paya sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte İZBAŞ'taki firmaların ölçekleri göz önünde bulundurulduğunda gerek satış hasılatı gerekse de çalışan sayısı itibarıyla mikro ve küçük işletmelerin ağırlıklı olduğu görülmektedir. Son olarak hem küme içerisindeki ve dışındaki ileri-geri bağlantıları hem de bölgedeki üniversite ve teknoparklarla geliştirdikleri işbirlikleri dikkate alındığında mekânsal yayılma ve pozitif dışsallık örüntülerinin görece yetersiz kaldığı anlaşılmaktadır. Başka bir ifadeyle İZBAŞ'taki firmaların kendi aralarındaki ve İzmir ilindeki diğer firma ve iktisadi aktörlerle işbirliklerinin zayıf olduğu görülmektedir.

Girdi ihtiyaçları ve satışların yönü değerlendirildiğinde ise genel olarak işletmeler girdi ihtiyaçlarını yurtdışından sağlamak ve yine çoğunlukla yurtdışına ihracat yolunu seçmektedirler. Bu durum değerlendirilecek olursa işletmeler ihtiyaç duydukları hammaddeleri yurtdışından iç piyasaya nazaran daha uygun fiyatlara getirebilmekte ve yurtdışına satışlarında daha kârlı olarak satmaktadır şeklinde yorumlamak mümkündür. Elbette ki bu durum iç piyasa dinamikleri açısından ve yurtiçindeki tacirler için olumsuz görünse de ülkeye döviz girişinin ve ihracat miktarlarının artışı genel çerçeveden değerlendirildiğinde olumlu olarak görülebilir.

Birinci bölümden elde edilen bir başka veri ise, İzmir Serbest Bölgesinde faaliyette bulunan firmaların %90'a yakın kısmının yerli sermayeli işletme oldukları ve ancak %10 civarında işletmenin yabancı sermayeli olduğu görülmüştür. Yabancı sermayeli işletmelerin oranının yükselmesi gerektiği ortada olmakla birlikte yapılan incelemede geçmişe nazaran yabancı yatırımcı oranının yükselmeye başladığı belirlenmiştir. Bu durum Serbest Bölgenin yabancı yatırımcılar için daha fazla cazibe yarattığı ve uygulanan politikalar ile birlikte yabancı yatırımcılar için daha uygun bir bölge olduğunu söylemek doğru olacaktır. Yabancı yatırımcının çekilmesi ise, yurtdışındaki iş ve ticaret hacimleri açısından olumlu sonuçlar doğuracağı sonucuna varmak mümkündür.

Bununla birlikte son dönemde yaşanan ekonomik sıkıntılar ve döviz kurunda meydana gelen dalgalanmalar işletmeleri olumsuz etkilemekte ve bundan da en çok mikro ve küçük ölçekli işletmelerin etkilendiği görülmektedir. Son yıllarda İzmir Serbest Bölgesinde faaliyet gösteren çok sayıda deri atölyelerinin ve firmalarının kapandığı gözlemlenmiştir. Ayrıca deri firmalarının yerini de farklı sektörlerde faaliyette bulunan ve ölçek olarak bunlara nazaran daha büyük firmalar almaya başlamıştır. Bu durumun ihracat ve istihdam alanlarında olumlu sonuçlar doğurduğunu söylemek mümkün olabilecektir.

Son olarak İzmir Serbest Bölgesindeki firmaların AR-GE ve yenilik alanlarına yatırım yapma eğilimlerinin düşük düzeyde olduğu çoğunlukla inovasyon alanına yatırım yapmadıkları gözlemlenmiştir. İZBAŞ'taki firmaların genel olarak düşük teknoloji yoğun sektörlerde faaliyet gösterdikleri görülmekle birlikte son dönemde Serbest Bölgeye orta-yüksek teknoloji yoğun işletmelerin gelmeye başladığı belirlenmiştir. Üniversiteler ile işbirliği yaptığını belirten işletmelerin AR-GE ve yenilik yapma konusu ile karşılaştırma yapılmış olup %60'ının AR-GE harcaması yapan işletmeler olduğu görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında üniversiteler ile işbirliği yapan işletmelerin AR-GE yatırımı yapma konusunda eğilimlerinin olduğunu söylemek doğru olacaktır.

Serbest bölgelerin kuruluş amaçlarından birisi de gerek yurtdışından yüksek teknoloji ürünlerin ülkeye girişinin artırılması gerekse de inovasyon alanında gelişmelerin sağlanabilmesi adına mevzuatsal kolaylıklar sağlanması yoluna gidilmesidir. Ancak görüleceği üzere İzmir Serbest Bölgesindeki firmaların önemli bir

çoğunluğu AR-GE ve yenilik alanına yatırım yapma yoluna gitmezken üniversite ve Teknoparklar ile de çalışma yapma alanına gitmekten uzak görüntü vermektedir. Bu yönden İzmir Serbest Bölgesindeki firmaların yenilik ve inovasyon alanında zayıf bir karnesi olduğu gözlemlenmiştir.

5.4.2. Anketin İkinci Kısımına Yönelik Genel Değerlendirme

Anketin ikinci bölümünde firma yetkililerine genel olarak İzmir Serbest Bölgesinin tercih edilmesinin nedenlerinin tespitine yönelik sorular sorulmuş ve analizi yapılmıştır. Bu bölümde sorulan sorular daha sonrasında çeşitlendirilerek tercih sebeplerinden İZBAŞ'ın sağladığı imkânlar ve sunulan avantajların ölçülmesi için çalışma yapılmıştır. İZBAŞ'ta sağlanan lokasyon imkânları, finansal, vergisel ve yatırım imkânları, operasyonel imkânlar ve kiralama hizmetleri gibi konularda işletmelerin üretim hacimleri, istihdam imkânları, üretim maliyetleri, yabancı yatırımcı çekme potansiyeli, ihracat hacimleri, AR-GE ve yenilik gibi konularda etkinliğinin ölçülmesi amaçlanmıştır.

İşletme yetkililerinin verdiği cevaplardan anlaşılabacağı üzere, İzmir Serbest Bölgesinin tercih edilmesinin en önemli sebebinin finansal, vergisel ve yatırım imkânları/avantajları olduğu görülmektedir. Çoğunlukla yüksek oranda olumlu sonuçlar alındığını bildiren işletmeler, finansal, vergisel ve yatırım olanaklarının işletmelere yarar sağladığını ve yabancı yatırımcı çekilmesi ve özellikle üretim maliyetlerinin düşürülmesinde katkısı olduğunu belirtmektedirler. Gerek ihracat hacimlerinin ve buna bağlı olarak üretim hacimlerinin de artışına faydası olduğu belirtilen finansal ve vergisel avantajların, İzmir Serbest Bölgesini yatırımcılar için cazip hale getirdiğini söylemek mümkündür. Ancak her ne kadar finansal, vergisel ve yatırım imkânları, Serbest Bölgede çalışmayı planlayan işletmeler için çekici olsa da Serbest Bölgede faaliyetini sürdüren işletme yetkililerinin görüşlerine göre teşviklerin ve muafiyetlerin artırılması gerekli görülmektedir. Özellikle döviz kurunun değişkenlik gösterdiği dönemlerde ithalat ve ihracat konularında zorluk yaşadığını belirten işletme yetkilileri için en büyük problemin kur atakları olduğu açıktır.

Anketin ikinci bölümünde yer alan bir diğer husus olan İzmir Serbest Bölgesinin lokasyon imkânlarının/avantajlarının, işletmeler için olumlu etkiye sahip olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Bazı işletme yetkilileri ulaşım imkânlarının

geliştirilmesi konusunda ihtiyaç olduğunu belirtmiş olsa da genel olarak taşımacılık faaliyetleri ve ulaşım konusunda memnuniyet olduğu belirtilmiştir. Lokasyon imkânlarının özellikle, kara, deniz, hava ve tren yollarına yakınlığı maliyetler konusunda işletmeler için problemdir. Bu hususta işletme yetkililerinin, yabancı yatırımcı çekme ve üretim hacimleri ile kârlılık konusunda olumlu görüşe sahip olduğu görülmüştür. Dolayısıyla İzmir Serbest Bölgesinin lokasyon imkânlarının/avantajlarının işletmelere faydalı olduğu söylenebilir. Ancak İzmir Serbest Bölgesinin bulunduğu konuma olan yolların ve ulaşım ağlarının, alt yapıyla birlikte geliştirilmesi gerektiği de ortadadır.

Bununla birlikte işletme yetkilileri ile yapılan görüşmelerde İzmir Serbest Bölgesinin operasyonel imkânları/avantajları ile kiralama hizmetleri konusunda fikirleri ve bunların etkinliği üzerine sorular sorulmuştur. İZBAŞ'ın sağladığı imkânlar/avantajlar arasında en düşük etkinliğe sahip olduğu belirtilen bu hususlarda olumlu görüş oranı genel olarak %50'lerin altına düşmekle beraber, lokasyon imkânları ile finansal, vergisel ve yatırım imkânlarına nazaran daha az seviyede görünmektedir. İşletme yetkilileri operasyonel imkânların ve kiralama hizmetlerinin ihracat kolaylığı sağlayarak ihracat hacimlerini artırdığı ve yabancı yatırımcı çekme potansiyellerini yükselttiği konusunda en yüksek pozitif görüşe sahip iken AR-GE ve yenilik konusunda en düşük olumlu görüşe sahip oldukları görülmüştür.

Son olarak işletme yetkililerine İzmir Serbest Bölgesi ile ilgili olarak olumlu ve olumsuz görüşleri olup olmadığı ve bu konuda fikir beyan etmek isteyip istemedikleri sorulmuştur. Özetle işletme yetkilileri vergisel ve finansal avantajlardan memnun olduklarını ancak bu hususlarda daha fazla teşvik ve avantajlar sağlanmasının işletmeleri açısından çok daha önemli katkılar sağlayacağını belirtmiştir. İzmir Serbest Bölgesinin ulaşım imkânlarının geliştirilmesi konusunda çok sayıda görüş mevcuttur. Son dönemde ekonomide küresel düzeyde yaşanan belirsizlikler, pandemi ve döviz kurunda yaşanan artışların işletmeleri olumsuz etkilediği belirtilmiştir. İşletme yetkilileri İZBAŞ'ın yüksek oranda komisyonlar aldığını belirtirken, özellikle döviz cinsinden ödeme yapılan elektrik, su, doğalgaz, atık bedelleri vb. giderler konusunda işletmeleri zorladığını açıklamıştır. Bürokratik engellerin genel olarak düşük görüldüğü serbest bölgelerde, İZBAŞ'ta faaliyet gösteren firmalar genel olarak

bürokrasinin yavaş olduğundan ve bu nedenle yapılan ticaretin yavaşladığından bahsetmiş olup prosedürlerin gevşetilmesini istediklerini belirtmişlerdir.

 zmir Serbest Bölgesinin genel olarak bir fotoğrafının verilmeye çalışıldığı bu bölümde olumlu ve olumsuz olabilecek birçok husus ile karşılaşıldığı ortadadır. Vergisel ve finansal yönden cazibe merkezi olarak görünen serbest bölgelerin yukarıdaki bölümde belirtilen nedenlerle işletmeler için tedirginlik verici olmasına neden olabilecek bu hususların çözülmesi elzemdir.  zmir Serbest Bölgesinin,  zmir ilinin kuzey bölümüne ticari anlamda canlılık getirdiği yadsınamaz bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Yenilik yaratma potansiyelinin aksine gerek yabancı yatırımcıların Bölgeye çekilmesi, gerek ihracat hacimlerinin çoğalarak ülkeye döviz girişinin artırılması gerekse de istihdam konusunda pozitif etkileri olan  zmir Serbest Bölgesi, genel olarak olumlu bir görüntü vermektedir denilebilir. Ancak yapılan analizlerden ve işletme yetkililerinden alınan bilgiler doğrultusunda serbest bölgelerin sağladığı imkânların artırılması ve işletme yetkililerinin fikirlerinin dikkate alınarak teşviklerin ve mevzuatsal geliştirmelerin yapılması oldukça önem arz etmektedir.

SONUÇ

Uluslararası pazarlarda son yıllarda yaşanan gelişmeler ile birlikte devletler ve politika yapıcılar gerek ihracatı artırarak ülkeye döviz girişini artırmak gerekse de yabancı yatırımcı ile birlikte yüksek teknoloji transferinin hızlandırılmasını sağlamak amacıyla stratejik politikalarını gözden geçirmeye başlamışlardır. Küresel rekabet ortamının kızıştığı yüzyılımızda değişim ve yenilenme trendine uyum sağlayamayan ekonomiler dünya pazarlarında ve ekonomilerinde geride kalmaktadırlar.

Bu sebeplerle ülkeler, yatırımcılar ve işletmeler için üretim maliyetlerin düşürüldüğü, üretim hacimlerinin ve dolaylı olarak kârlılıkların artırıldığı, yabancı yatırımcılar için cazip olan, finansal ve vergisel yönden teşvik ve avantajların sağlandığı, istihdam açısından kolaylıklara sahip ticaret bölgeleri oluşturmayı amaçlamışlardır. Bu amaçlara ulaşılabilmesi için geçmişten günümüze dünyanın çeşitli bölgelerinde farklı özelliklere sahip serbest bölgeler kurulmuştur.

Kuruldukları ülkenin siyasi sınırları içinde yer almakla birlikte finansal ve iktisadi olarak hukuki ve idari düzenlemelerin olmadığı veya kısmi olarak bulunduğu, bürokratik engellerin asgari düzeye indirildiği, işletmelerin ticari faaliyetleri için geniş kapsamlı muafiyetler, teşvikler ve avantajların sağlandığı ve özellikleri bakımından ülkelerin diğer ticari bölgelerinden farklılıklara sahip alanları serbest bölgeler olarak adlandırmak mümkün olacaktır.

Serbest bölgeler, kuruldukları bölgelerin ekonomik durumundan sosyo-ekonomik düzenine kadar birçok katkı sağlamakla birlikte altyapı ve istihdam açısından da gelişmelerin yaşanmasına sebebiyet vermektedir. Altyapısı zayıf olan bölgede kurulacak serbest bölgelerin işletmeler için olumsuz etkileri olacağı gibi işgücü bakımından yetersiz bir bölgede faaliyete geçirilecek serbest bölgelerin de başarıya ulaşması zor olacaktır. Bu gibi nedenlerle serbest bölgeler genellikle coğrafi olarak denizlere veya geniş nehir kıyılarına kurulmakta olup havaalanları ve demiryolları gibi ulaştırma ağlarının yakınlığı taşımacılık ve lojistik açısından serbest bölgenin kurulacağı yerin seçiminde önem taşımaktadır. Taşımacılık ve lojistik

maliyetleri işletmeler için önemli bir yük olmakla birlikte gelişmiş altyapı, ulaşım ağlarına yakınlık ve işgücü temininin rahat sağlanabildiği alanlar serbest bölgeler için pozitif etki yaratmaktadır.

Olumlu yanlarının ve ekonomiye katkılarının yanı sıra serbest bölgelerin olumsuz sayılabilecek etkileri de ortaya çıkabilmektedir. Bunların başında denetimin ve kontrollerin zayıf olması nedeniyle kara para aklama, döviz ve mal kaçakçılığı ile yasa dışı faaliyetlerin yaşanması sorunuyla karşı karşıya kalınabilmektedir. Serbest bölgelere sağlanan avantajlar nedeniyle yurtdışında faaliyette bulunan işletmelerin rekabet gücü azalabilmekte ve ülke ekonomisine zarar verilebilmektedir. Ayrıca serbest bölge kurulan yerler bölgenin nüfusunda hızlı bir artışa yol açabilmekte ve bu nedenle çarpık kentleşme ve asayiş sorunlarıyla karşılaşabilmektedir. Son olarak serbest bölgelerin bulunduğu yerlerde çevreye ilişkin denetim zafiyetleri olması halinde çevre kirliliği problemi ortaya çıkabilmektedir.

Geçmişten günümüze dünyanın çeşitli ülkelerinde serbest bölgeler kuruldukları ülkelerin politik ve ekonomik şartlarına, bulundukları yerin coğrafi özelliklerine ve sosyo-kültürel özelliklerine göre şekillenmekte ve ekonomik şartların gerekliliklerine göre farklılıklar göstermektedirler. Birçok farklı özellikte serbest bölge türü bulunmakla birlikte serbest bölgelerin başarıya ulaşmalarını sağlayan en önemli etkenin kuruldukları ülkelerin politikaları ve ekonomik yönden sağlanan avantajlar olduğunu söyleyebilmek mümkün olmaktadır.

Türkiye’de de son yıllarda ekonomik alanda kendisini gösteren ve etkisini hissettiren serbest bölgelerin sayısı artmakta ve serbest bölgelerin sağlayacağı faydaların artırılması için yeni yasal düzenlemeler yapılmaktadır. Türkiye’de kurulan serbest bölgelerin olumlu ve olumsuz bir takım etkilerinin olduğu bilinmekle birlikte kurulma amaçları temel olarak ihracatı ve üretimi artırmak, ülkeye döviz girişinde artış sağlamak, istihdamı artırmak, ülkeyi ve bölgeyi yabancı sermaye ve yabancı yatırımcılar için cazibe merkezi haline getirmek, üretim maliyetlerini düşürerek kârlılığı yükseltmek ve yüksek teknoloji transferini kolaylaştırmak olarak sayılabilmektedir.

İzmir Serbest Bölgesi de bu amaçların yerine getirilmesi ve istenilen hedeflere ulaşılabilmesi adına İzmir sınırları içerisinde kurulmuştur. 1984 yılında İzmir Deri Sanayicileri Yapı Kooperatifi olarak kurulan ve 1988 yılında İzmir Organize Deri

Sanayi Bölgesi statüsüne geçen Bölge, 1997 yılında İzmir Menemen Deri Serbest Bölgesi adını almış ve son olarak 2011 yılında İzmir Serbest Bölgesi adını almıştır. İzmir Serbest Bölgesinde birçok farklı sektörde ve alanda faaliyet gösteren firmalar bulunmakla birlikte yoğunluk olarak en çok dericilik ve kimya sektörleri başta gelmektedir.

İzmir Serbest Bölgesinde faaliyet gösteren firmaların genel olarak mikro ve küçük ölçekli düzeyde işletmeler olduğu görülmekle birlikte son yıllarda Bölgeye, sağlanan teşvikler ve avantajlar nedeniyle orta ve büyük ölçekli işletmeler de gelmeye başlamıştır. Bu durum yüksek teknolojikli üretimi ve ihracatı artırırken, istihdam açısından da olumlu gelişmelerin yaşanmasına sebebiyet vermiştir.

Ancak her ne kadar orta ve büyük ölçekli işletmelerin Bölgede ticarete istekli oldukları görülsede yapılan araştırmalarda mikro ve küçük ölçekli işletmelerin İzmir Serbest Bölgesinde faaliyetlerini sürdürmekte zorlandıkları görülmüştür. Özellikle son yıllarda gerek küresel alanda gerekse de ülkemizde ekonomik alanda yaşanan olumsuz gelişmeler ve döviz kurlarındaki oynaklık nedeniyle mikro ve küçük ölçekli birçok işletme Serbest Bölgedeki faaliyetlerine son vermiştir.

İzmir Serbest Bölgesi, Türkiye’de kurulu serbest bölgeler arasında ticaret hacmi bakımından 2022 verilerine göre %3,8 paya sahip olmakla birlikte 1.232.180.000 \$ tutarında toplam ticaret hacmine sahiptir. 2021 verileri ile karşılaştırıldığında İzmir Serbest Bölgesi toplam ticaret hacmini %38 oranında artırmıştır. Söz konusu durum İzmir Serbest Bölgesinin gerek ülke ekonomisi içinde gerekse de İzmir ekonomisi içerisinde önemli bir paya sahip olduğunu ve gelişme gösterdiği sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

İzmir Serbest Bölgesi kurulduğu günden günümüze işgücü ve istihdam açısından İzmir bölgesine önemli katkı sağlamıştır. 2022 yılında 6.000 civarında çalışanı istihdam eden Serbest Bölge iş alanı bakımından farklı sektörlerle ev sahipliği yaparak farklı alanlarda uzmanlaşmış işçi ve çalışanları istihdam etmektedir.

İzmir Serbest Bölgesi (İZBAŞ), Bölgede faaliyet gösteren işletmelere lokasyon, finansal ve yatırım ile operasyonel avantajlar sunmasının yanı sıra kiralama imkânları da sağlamaktadır. Ancak daha önce de belirtildiği üzere işletmelere sağlanan imkânlar işletme yetkililerince yeterli görülmemekte olup son yıllarda döviz kuru ve

enflasyon kaynaklı olarak ortaya çıkan maliyetlerin yüksekliği işletmelere yük olmakta ve Serbest Bölgede yaptıkları ticareti zorlaştırmaktadır.

Bununla birlikte İzmir Serbest Bölgesinde faaliyet gösteren işletmeler ile yapılan anket çalışması ve fiilen yapılan incelemeler sonucunda elde edilen veriler ışığında serbest bölgeler için somut öneriler ortaya çıkmıştır. Buna göre;

- 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanununun 3. maddesine göre serbest bölgelerde faaliyet gösteren mükelleflerce bölgelerde üretimi yapılan malların toplamda FOB bedelinin en az %85 oranında yurt dışına ihraç edilmesi halinde istihdam edilmiş bulunan personele ödenen ücretlerin gelir vergisinden istisna tutulmaktadır. Belirtilen oran ihracatın artırılması yönünde işletmeleri teşvik etmek amacıyla olsa da birçok işletme bu oranı yakalamakta zorlanmaktadır. Söz konusu %85 oranının bir miktar düşürülmesinin işletmeler için olumlu etkileri olacağı düşünülmektedir. Bu oranın düşürülmesi halinde hem istihdam yönünden olumlu etkilerin ortaya çıkması hem de maliyetlerin düşürülmesi yönünde pozitif geri dönüşler ortaya çıkacağı öngörülmektedir.

- İzmir Serbest Bölgesindeki işletmelerin çoğunluğunun, serbest bölgelerin kuruluş amaçlarından biri olan yüksek teknoloji transferi konusunda zayıf kaldıkları ve genellikle serbest bölgelerde faaliyete geçme amaçlarının bu alanlar olmadığı görülmektedir. Yüksek teknoloji transferi ve yüksek teknoloji ürün üretimi konusunda işletmelere sağlanacak teşvikler ve avantajlar serbest bölgelerden elde edilecek faydayı artıracaktır. Firmalar düşük teknoloji yoğun sektörlerde yoğunluk sergilemekte olup bölgede orta-yüksek ve yüksek teknoloji yoğun firmaların kümelenmesinin teşvik edilmesi gerekliliği ortadadır.

- İzmir Serbest Bölgesindeki firmalar ile yapılan anket çalışması sonucunda firmaların üniversite ve teknoparklar ile ilişkilerinin oldukça düşük düzeyde olduğu görülmüştür. Serbest Bölgede faaliyet gösteren firmalar için gerek AR-GE gerekse de çalışanların mesleki ve bilimsel eğitimleri üzerine ek bütçe oluşturulmasının faydalı olacağı düşünülmektedir. AR-GE alanında yapılacak çalışmalar yüksek teknoloji ürün konusunda olumlu etkiye sahip olacağı gibi istihdam ve işgücü açısından da faydalı sonuçlar doğuracaktır. Serbest Bölgede faaliyet gösteren işletmelerin civar üniversiteler ile işbirliği yapmaları gerektiği ortadadır.

- İzmir Serbest Bölgesi sunduğu imkânlar ve avantajlar konusunda tanıtımın ve reklamın daha iyi bir şekilde yapılması gerekli görülmektedir. Yüksek teknoloji faaliyetleri ile iştigal eden firmaların bölgeye yatırım yapması adına bu sektörlere duyuruların artırılması önem arz etmektedir. Kaliteli ve yüksek teknoloji mal ve ürün üretimi ile gerek uluslararası pazarlarda etkinlik artacak olup gerekse de ihracat ile birlikte ülkeye döviz girişi artacaktır.

- İzmir Serbest Bölgesi her ne kadar İZBAN, limanlar ve havaalanına ulaşım konusunda avantajlara sahip olsa da genel kanı karayolu ulaşımı ile ilgili geliştirme ve altyapının iyileştirmesi yönündedir. Lojistik ve nakliye konusunda imkânların artırılması yerli ve yabancı yatırımcılar için İzmir Serbest Bölgesinin cazibesini artıracaktır. Altyapı ve ulaşım olanaklarının geliştirilmesi önemli bir husus olmakla birlikte üretim, satış ve taşımacılık maliyetlerinin de düşmesine katkı sağlayacaktır.

- İzmir Serbest Bölgesindeki üretim maliyetlerin özellikle son yıllarda küresel düzeyde ekonomik alanda yaşanan krizler ve döviz kurundaki değişkenlik nedeniyle oldukça yükseldiği görülmüştür. Söz konusu maliyetler ise, fiyatların artması ve enflasyon yönünden olumsuz etkiler oluşmasına sebep olmaktadır. Serbest bölgelerdeki elektrik, su, doğalgaz vb. maliyet kalemleri ile ilgili olarak yapılacak düzenleme ve çeşitli muafiyetler getirilmesi hem serbest bölgelerin cazibesini artıracak olup hem de maliyetlerin düşmesi ile birlikte enflasyon açısından pozitif etkiler doğuracaktır.

- İzmir Serbest Bölgesi bulunduğu konum itibarıyla limanlar, havaalanı, tren yolları ve kara yolu taşımacılığına uygun olabilecek bir bölgede bulunmakla birlikte söz konusu durumun yabancı yatırımcılara reklamının ve tanıtımının yapılması gerekli görülmektedir. Tanıtımın yapılması ve yabancı yatırımcının bölgeye çekilmesi döviz girişinin artışı ve ihracatta olumlu etkilere sahip olacaktır.

- İzmir Serbest Bölgesi kuruluşunda işletmelerin bürokratik engeller ile karşılaşma düzeyinin düşük olması gerekirken genel olarak bu durumun doğru olduğu söylenememektedir. Türkiye’de işletme ve şahısların serbest bölgede faaliyete geçmesi ve faaliyet ruhsatı alabilmesi önünde birçok zorluklar bulunmaktadır. Başvuru belgelerinin hazırlanması, formların doldurulması, harçlar ve idari makamların kontrolleri ile faaliyet izinlerinin tamamlanması işlemleri hem zahmetli hem de oldukça zaman alan işlemlerdir. Yatırımcılar için bürokratik işlemlerin

kolaylaştırılması gerekli görülmektedir. Ayrıca bürokratik işlemler serbest bölgede faaliyete geçildikten sonra da devam ettiği görülmüştür.

- İzmir Serbest Bölgesinde edinilen bir diğer izlenim ise, basit işlemler için birçok masraf yapılması, kâğıt ve evrak işlemlerinin fazlalığı olmuştur. Serbest bölgede faaliyet gösteren işletmelerin küçük çaplı tamir onarım veya benzeri bir işlemi için dışarıdan getirilecek hizmet erbablarının Serbest Bölgeye girişinde dahi birçok masraf ve evrak işlemleri olduğu görülmüştür. Bu prosedürlerin azaltılması ve basit sayılabilecek işlemler için ödenecek tutarlarda düzenleme yapılması ile işletmelerin maliyetlerinin düşeceği ve gereksiz zaman kayıplarının önüne geçileceği düşünülmektedir.

Sonuç olarak serbest bölgelerin kuruluş amaçları temelde ihracatı artırmak, istihdam ve işgücü artışı sağlamak, üretim maliyetlerini düşürmek ve üretim hacmini yükseltmek, doğrudan yabancı yatırımcıların ülkeye ve bölgeye çekilmesini sağlamak, ülkeye döviz girdisini artırmak ve teknoloji transferi ile inovasyon imkânlarını yükseltmek olarak sayılabilmektedir. Bunun için ise mevzuatsal olarak eksikliklerin olduğu görülmektedir. Politika yapıcılarının bu alana daha fazla önem göstererek çalışmalar yapması ile birlikte serbest bölgelerin kuruluş amaçlarının sağlanmasının ülke ekonomisine oldukça yararlı olacağı ortadadır.

KAYNAKÇA

ABRAZPE. "From Delos to NEPZA: The Story of Free Trade Zones".
<https://www.abrazpe.org.br/index.php/2018/06/06/from-delos-to-nepza-the-story-of-free-trade-zones/>

Aggarwal, A.(2006). "Performance of Export Processing Zones: A Comparative Analysis of India, Sri Lanka and Bangladesh". Journal of Instafalg Institute. World SEZ Association. Arizona. USA. 30(1).

Aggarwal, A.(2007). "Impact of Special Economic Zones on Employment, Poverty and Human Development". Working Paper No. 194. Indian Council for Research on International Economic Relations. Yeni Delhi.

Akyürek E. T.(1983). "Serbest Bölge Tanımı-Dünyada ve Türkiye’de". *İTO Ekonomik Yayınlar Dizisi*. İstanbul.

Alacaklıoğlu, S.(1998). "Türkiye’de Serbest Bölgelerin Performansı ve Güncel Yaklaşımlar". İstanbul Ticaret Odası. Yayın No: 70.

Alder, S., Shao, L. ve Zilibotti, F.(2016). "Economic Reforms and Industrial Policy in a Panel of Chinese Cities". Journal of Economic Growth. 21(4): 305-349.

Altay, F.(2016). "Dünyada ve Türkiye’de Serbest Bölge Uygulamaları: Konya’nın Sosyo-Ekonomik Potansiyeli ve Serbest Bölge Analizi". Araştırma Raporu. Konya Ticaret Odası.

Amirahmadi, H. ve Wu, W.(1995). "Export Processing Zones in Asia" Asian Survey. 35(9): 828-849.

Armas, E. B. ve Jallab, M. S.(2002). "A Review of the Role and Impact of Export Processing Zones in World Trade: The Case of Mexico". Working Paper 02-07. Centre National de la Recherche Scientifique.

Arslan, İ. ve Yapraklı, S.(2007). "Serbest Bölgelerin Ekonomik Etkileri: Gaziantep Serbest Bölgesi’nin Etkilerine İlişkin Bir Saha Araştırması". *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 6(2), 91-102.

Arslan, Ö. F. ve Akçay, Ö.(2020). “Serbest Bölge Kazanç İstisnasında Faaliyet Ruhsat Tarihinin Önemi”. *Vergi Raporu Dergisi*. 253, 20-29

Arslaner, H. ve Çobanoğlu, S.(2016). “Serbest Bölgelerde Vergi Avantajları”. *Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*. 3(3), 1-14.

Australian Government Australian Trade and Investment Commission. “Export Markets-Greece”. <https://www.austrade.gov.au/australian/export/export-markets/countries/greece/doing-business/tariffs-and-regulations>.

Ay, S.(2009). “The Economical Impacts of Free Zones: The Estimation in Terms of Trade Volume, Employment and Foreign Capital of Free Zones in Turkey and Bursa Free Zone”. *İş Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*. 11(4), 33-46.

Aydalet, P.(1976). “Dynamique Spatiale et Developpement Inegal”. Paris. Economica.

Bakan, S. ve Gökmen, S.(2014). “Serbest Bölgeler ve Dış Ticaret İlişkisi: Gaziantep Serbest Bölgesi Örneği”. *Elektronik Sosyal Bilgiler Dergisi*. 13(51), 34-51.

Boiki, K. K. Y.(2019). “The Attraction of Foreign Direct Investment Through Special Economic Zone Frameworks: A Case Study of Botswana”. University of Pretoria. Faculty of Law Thesis.

Borensztein, E., Gregorio, J. ve Lee, J. W.(1998). “How Does Foreign Direct Investment Affect Economic Growth”. *Journal of International Economics*. (45), 115-135.

Brautigam, D. ve Tang, X.(2014). “Going Global in Groups: Structural Transformation and China’s Special Economic Zones Overseas”. *World Development*. 63: 78-91.

Britannica. “Free-Trade Zone”. <https://www.britannica.com/topic/free-trade-zone>.

Busso, M., Gregory, J. ve Kline, P.(2013). “Assessing the Incidence and Efficiency of a Prominent Place Based Policy”. *American Economic Review*. 103(2): 897-947.

Center for Public Impact(2018). “Special Economic Zones in Poland”. <https://www.centreforpublicimpact.org/case-study/special-economic-zones-poland>

Chaudhuri, M. D.(1984). “The Role of Free Trade Zones in the Creation of Employment and Industrial Growth in Malaysia”. Bangkok. ILO and Asian Employment Programme.

China Briefing(2017). “Investing in China’s Free Trade Zones”.
<https://www.china-briefing.com/news/investing-in-chinas-free-trade-zones/>.

Cipollini, C.(2020). “Special Tax Zones and EU Law”.
<https://core.ac.uk/download/pdf/231968032.pdf>.

Cizkowicz, P., Cizkowicz-Pekala, M., Pekala, P. ve Rzonca, A.(2015). “The Effect of Special Economic Zones on Employment and Investment: Spatial Panel Modelling Perspective”. NBP Working Paper No. 208.

Clark, W. S.(2000). “Tax Incentives for Foreign Direct Investment: Empirical Evidence on Effects and Alternative Policy Options”. Canadian Tax Journal 48: 1139-1180.

Combes, P. P., Duranton, G., Gobillon, L., Puga, D. ve Sebastian, R.(2012). “The Productivity Advantages of Large Cities: Distinguishing Agglomeration from Firm Selection”. Econometrica. 80(6): 2543-2594.

Crystal, G.(2023). “What is Maquiladora?”. <https://www.wise-geek.com/what-is-a-maquiladora.htm>.

CUC, V.(2022). “Free Zones In Singapore”.
<https://www.opencompanysingapore.com/free-zones-in-singapore>.

Çarıkçı, B.(2016). “Sektörel ve Bölgesel Kümelenme Yol Haritası”. Tübitak.
https://tusside.tubitak.gov.tr/sites/images/Tusside/2016_10_ttmagazine_kumelenme_yol_haritasi.pdf

Çetinkaya, Ö. ve Bektaş, N. B.(2016). “Serbest Bölgeler ve Ekonomik İşlevleri Yönüyle Değerlendirilmesi”. U.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 7(2). 53-70.

Davies, R. B. ve Mazhikeyev, A.(2019). “The Impact of Special Economic Zones on Exporting Behavior”. Review of Economic Analysis 11. 145-174.

Dünya Bankası(2008). “Special Economic Zones: Performance, Lessons Learned and Implications for Zone Development”, Washington DC: The World Bank.

Dünya Gümrük Örgütü(2006). “*Revize Kyoto Sözleşmesi (Gümrük İşlemlerinin Uyumlaştırılması ve Basitleştirilmesine İlişkin Uluslararası Sözleşme)*”.

<https://ftz-risk.rusi.org/about-rusi-free-trade-zone-risk-tool/what-are-the-international-standards-on-ftzs/>

Düzenli, C.(2006). “Doğrudan Yabancı Yatırımların Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerine Etkileri: Serbest Bölgeler Açısından Bir Analiz”. Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi. Isparta.

Engman, M., Onodera, O. ve Pinali, E.(2007).”Export Processing Zones: Past and Future Role in Trade and Development”. OECD Trade Policy Working Papers. 53. OECD Publishing

Erdoğan, E.(1986). “Serbest Üretim Bölgeleri”. *Anadolu Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*. 4(2). 267-280

Erdoğan, S.(1988). “Serbest Bölgeler: Dünyada ve Türkiye’de”. *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 4(4), 337-359.

Erkan, H. ve Tatlıdil, R.(1990). “*Serbest Bölgelerde Uygulanacak Teşvik Tedbirlerinin Sektörlere Katkıları Yönünden Değerlendirilmesi*”. TOBB Yayınları. Yayın No: 175. Ankara.

Erkan, H., Tatlıdil, R. (1990). “*Serbest Bölgelerde Uygulanan Vergi ve Teşvik Tedbirlerinin Sektörlere Katkıları Yönünden Değerlendirilmesi*”. TOBB Yayınları. Ankara.

Erkan, M.(2009). “*Yorum ve Açıklamalarla Özel Tüketim Vergisi Uygulaması*”. Maliye Hesap Uzmanları Derneği Yayını. Acar Basım. İstanbul.

Exportiamo(2018). “Free Economic Zones: pros and cons”. <https://www.exportiamo.it/aree-tematiche/13729/free-economic-zones-pros-and-cons/>

Eurofund. “Special Economic Zones(SEZ). https://static.eurofound.europa.eu/covid19db/cases/PL-1995-41_2584.html

Evrin Yazılım ve Danışmanlık, “10 Soruda Avrupa Birliği Gümrük Kodu ve Yeni Geçiş Dönemi: Türkiye için Bir Fırsat mı Doğuyor?”. <http://haber.evrin.com/files/8225.pdf>

Farole, T.(2011). “Special Economic Zones in Africa: Comparing Performance and Learning from Global Experiences”. The World Bank: Washington D.C.

FATF(2010). “Money Laundering Vulnerabilities of Free Trade Zones”. The Financial Action Task Force. <https://www.fatf-gafi.org/en/publications/Methodsandtrends/Moneylaunderingvulnerabilitiesoffreetradezones.html>

Fröbel, F., Heinrichs, J. ve Kreye, O.(1982). “*Uluslararası Yeni İşbölümü ve Serbest Bölgeler*”. İstanbul. Belge Yayınları.

Ge, W.(1999). “Special Economic Zones and the Opening of the Chinese Economy: Some Lessons for Economic Liberalization”. World Development. 27(7): 1267-1285.

Gleaser, E. L., Kallal, H. D., Scheinkman, J. A. ve Shleifer, A.(1992). “Growth in the Cities”. Journal of Political Economy. 100(6): 1126-1152

Gleaser, E. L. ve Marè, D. C.(2001). “Cities and Skills”. Journal of Labor Economies. 19(2): 316-342.

Global Compliance News. “United Kingdom: The UK’s Roll-Out of Free Zones: Official Designation of 1st Free Zone”. <https://www.globalcompliancenews.com/2021/12/17/united-kingdom-the-uks-roll-out-of-free-zones-official-designation-of-1st-free-zone-29112021>

Government of Canada. “Free Trade Zones in China”. <https://www.tradecommissioner.gc.ca/china-chine/ftz-zle.aspx?lang=eng>.

Günaydın, Ö. E.(2020). “Serbest Bölgeler ve Dış Ticaret İlişkisi: Ege Serbest Bölgesi Üzerine Bir Araştırma”. *Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Dergisi*. 2(2), 24-43.

Güner, S.(1995). “*Serbest Bölgeler*”. Anadolu Matbaacılık Yayınları. İzmir.

Hayes, A.(2020). “Enterprise Zones”. <https://www.investopedia.com/terms/e/enterprise-zone.asp>.

Healy Consultants. “Indonesia Special Economic Zones 2022”. <https://www.healyconsultants.com/indonesia-company-registration/free-zones/>.

Healy Consultants. “Italy Free Zones in 2022”. <https://www.healyconsultants.com/italy-company-registration/free-zones/>.

Healy Consultants. “Japan Free Zones in 2022”. <https://www.healyconsultants.com/japan-company-registration/free-zones/>.

Healy Consultants. “Portugal Free Zones in 2022”. <https://www.healyconsultants.com/portugal-company-registration/free-zones/>.

Healy Consultants. “Spain Free Zones in 2022”.
<https://www.healyconsultants.com/spain-company-registration/free-zones/>.

Healy Consultants. “USA Free Zones in 2022”.
<https://www.healyconsultants.com/usacompany-registration/free-zones/>.

Heron, T.(2004). “Export Processing Zones and Policy Competition for Foreign Direct Investment: The Offshore Caribbean Development Model”. in G. Harrison ed., Global Encounters: International Political Economy, Development Theory and Governance, Londra: Palgrave.

HM Treasury(2021). “Budget 2021”.https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/966868/BUDGET_2021_-_web.pdf

HM Treasury(2020). “Freeports Bidding Prospectus”. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/935493/Freeports_Bidding_Prospectus_web_final.pdf

Hockman, B. M., English, P. ve Mattoo, A.(2002). “Development, Trade and the WTO: A Hand book(English)”. Washington D.C.: World Bank Group.
<http://documents.worldbank.org/curated/en/805981468763835259/Development-trade-and-the-WTO-a-handbook>.

IContainers. “The World’s Most Important Free Trade Zones”.
<https://www.icontainers.com/us/2019/08/20/worlds-most-important-free-trade-zones/>.

Institute For Government. “Trade: Freeports and Free Zones”.
<https://www.instituteforgovernment.org.uk/explainers/trade-freeports-free-zones>.

İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi. “Serbest Bölge”.
<http://www.isbi.com.tr/SerbestBolge.aspx>.

İşçiel, N. S.(1992). “Türkiye’de Serbest Bölgeler ve Vergi Teşvikleri”. T.C. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir.

İZBAŞ İzmir Serbest Bölgesi. “Hakkımızda”.
<https://www.izbas.net/hakkimizda>.

İZBAŞ İzmir Serbest Bölgesi. “Hizmetlerimiz”.
<https://www.izbas.net/hizmetlerimiz>.

İZBAŞ İzmir Serbest Bölgesi. “İZBAŞ Avantajları”.
<https://www.izbas.net/izbasavantajlari>.

İZBAŞ İzmir Serbest Bölgesi. “Kurumsal Kimlik”.
<https://www.izbas.net/kurumsalkimlik>.

Jauch, H.(2002). “Export Processing Zones and the Quest for Sustainable Development: A Southern African Perspective”. Environment and Urbanization. 14(1): 101-109.

Jenkins, M., Larrain, F. ve Esquivel, G.(1998). “Export Processing Zones in Central America”. Development Discussion Paper No. 646. Harvard Institute for International Development. Harvard University.

Johansson, H.(1994). “The Economics of Export Processing Zones Revisited”. Development Policy Review. 12(4), 387-402.

Juraev, Z. ve Ahn, Y. J.(2023). “Economic Geographical Study of Factors Limiting Foreign Direct Investment in Free Economic Zones of Uzbekistan”.

K&L Gates Hub. “Qatar Free Zones and Progress So Far”.
<https://www.klgates.com/Qatar-Free-Zones-and-Progress-So-Far-4-26-2021>.

Karaduman, N. ve Yıldız, Z.(2002). “*Serbest Bölge Uygulamalarının Dış Ticarete ve Yabancı Sermayeye Katkıları*”. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi.

Kavlak, M. E.(2012). “Economic Impacts of Free Zones in Turkey: A Questionnaire Study Conducted With Firms Operating in Turkish Free Zones Regarding the Perception of the Firms on the Success of Free Zones”. *Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*. Ankara.

Kibritçioğlu, A.(1997). “*Serbest Bölgelerin Olası Makroekonomik Etkileri ve Bazı Düşündürdükleri*”. Liberal Düşünce Dergisi.

Kızılot, Ş.(2010). “Açıklamalı ve İçtihatlı Katma Değer Vergisi Kanunu ve Uygulaması”. *Yaklaşım Yayıncılık*. Ankara.

Kim, Y. R., Williams, A. M., Park, S. ve Chen, J. L.(2021). “Spatial Spillovers of Agglomeration Economies and Productivity in the Tourism Industry: The Case of the UK”. Tourism Management.

Kocaman, Ç. B. (2007). “Serbest Bölgelerin Makroekonomik Etkilerinin Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği”. Ankara Hukuk Fakültesi Dergisi. (56), 99-136.

Liesegang&Partner. “Free Trade Zones in Germany”.
<https://www.lawyersgermany.com/free-trade-zones-in-germany>.

Litwack, J. M. ve Qian, Y.(1998). “Balanced and Unbalanced Development: Special Economic Zones as Catalysts for Transition”. *Journal of Comparative Economics* 26: 117-141.

Madani, D.(1999). “A Review of the Role and Impact of Export Processing Zones”. World Bank Working Paper: 2238. World Bank.

Martin, R. ve Sunley, P.(2003). “Deconstrucing Clusters: Chaotic Concept or Policy Panacea?”. *Journal of Economic Geography*. 3(1): 5-35.

McCann, B. T. ve Folta, T. B.(2009). “Demand and Supply Side Agglomerations: Distinguishing Between Fundamentally Different Manifestations of Geographic Concentration” *Journal of Management Studies*. 46(3): 362-392.

Melitz, M. J. ve Ottaviano, G. I. P.(2008). “Market Size, Trade and Productivity”. *Review of Economic Studies*. 75(1): 295-316.

Melo, P. C., Graham, D. J. ve Noland, R. B.(2009). “A Meta-Analysis of Estimates of Urban Agglomeration Economies”. *Regional Science and Urban Economics*. 39(3): 332-342.

Ministry of Commerce and Industry, Department of Commerce. “Special Economic Zones in India”. <http://sezindia.nic.in/cms/introduction.php>.

Ministry of Investment/BKPM. “Economic Zones”.
<https://www4.investindonesia.go.id/en/why-invest/economic-zone>.

Nazarczuk, J. M. ve Uminski, S.(2018). “The Impact of Special Economic Zones on Export Behavior”. Evidence from Polish Firm-Level Data. *Ekonomie*. 11(3): 1-22.

NAFTZ. “U.S. Foreign-Trade Zones-Promoting Trade, Job Creation & Economic Development”. <https://www.naftz.org/wp-content/uploads/2018/02/FTZ-Facts-2018.pdf>.

Naydenov, K.(2018). “The Role of Free Economic Zones for the Development of the Regional Economy”. Conference Paper. Sofia University Bulgaria.

OECD(2018). “Trade in Counterfeit Goods and Free Trade Zones”.
https://euipo.europa.eu/tunnel-web/secure/webdav/guest/document_library/observa

[tory/documents/reports/Trade in Counterfeit Goods and Free Trade Zones/Trade in Counterfeit Goods and Free Trade Zones_sum_en.pdf](#)

OECD(2020). “OECD Investment Policy Reviews: Egypt 2020”.
<https://www.oecdilibrary.org/sites/8a873381-en/index.html?itemId=/content/component/8a873381-en>.

Offshore Protection. “Offshore Banking Definition, Benefits & Offshore Account Types”. <https://www.offshore-protection.com/what-is-offshore-banking-benefits>.

Öztürk, L.(2013). “Serbest Bölgelerin Geleceği: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme”. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*. 9(19), 75-86.

Öztürk, L., Değer, M. K. ve Değer, S.(2009). “Kentsel Ekonomik Büyümede Serbest Bölgeler: Politik veya Ekonomik Tercih Mi?”. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 23(1), 363-377.

Polish Investment & Trade Agency. “The Polish Investment Zone Act on Support For New Investmenst”. https://www.paih.gov.pl/why_poland/Polish_Investment_Zone.

Porter, M. E.(1998). “Clusters and the New Economics of Competition”. *Harvard Business Review*. 76(6): 77-90.

Revised Kyoto Convention, World Customs Organization, 2006.

Rhee, Y. W., Katterbach, K. ve White, J.(1990). *Free Trade Zones in Export Strategies*. Industry Series Paper 36. World Bank. Washington D.C.

Rolfe, R. J., Woodward, D. P. ve Kagira, B.(2004). “Footloose and Tax Free: Incentive Preferences in Kenyan Export Processing Zones”. *South African Journal of Economics*. 72(4): 784-807.

Rondinelli, D. A.(1990). “Policies for Balanced Urban Development in Asia: Concepts and Reality”. *Regional Development Dialogue*. Spring 1990.

Rosenthal, S. S. ve Strange, W.C.(2008). “The Attenuation of Human Capital Spillovers” *Journal of Urban Economics*. 64(2): 379-389.

Saraçoğlu, F. ve Özcan, B.(2021). “*Serbest Bölgeler ve Vergi Planlaması*”. Vergi Müfettişleri Derneği Yayınları. Ankara.

Sarıgül, S. S. ve Topçu, B. A.(2019). “Serbest Bölgelerde Vergi Uygulamalarının Yeni Düzenlemeler Çerçevesinde Değerlendirilmesi”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*. 22(1), 133-142.

Scheepers, C. M.(2012). “A Case Study for Special Economic Zones in South Africa as a Means of Attracting Foreign Direct Investment”. University of Pretoria. Degree of Master of Laws Thesis.

Schminke, A. ve Biesebroeck, J. V.(2013). “Using Export Market Performance to Evaluate Regional Preferential Policies in China”. *Review of World Economics*. 49(2): 343-367.

Sherman Nigretti, “Madeira, Free Trade Zone”.
<http://www.shermannigretti.it/madeira-free-trade-zone/>

Shvets, S.(2003). “*Dünyada ve Türkiye’de Serbest Bölgeler ve Antalya Serbest Bölge Uygulaması*”. İzmir.

Slusarczyk, B.(2018). “Tax Incentives as a Main Factor to Attract Foreign Direct Investment in Poland”. *Journal: Administratie si Management Public*.

Sorhun, E.(2013). “Türkiye’nin Eksik Dış Ticareti, Ticari Potansiyeli ve Yeni Fırsatlar”. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 28(1), 25-47.

Steenbergen, V. ve Javorcik, B.(2017). “Analysing the Impact of the Kigali Special Economic Zone on Firm Behaviour”. Working Paper F-38419-RWA-1. International Growth Centre.

Tomanbay, M.(1985). “*Dış Ticaret Rejimi ve İhracatın Finansmanı*”. Hatiboğlu Yayınları. Ankara.

T.C. Ticaret Bakanlığı, Serbest Bölgeler İstihdam Verileri,
https://ticaret.gov.tr/data/5b8707aa13b8761450e18e06/2023/tablo_6_serbest_bolgele_rde_istihdam_Oca_2023.pdf

T.C. Ticaret Bakanlığı, “Serbest Bölgeler Ticaret Hacimleri ve Değişim Oranları”, https://ticaret.gov.tr/data/5b8707aa13b8761450e18e06/2023/tablo_2_ticaret_hacminin_serbest_bolgelere_dagilimi_Oca_2023.pdf

T.C. Ticaret Bakanlığı, “Yönü İtibariyle Toplam Ticaret Hacmindeki Değişmeler”, https://ticaret.gov.tr/data/5b8707aa13b8761450e18e06/2023/tablo_3_yonu_itibariyle_toplam_ticaret_hacmi_Oca_2023.pdf

T.C. Ticaret Bakanlığı Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü(2022). “Hindistan Ülke Profili”. https://ticaret.gov.tr/data/5f58be6a13b8763344b7b62c/H%C4%B0ND%C4%B0STAN_%C3%9Cİke_Profil_i_Ekim2022.pdf

T.C. Ticaret Bakanlığı Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü(2021). “Hollanda Ülke Profili”. https://ticaret.gov.tr/data/5ef9d37413b87640180841db/HOLLANDA-%C3%9Cİke%20Profil_i_2023.pdf.

T.C. Ticaret Bakanlığı. “Serbest Bölgeler”. <https://ticaret.gov.tr/serbest-bolgeler/geneltanitim>.

T.C. Ticaret Bakanlığı. Serbest Bölgeler Mekânsal Yönetim Otomasyonu(SEBATLAS). <http://www.sebatlas.gov.tr/index.aspx>.

T.C. Ticaret Bakanlığı. “Serbest Bölgelerimizin Sunduğu Avantajlar”. <https://ticaret.gov.tr/data/5b9b666013b8761cc09f9bad/Avantajlar.pdf>.

T.C. Ticaret Bakanlığı. Serbest Bölgeler, Yurtdışı Yatırım ve Hizmetler Genel Müdürlüğü. https://ticaret.gov.tr/data/5b9b61fc13b8761cc09f9b92/genel_bilgi.TB.pdf.

Tetra Consultants. “Free Trade Zones in Germany”. <https://www.tetraconsultants.com/jurisdictions/germany-company-registration/germany-free-trade-zones/>

The City of San Diego. “Maquiladoras/Twin Planst”. <https://www.sandiego.gov/economic-development/sandiego/trade/mexico/maquiladoras>

The Nation. “From Delos to Nepza The Story of Free Trade Zones”. <https://thenationonline.net/from-delos-to-nepza-the-story-of-free-trade-zones-2/>.

The Sovereign Group. “Overview of China’s Free Trade Zones”. <https://www.sovereigngroup.com/news/news-and-views/overview-of-chinas-free-trade-zones/>.

Torosl u, M. V.(2000). “*Serbest Bölgeler*”. Beta Yayınları. İstanbul.

Tufan, C.(2009). “Türkiye’de Serbest Bölgelerin Performansında Bürokrasinin Etkileri”. T.C. Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Yönetimi Anabilim Dalı İşletme Yönetimi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.

Tutar, F., Kocabay, M. ve Arıç H.(2016), “Firmaların Yenilik (İnovasyon) Yaratma Sürecinde Serbest Bölgelerin Rolü: Kayseri Serbest Bölgesi Örneği”. Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi Yerel Ekonomiler Özel Sayısı. s. 195-203.

Tümenbatur, A.(2012). “Serbest Bölgeler ve Türkiye Ekonomisine Katkıları Üzerine Bir Değerlendirme”. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 21(3). 339-356.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurul Tutanağı 23. Dönem 3. Yasama Yılı 10. Birleşim. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_g.birlesim_baslangic?P4=20251&P5=H&page1=58&page2=58.

U.S. Department of State. “2019 Investment Climate Statements: Netherland”. <https://www.state.gov/reports/2019-investment-climate-statements/netherlands/>

UNESCAP. “General Concept: FTZ and Port Hinterland”. <https://www.unescap.org/sites/default/d8files/pub2377ch2.pdf>.

UNESCAP. “Recent Developments in FTZs and Port Hinterlands in Asia and Europe”. https://www.unescap.org/sites/default/d8files/pub_2377_ch4.pdf.

Ural, Ö.(2009). “Avrupa Birliği ve Türkiye’de Serbest Bölgelerin Vergilendirilmesi”. T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Uzay, N. ve Tıraş, H.(2009). “*Serbest Bölgelerin Ekonomik Etkileri: Kayseri Serbest Bölgesi İçin Bir Uygulama*”. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 1(26) , 247-278.

Üçışık, S.(1998). “*Türkiye’de Serbest Bölgeler*”. Marmara Coğrafya Dergisi. (2), 243-254.

Wall, D.(1993). “China’s Economic Reform and Opening-Up Process: The Role of the Special Economic Zones”. *Development Policy Review* 11: 243-260.

World Bank(2008). “Special Economic Zones Performance, Lessons Learned and Implications for Zone Development”. FIAS The Multi-Donor Investment Climate Advisory Service of the World Bank Group.

Viski, A. ve Michel, Q.(2016). “Free Zones and Strategic Trade Controls”. *Strategic Trade Review*. 2(3). 27-41.

Wang, J.(2013). “The Economic Impact of Special Economic Zones: Evidence from Chinese Municipalities”. *Journal of Development Economics*. 101: 133-147.

Wang, Y. ve Zhang, G.(2016). “Sources of Productivity Advantages of Special Economic Zones: Agglomeration Effect or Selection Effect?”. *Economic Research Journal* 7. 58-71.

Willmore, L.(1996). “Export Processing in the Caribbean: Lessons from Four Case Studies”. Working Paper No: 42. United Nations Economic Commission for Latin America and the Caribbean, Santiago.

Wu, M., Liu, C. ve Huang, J.(2021). “The Special Economic Zones and Innovation: Evidence from China”. *China Economic Quarterly International* 1. 319-330.

Wu, M. ve Huang, J.(2017). “Provincial SEZs, Leading Industries and the Counties Industrial. *South China Journal of Economics*. 7: 87-102.

Wunder, H.(2001). “The Effect of International Tax Policy on Business Location Decisions”. *Tax Notes International*. 24: 1331-1355.

Xiang, K. ve Lu, M.(2015). “Speed Versus Quality: Why Regional Dispersion Tendency of Development Zone Policy is not Sustainable?”. *Journal of Finance and Economics* 4. 4-17.

Xie, L., Swerts, E. ve Pumain, D.(2018). “Economic Development Zones and Urban Growth in China”. *Cybergeo: European Journal of Geography*.

Yuan, Q., Liu, B. ve Zhu, X.(2015). “A Research of the Effect of Economic Zone on Productivity”. *The Journal of World Economy*. 81-104.

Zeng, D. Z.(2010). “Building Engines for Growth and Competitiveness in China: Experience with Special Economic Zones and Industrial Clusters”. Herndon: World Bank Publications.

Zeng, D. Z.(2011). “How Do Special Economic Zones And Industrial Clusters Drive China’s Rapid Development?”. *World Bank Policy Research Working Paper* 5583.

Zheng, L.(2021). “Job Creation or Job Relocation? Identifying the impact of China’s Special Economic Zones on Local Employment and Industrial Agglomeration”. *China Economic Review* 69. 1-16.

3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu

5810 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu İle Gümrük Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun

6772 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde
Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun

EKLER

TÜRKİYE'DE VE DÜNYADA SERBEST BÖLGELER: İZMİR SERBEST BÖLGESİ'NİN İZMİR EKONOMİSİNE VE BÖLGESEL KALKINMAYA ETKİLERİ ANKETİ

Sayın yetkili,

Sizi İzmir Serbest Bölgesi'nin etkinliğinin analiz edilmesi amacıyla İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Finansal Ekonomi Yüksek Lisans Programı kapsamında ve Doç. Dr. Necmettin Çelik'in danışmanlığında yürütülen "Türkiye'de ve Dünyada Serbest Bölgeler: İzmir Serbest Bölgesi'nin İzmir Ekonomisine Bölgesel Kalkınmaya Etkileri" başlıklı yüksek lisans tezimde kullanılmak üzere hazırlanmış olan anket araştırmasına davet ediyoruz. Bu çalışma için sizden tahminen 15 dk. ayırmanız istenmektedir. Bu çalışmaya katılmak tamamen **gönüllülük** esasına dayanmaktadır. Bu çalışmaya katılmanız için sizden herhangi bir ücret istenmeyecek, katıldığınız için size bir ödeme yapılmayacaktır. Çalışmanın amacına ulaşması için sizden beklenen, bütün soruları eksiksiz, kimsenin baskısı veya telkini altında olmadan, size en uygun gelen şekilde içtenlikle cevaplamanızdır. Bu formu okuyup/size okunmasını sağlayıp onaylamanız, araştırmaya katılmayı kabul ettiğiniz anlamına gelir. Ancak, çalışmaya katılmama veya katılmayı kabul ettikten sonra herhangi bir anda çalışmayı bırakma hakkına da sahipsiniz. Bu çalışmadan elde edilecek bilgiler tamamen araştırma amacı doğrultusunda kullanılacak olup kişisel bilgileriniz **gizli tutulacaktır.**

Araştırmaya gösterdiğiniz ilgi için teşekkür ederiz.

Yiğit YILMAZ

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Finansal Ekonomi Yüksek Lisans Öğrencisi

BİRİNCİ KISIM

1. İşletmenin faaliyete geçtiği tarih(yıl):

2. Firmanızın İZBAŞ'taki faaliyet ruhsatı türü:

- ☐ Üretim Firması
- ☐ Montaj-Demontaj, Bakım-Onarım Firması
- ☐ Alım-Satım Firması

3. Firmanızın statüsü

- ☐ Yatırımcı
- ☐ Kiracı

4. İşletmenin İZBAŞ tasnifine dayalı çalışma alan(lar)ı:

- ☐ Deri
- ☐ Kimya
- ☐ Gıda
- ☐ Otomotiv
- ☐ İnşaat
- ☐ Ambalaj
- ☐ Plastik
- ☐ Enerji
- ☐ Elektrik&Elektronik
- ☐ Makine
- ☐ Mermer
- ☐ Tekstil
- ☐ Depo
- ☐ Temizlik
- ☐ Havacılık
- ☐ Asansör&Yürüyen Merdiven
- ☐ Danışmanlık&Atık Toplama
- ☐ Marin

5. İşletmenin sektör bilgisi ve faaliyet alanları (NACE-2):

- ☐ NACE10 - Gıda Ürünlerinin İmalatı
- ☐ NACE11 - İçeceklerin İmalatı
- ☐ NACE12 - Tütün Ürünlerinin İmalatı

- ☐ NACE13 - Tekstil Ürünlerinin İmalatı
- ☐ NACE14 - Giyim Eşyalarının İmalatı
- ☐ NACE15 - Deri Ve İlgili Ürünlerin İmalatı
- ☐ NACE16 - Ağaç, Ağaç Ürünleri Ve Mantar Ürünleri İmalatı (Mobilya Hariç); Saz, Saman ve Benzeri Malzemelerden Örülerek Yapılan Eşyaların İmalatı
- ☐ NACE17- Kağıt Ve Kağıt Ürünleri İmalatı
- ☐ NACE18 - Kayıtlı Medyanın Basılması Ve Çoğaltılması
- ☐ NACE19 - Kok Kömürü Ve Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri İmalatı
- ☐ NACE20 - Kimyasalların Ve Kimyasal Ürünlerin İmalatı
- ☐ NACE21 - Temel Eczacılık Ürünlerinin ve Eczacılığa İlişkin Malzemelerin İmalatı
- ☐ NACE22 - Kauçuk ve Plastik Ürünlerin İmalatı
- ☐ NACE23 - Diğer Metalik Olmayan Mineral Ürünlerin İmalatı
- ☐ NACE24 - Ana Metal Sanayii
- ☐ NACE25 - Fabrikasyon Metal Ürünleri İmalatı (makine ve teçhizat hariç)
- ☐ NACE26 - Bilgisayarların, Elektronik ve Optik Ürünlerin İmalatı
- ☐ NACE27 - Elektrikli Teçhizat İmalatı
- ☐ NACE28 - Başka Yerde Sınıflandırılmamış Makine ve Ekipman İmalatı
- ☐ NACE29 - Motorlu Kara Taşıtı, Treyler (römork) ve Yarı Treyler (yarı römork) İmalatı
- ☐ NACE30 - Diğer Ulaşım Araçlarının İmalatı
- ☐ NACE31 - Mobilya İmalatı
- ☐ NACE32 - Diğer İmalatlar
- ☐ NACE33 - Makine ve Ekipmanların Kurulumu ve Onarımı
- ☐ NACE35 - Elektrik, Gaz, Buhar ve Havalandırma Sistemi Üretim ve Dağıtım
- ☐ NACE36 - Suyun Toplanması, Arıtılması ve Dağıtılması
- ☐ NACE37 – Kanalizasyon
- ☐ NACE38 - Atığın Toplanması, İslahı ve Bertarafı Faaliyetleri; Maddelerin Geri Kazanımı
- ☐ NACE39 - İyileştirme Faaliyetleri ve Diğer Atık Yönetimi Hizmetleri
- ☐ NACE41 - Bina İnşaatı
- ☐ NACE42 - Bina Dışı Yapıların İnşaatı
- ☐ NACE43 - Özel İnşaat Faaliyetleri
- ☐ NACE45 - Motorlu Kara Taşıtlarının ve Motosikletlerin Toptan ve Perakende Ticareti ile Onarımı
- ☐ NACE46 -Toptan Ticaret (Motorlu Kara Taşıtları ve Motosikletler hariç)
- ☐ NACE47 - Perakende Ticaret (Motorlu Kara Taşıtları ve Motosikletler hariç)
- ☐ NACE49 - Kara Taşımacılığı ve Boru Hattı Taşımacılığı
- ☐ NACE50 - Su Yolu Taşımacılığı
- ☐ NACE51 - Hava Yolu Taşımacılığı

- ☐ NACE52 - Taşımacılık İçin Depolama ve Destekleyici Faaliyetler
- ☐ NACE53 - Posta ve Kurye Faaliyetleri
- ☐ NACE55 – Konaklama
- ☐ NACE56 - Yiyecek ve İçecek Hizmeti Faaliyetleri
- ☐ NACE58 - Yayıncılık Faaliyetleri
- ☐ NACE59 - Sinema Filmi, Video ve Televizyon Programları Yapımcılığı, Ses Kaydı ve Müzik Yayımlama Faaliyetleri
- ☐ NACE60 - Programcılık ve Yayıncılık Faaliyetleri
- ☐ NACE61 – Telekomünikasyon
- ☐ NACE62 - Bilgisayar Programlama, Danışmanlık ve İlgili Faaliyetler
- ☐ NACE63 - Bilgi Hizmet Faaliyetleri
- ☐ NACE66 - Finansal Hizmetler ile Sigorta Faaliyetleri için Yardımcı Faaliyetler
- ☐ NACE68 - Gayrimenkul Faaliyetleri
- ☐ NACE69 - Hukuk ve Muhasebe Faaliyetleri
- ☐ NACE70 - İdare Merkezi Faaliyetleri; İdari Danışmanlık Faaliyetleri
- ☐ NACE71 - Mimarlık ve Mühendislik Faaliyetleri; Teknik Muayene ve Analiz
- ☐ NACE72 - Bilimsel Araştırma ve Geliştirme Faaliyetleri
- ☐ NACE73 - Reklamcılık ve Piyasa Araştırması
- ☐ NACE74 - Diğer Mesleki, Bilimsel ve Teknik Faaliyetler
- ☐ NACE75 - Veterinerlik Hizmetleri
- ☐ NACE77 - Kiralama ve Leasing Faaliyetleri
- ☐ NACE78 - İstihdam Faaliyetleri
- ☐ NACE79 - Seyahat Acentesi, Tur Operatörü ve Diğer Rezervasyon Hizmetleri ile İlgili Faaliyetler
- ☐ NACE80 - Güvenlik ve Soruşturma Faaliyetleri
- ☐ NACE81 - Binalar ile İlgili Hizmetler ve Çevre Düzenlemesi Faaliyetleri
- ☐ NACE82 - Büro Yönetimi, Büro Destek ve İş Destek Faaliyetleri
- ☐ NACE85 – Eğitim
- ☐ NACE86 - İnsan Sağlığı Hizmetleri
- ☐ NACE87 - Yatılı Bakım Faaliyetleri
- ☐ NACE88 - Barınacak Yer Sağlanmaksızın Verilen Sosyal Hizmetler
- ☐ NACE90 - Yaratıcı Sanatlar, Gösteri Sanatları ve Eğlence Faaliyetleri
- ☐ NACE91 - Kütüphaneler, Arşivler, Müzeler ve Diğer Kültürel Faaliyetler
- ☐ NACE92 - Kumar ve Müşterek Bahis Faaliyetleri
- ☐ NACE93 - Spor Faaliyetleri, Eğlence ve Dinlence Faaliyetleri
- ☐ NACE95 - Bilgisayarların, Kişisel Eşyaların ve Ev Eşyalarının Onarımı
- ☐ NACE96 - Diğer Hizmet Faaliyetleri

6. İşletme;

- ☐ Yerli sermayeli firma
- ☐ Yerli sermaye yoğunluklu yerli-yabancı ortaklık

- ☐ Yabancı sermayeli firma
- ☐ Yabancı sermaye yoğunluklu yerli-yabancı ortaklık

***7.-9. sorular firma ölçeğinin tespit edilebilmesi amacıyla sorulmaktadır.**

7. İşletmenin, İzmir Serbest Bölgesinde faaliyete başladığı yıldaki, yaklaşık, çalışan sayısı;

- ☐ 1-9 kişi
- ☐ 10-49 kişi
- ☐ 50 ila 249 kişi
- ☐ 250 kişiden fazladır.

8. İşletmenin İzmir Serbest Bölgesinde 2022 yılı mevcut çalışan sayısı:

- ☐ 1-9 kişi
- ☐ 10-49 kişi
- ☐ 50 ila 249 kişi
- ☐ 250 kişiden fazladır.

9. İşletmenin İzmir Serbest Bölgesinde 2022 yılı yıllık net satış hasılatı tutarı:

- ☐ 5 milyon TL'den az.
- ☐ 5 milyon TL'den fazla 50 milyon TL'den az
- ☐ 50 milyon TL'den fazla 250 milyon TL'den az
- ☐ 250 milyon TL'den fazladır.

***10-13 arası sorular firmaların sektörel ileri-geri bağlantılarının ve olası bilgi dışsallıklarının ölçülebilmesi amacıyla sorulmaktadır.**

10. İşletme, İzmir Serbest Bölgesindeki girdi ihtiyacını, tamamen ya da ağırlıklı olarak;

- ☐ İzmir Serbest Bölgesi içerisindeki firmalardan sağlamaktadır.
- ☐ İzmir'deki diğer serbest bölge ya da organize sanayi bölgelerindeki firmalardan sağlamaktadır.
- ☐ Yurtiçindeki firmalardan (serbest bölgeler ve organize sanayi bölgeleri dışındaki) sağlamaktadır
- ☐ Yurtdışından sağlamaktadır.

11. İşletme, girdi ihtiyacını, tamamen veya ağırlıklı olarak İZBAŞ içerisinde faaliyet gösteren firmalardan sağlıyor ise, bu firmaların isimlerini aşağıda yer alan listeden işaretleyiniz.

- ☐ A.Z.D. Deri San. Tic. Ltd. Şti.
- ☐ Adamar Dış Tic. Ve Denizcilik Hiz. Gıda Turz. San. Tic. Ltd. Şti.
- ☐ Adelo Deri Kimya Gıda San. ve Tic. Ltd. Şti.

- ☐ Agapelle Deri San. ve Tic. A.Ş.
- ☐ Agena Kimyasal Maddeler ve Deri İmalatı Dış Tic. Ltd. Şti.
- ☐ Ağaoğulları Deri Tekstil Kimya Gıda San. ve Tic. Ltd. Şti.
- ☐ Ağar Deri Konfeksiyon Sanayi Ve Ticaret Limited Şirketi
- ☐ Ağartıoğlu Deri. Mam. San. ve Tic. Ltd. Şti.
- ☐ Akaylar Deri San. Tic. A.Ş. İzmir Serbest Bölge Şb.
- ☐ Akdede Deri Turizm İnş. San. ve Tic. A.Ş.
- ☐ Akhanlar Deri San. ve Tic. A.Ş.
- ☐ Al Karal Gıda San. Mamulleri Tic. A.Ş.
- ☐ Altınok Deri İhr.İth.San.ve Tic.Ltd.Şti.
- ☐ APR Hava ve Kara Araçları Yedek Parça Sanayi A.Ş.
- ☐ Ater Deri ve Kimyevi Mad. Dış Tic. Ltd. Şti.
- ☐ Avileo Deri San. Tic. Ltd. Şti.
- ☐ Bareks Polietilen Film Ekstrüzyon Sanayi ve Tic. A.Ş.
- ☐ Bechem Kimya Sanayi ve Tic. Ltd. Şti.
- ☐ Berdi Deri Teks. Kimya ve Dış Tic. Ltd. Şti.
- ☐ Ber-Kon Deri Mam. San. ve Tic. Ltd. Şti.
- ☐ Be-San Salça Gıda ve Tarım Ltd. Şti.
- ☐ Beşer Sürtünme Malzemeleri San. ve Tic. A.Ş.
- ☐ Birkoçak Deri San. ve Tic. Ltd. Şti.
- ☐ BMB Deri Teks. Konf. San. Tic. Ltd. Şti.
- ☐ Burç Deri San. ve Tic. Ltd. Şti.
- ☐ Caran Kimya (BNK) Birol Naci Kimya San. ve Tic. Ltd. Şti.
- ☐ Cihanbey Deri San. ve Tic. Ltd. Şti.
- ☐ Dekonder Deri İnş. Gıda Tur. San. ve Tic. Ltd. Şti.
- ☐ Dere Konstrüksiyon Demir Çelik İnşaat Taah. Müh. Müş. San. Tic. A.Ş.
- ☐ Deri 2000 Ltd. Şti.
- ☐ Derma Deri Mam. San. ve Tic. A.Ş.
- ☐ Deroba Kimya San. Tic. Ltd. Şti.
- ☐ Ege Endüstriyel Komtrol Elektromekanik San. ve Tic. A.Ş.
- ☐ Egesim Elektrik San. Tic. Ltd. Şti.
- ☐ Emir ANSARİ
- ☐ En-Ön Deri Tekstil Kimya Mad. San. ve Tic. Ltd. Şti.
- ☐ Fazlıoğlu Deri San. ve Tic. Ltd. Şti
- ☐ Fenice Kimya San. Dış Tic. Ltd. Şti. Serbest Bölge Şubesi
- ☐ Ferkan Makina Otomotiv Yedek Parça Alım Satım Teks. Giyim San. Ve Tic. A.Ş.
- ☐ FSR İnş. Taah. Mim. Müh. Hazır Yem. Tem. Hizm. San. ve Tic. Ltd. Şti.
- ☐ Gico Product Service Solutions Tic. A.Ş.
- ☐ Gos Kimya San. ve Tic. Ltd. Şti.
- ☐ Güler yüz Mak. Tarım Ürün. San. Tic. Ltd. Şti.
- ☐ Gürmen Pvc Plastik İnş. San. ve Tic. A.Ş. (Proline)
- ☐ İleten Deri ve Mak. Tic. Ltd. Şti.
- ☐ İntra Boya ve Kimya San. ve Tic. Ltd. Şti.

- ☐ İzpeks Deri Kimya End. Ve Tic. Ltd. Şti.
- ☐ Joker Kimya End. Ve Kimya San. Dış Tic. Ltd. Şti.
- ☐ K.S.B. Deri A.Ş.
- ☐ K.S.C. Kimya San. ve Tic. Ltd. Şti.
- ☐ Karya Deri San. Tic. Şti.
- ☐ Kayden Stone
- ☐ Kepler Deri Teknolojisi San. ve Tic. Ltd. Şti.
- ☐ Kozak Foods&Nuts Gıda San. ve Tic. Ltd. Şti.
- ☐ Kromo Kimya Müm. Dah. Tic. Ve San. A.Ş.
- ☐ Lider Deri Ürün.San.Tic.A.Ş.
- ☐ Löher Asansör ve Yürüyen Merdiven San. Tic. A.Ş.
- ☐ Me-Fa Deri ve Kürk Dış Ticaret Limited Şirketi
- ☐ Mehmet Nezir AKTAŞ
- ☐ Menpa/Helsa Kimya Tic. Ltd. Şti.
- ☐ Metin Tic. Koll. Şti. (GERS)
- ☐ Modena Deri San. ve Tic. A.Ş.
- ☐ Nufa Kimyevi Mad. San. ve Tic. A.Ş.
- ☐ Orpak Deri Teknoloji-Cengizhan ORPAK
- ☐ Osmanoğulları Dericilik İnş. San. Tic. Ltd. Şti.
- ☐ Ozom Kimya San. ve Tic. Ltd. Şti.
- ☐ Ömer KILINÇ
- ☐ Özege Yün San. ve Tic. Ltd. Şti.
- ☐ Özgüneşler Dericilik Gıda Tarım Ürün. Tic. Ltd. Şti.
- ☐ Paşam Kimya Deri San. Tic. Ltd. Şti.
- ☐ Pirireis Kumanyacılık ve Denizcilik Hiz. Dış Tic. Ltd. Şti.
- ☐ QTM Havacılık Enerji San. ve Tic. A.Ş.
- ☐ Repico SPA
- ☐ Sarıtoprak Deri San. ve Tic. Ltd. Şti.
- ☐ Sercan Kimya Deri San. Tic. Ltd. Şti.
- ☐ Serna Deri San. ve Tic. Ltd. Şti.
- ☐ Se-Sa Deri Ürün. Org. Tur. Gıda San. Tic. Ltd. Şti.
- ☐ Sesan Çevre ve Danışmanlık Met. Geri Dön. Pls. Nak. San. Ltd. Şti.
- ☐ Sevimli Deri Sanayii ve Tic. Ltd. Şti.
- ☐ Sintan Kimya San. ve Tic. A.Ş.
- ☐ Solu-Fert Kimya Mad.San. ve Tic.Cemal Olgun ve Ort.Koll.Şti.
- ☐ Soyder Deri Teks. San. Tic. Ltd. Şti.
- ☐ Sultan Gıda San. ve Tic. A.Ş.
- ☐ Susitaş Su Ür. Ve San. Mamulleri İhr. Tic. A.Ş.
- ☐ Şarksan Deri Kösele Tic. Ltd. Şti. (BMB-DEKONDER)
- ☐ Şimşekler Genel Kumanyacılık ve Dış Tic.ve San. A.Ş.
- ☐ TPI Kompozit Kanat 2 Üretim San. Tic. Ltd. Şti.
- ☐ Vepaş Dış Tic. Ve Kimya San. A.Ş.
- ☐ Vestas Kompozit Kanat San. ve Tic. A.Ş.
- ☐ Yakup FARD
- ☐ Yateks Yakut Tarım San. Ür. Eksport A.Ş.

- ☐ Zeytin Deri

12. İşletme, İzmir Serbest Bölgesindeki üretimine dair satışlarını, tamamen ya da ağırlıklı olarak,

- ☐ İzmir Serbest Bölgesi içerisindeki firmalara yapmaktadır.
- ☐ İzmir'deki diğer serbest bölge ya da organize sanayi bölgelerindeki firmalara yapmaktadır.
- ☐ Yurtiçindeki firmalara (serbest bölgeler ve organize sanayi bölgeleri dışındaki) yapmaktadır.
- ☐ Yurtdışına yapmaktadır.

13. İşletme, üretimine dair satışlarını, tamamen ya da ağırlıklı olarak İZBAŞ içerisinde faaliyet gösteren firmalara yapıyor ise, bu firmaların isimlerini aşağıda yer alan listeden işaretleyiniz.

- ☐ A.Z.D. Deri San. Tic. Ltd. Şti.
- ☐ Adamar Dış Tic. Ve Denizcilik Hiz. Gıda Turz. San. Tic. Ltd. Şti.
- ☐ Adelo Deri Kimya Gıda San. ve Tic. Ltd. Şti.
- ☐ Agapelle Deri San. ve Tic. A.Ş.
- ☐ Agena Kimyasal Maddeler ve Deri İmalatı Dış Tic. Ltd. Şti.
- ☐ Ağaoğulları Deri Tekstil Kimya Gıda San. ve Tic. Ltd. Şti.
- ☐ Ağar Deri Konfeksiyon Sanayi Ve Ticaret Limited Şirketi
- ☐ Ağartıoğlu Deri. Mam. San. ve Tic. Ltd. Şti.
- ☐ Akaylar Deri San. Tic. A.Ş. İzmir Serbest Bölge Şb.
- ☐ Akdede Deri Turizm İnş. San. ve Tic. A.Ş.
- ☐ Akhanlar Deri San. ve Tic. A.Ş.
- ☐ Al Karal Gıda San. Mamulleri Tic. A.Ş.
- ☐ Altınok Deri İhr.İth.San.ve Tic.Ltd.Şti.
- ☐ APR Hava ve Kara Araçları Yedek Parça Sanayi A.Ş.
- ☐ Ater Deri ve Kimyevi Mad. Dış Tic. Ltd. Şti.
- ☐ Avileo Deri San. Tic. Ltd. Şti.
- ☐ Bareks Polietilen Film Ekstrüzyon Sanayi ve Tic. A.Ş.
- ☐ Bechem Kimya Sanayi ve Tic. Ltd. Şti.
- ☐ Berdi Deri Teks. Kimya ve Dış Tic. Ltd. Şti.
- ☐ Ber-Kon Deri Mam. San. ve Tic. Ltd. Şti.
- ☐ Be-San Salça Gıda ve Tarım Ltd. Şti.
- ☐ Beşer Sürtünme Malzemeleri San. ve Tic. A.Ş.
- ☐ Birkoçak Deri San. ve Tic. Ltd. Şti.
- ☐ BMB Deri Teks. Konf. San. Tic. Ltd. Şti.
- ☐ Burç Deri San. ve Tic. Ltd. Şti.
- ☐ Caran Kimya (BNK) Birol Naci Kimya San. ve Tic. Ltd. Şti.
- ☐ Cihanbey Deri San. ve Tic. Ltd. Şti.
- ☐ Dekonder Deri İnş. Gıda Tur. San. ve Tic. Ltd. Şti.
- ☐ Dere Konstrüksiyon Demir Çelik İnşaat Taah. Müh. Müş. San. Tic. A.Ş.

- ☐ Deri 2000 Ltd. Şti.
- ☐ Derma Deri Mam. San. ve Tic. A.Ş.
- ☐ Deroba Kimya San. Tic. Ltd. Şti.
- ☐ Ege Endüstriyel Komtrol Elektromekanik San. ve Tic. A.Ş.
- ☐ Egesim Elektrik San. Tic. Ltd. Şti.
- ☐ Emir ANSARİ
- ☐ En-Ön Deri Tekstil Kimya Mad. San. ve Tic. Ltd. Şti.
- ☐ Fazlıoğlu Deri San. ve Tic. Ltd. Şti
- ☐ Fenice Kimya San. Dış Tic. Ltd. Şti. Serbest Bölge Şubesi
- ☐ Ferkan Makina Otomotiv Yedek Parça Alım Satım Teks. Giyim San. Ve Tic. A.Ş.
- ☐ FSR İnş. Taah. Mim. Müh. Hazır Yem. Tem. Hizm. San. ve Tic. Ltd. Şti.
- ☐ Gico Product Service Solutions Tic. A.Ş.
- ☐ Gos Kimya San. ve Tic. Ltd. Şti.
- ☐ Güleriyüz Mak. Tarım Ürün. San. Tic. Ltd. Şti.
- ☐ Gürmen Pvc Plastik İnş. San. ve Tic. A.Ş. (Proline)
- ☐ İleten Deri ve Mak. Tic. Ltd. Şti.
- ☐ İntra Boya ve Kimya San. ve Tic. Ltd. Şti.
- ☐ İzpeks Deri Kimya End. Ve Tic. Ltd. Şti.
- ☐ Joker Kimya End. Ve Kimya San. Dış Tic. Ltd. Şti.
- ☐ K.S.B. Deri A.Ş.
- ☐ K.S.C. Kimya San. ve Tic. Ltd. Şti.
- ☐ Karya Deri San. Tic. Şti.
- ☐ Kayden Stone
- ☐ Kepler Deri Teknolojisi San. ve Tic. Ltd. Şti.
- ☐ Kozak Foods&Nuts Gıda San. ve Tic. Ltd. Şti.
- ☐ Kromo Kimya Müm. Dah. Tic. Ve San. A.Ş.
- ☐ Lider Deri Ürün.San.Tic.A.Ş.
- ☐ Löher Asansör ve Yürüyen Merdiven San. Tic. A.Ş.
- ☐ Me-Fa Deri ve Kürk Dış Ticaret Limited Şirketi
- ☐ Mehmet Nezir AKTAŞ
- ☐ Menpa/Helsa Kimya Tic. Ltd. Şti.
- ☐ Metin Tic. Koll. Şti. (GERS)
- ☐ Modena Deri San. ve Tic. A.Ş.
- ☐ Nufa Kimyevi Mad. San. ve Tic. A.Ş.
- ☐ Orpak Deri Teknoloji-Cengizhan ORPAK
- ☐ Osmanoğulları Dericilik İnş. San. Tic. Ltd. Şti.
- ☐ Ozom Kimya San. ve Tic. Ltd. Şti.
- ☐ Ömer KILINÇ
- ☐ Özege Yün San. ve Tic. Ltd. Şti.
- ☐ Özgüneşler Dericilik Gıda Tarım Ürün. Tic. Ltd. Şti.
- ☐ Paşam Kimya Deri San. Tic. Ltd. Şti.
- ☐ Pirireis Kumanyacılık ve Denizcilik Hiz. Dış Tic. Ltd. Şti.
- ☐ QTM Havacılık Enerji San. ve Tic. A.Ş.

- ☐ Repico SPA
- ☐ Sarıtoprak Deri San. ve Tic. Ltd. Şti.
- ☐ Sercan Kimya Deri San. Tic. Ltd. Şti.
- ☐ Serna Deri San. ve Tic. Ltd. Şti.
- ☐ Se-Sa Deri Ürün. Org. Tur. Gıda San. Tic. Ltd. Şti.
- ☐ Sesan Çevre ve Danışmanlık Met. Geri Dön. Pls. Nak. San. Ltd. Şti.
- ☐ Sevimli Deri Sanayii ve Tic. Ltd. Şti.
- ☐ Sintan Kimya San. ve Tic. A.Ş.
- ☐ Solu-Fert Kimya Mad.San. ve Tic.Cemal Olgun ve Ort.Koll.Şti.
- ☐ Soyder Deri Tekst. San. Tic. Ltd. Şti.
- ☐ Sultan Gıda San. ve Tic. A.Ş.
- ☐ Susitaş Su Ür. Ve San. Mamulleri İhr. Tic. A.Ş.
- ☐ Şarksan Deri Kösele Tic. Ltd. Şti. (BMB-DEKONDER)
- ☐ Şimşekler Genel Kumanyacılık ve Dış Tic.ve San. A.Ş.
- ☐ TPI Kompozit Kanat 2 Üretim San. Tic. Ltd. Şti.
- ☐ Vepaş Dış Tic. Ve Kimya San. A.Ş.
- ☐ Vestas Kompozit Kanat San. ve Tic. A.Ş.
- ☐ Yakup FARD
- ☐ Yateks Yakut Tarım San. Ür. Eksport A.Ş.
- ☐ Zeytin Deri

14. İzmir bölgesinde yer alan aşağıdaki organize sanayi bölgelerinden hangileriyle ticari ilişkileriniz bulunmaktadır.

- ☐ Organize Sanayi Bölgeleriyle ticaretimiz bulunmamaktadır.
- ☐ Aliğa Kimya İhtisas ve Karma OSB
- ☐ Bağyurdu OSB
- ☐ Bergama OSB
- ☐ Buca Ege OSB
- ☐ İTOB OSB
- ☐ İzmir Aliğa Bağyurdu Özel OSB
- ☐ İzmir Atatürk OSB
- ☐ İzmir Kemalpaşa OSB
- ☐ İzmir Pancar OSB
- ☐ Kınık OSB
- ☐ Menemen Plastik İhtisas OSB
- ☐ Ödemiş OSB
- ☐ Tire OSB
- ☐ Torbalı Karma ve Mobilya OSB

15. İşletmenin, İzmir Serbest Bölgesinde 2022 yılı ihracat miktarı (\$ - yaklaşık);

***16.-19. sorular firmaların yenilik/inovasyon kapasitelerinin ölçülebilmesi amacıyla sorulmaktadır.**

16. İşletmenin 2022 yılı Araştırma-Geliştirme (AR-GE) birimlerinde çalışan sayısı:

17. İşletmenin 2022 yılı Araştırma-Geliştirme (AR-GE) harcama tutarı (\$ - yaklaşık parasal değer):

18. İzmir bölgesinde bulunan kamu ve vakıf üniversiteleriyle işbirliğiniz (danışmanlık, ortak proje vb.) var ise, bu üniversiteleri aşağıda yer alan üniversite listesinde işaretleyiniz.

- ☐ Herhangi bir üniversite ile işbirliğimiz bulunmamaktadır.
- ☐ Dokuz Eylül Üniversitesi
- ☐ Ege Üniversitesi
- ☐ İzmir Bakırçay Üniversitesi
- ☐ İzmir Demokrasi Üniversitesi
- ☐ İzmir Ekonomi Üniversitesi
- ☐ İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
- ☐ İzmir Tınaztepe Üniversitesi
- ☐ İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü
- ☐ Yaşar Üniversitesi

19. İzmir bölgesinde faaliyet gösteren teknoparklar/teknokentler ile işbirliğiniz var ise, bu teknoparkları/teknokentleri, aşağıda yer alan teknoparklar/teknokentler listesinde işaretleyiniz.

- ☐ Teknoparklarla işbirliğimiz bulunmamaktadır.
- ☐ Dokuz Eylül Üniversitesi Teknoparkı (DEPARK)
- ☐ Ege Üniversitesi Teknopark (ideEGE)
- ☐ İzmir Bilimpark
- ☐ İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü (Teknoparkizmir)

İKİNCİ KISIM

***1-4. soruları; Firmanızın İzmir Serbest Bölgesini tercih etmesinin gerekçelerini, aşağıda sıralanmış olan ifadeler kapsamında değerlendiriniz. (1- Kesinlikle katılmıyorum, 2- Katılmıyorum, 3- Fikrim yok, 4-Katılıyorum, 5- Kesinlikle katılıyorum.)**

1. Firmamız, İzmir Serbest Bölgesi'ni, sahip olduğu lokasyon imkânları/avantajları (alternatif ulaşım imkânları, erişim kolaylığı, çok sayıda üniversite ve teknoparkın varlığı vb.) nedeniyle tercih etmiştir.

- ☐ Kesinlikle katılmıyorum.
- ☐ Katılmıyorum.

- ☐ Fikrim yok.
- ☐ Katılıyorum.
- ☐ Kesinlikle katılıyorum.

2. Firmamız, İzmir Serbest Bölgesi'ni, sahip olduğu finansal, vergisel ve/veya yatırım avantajları (*vergi avantajları, azaltılmış bürokratik prosedürler, ticaret kolaylığı, kâr transferi imkânları, tanırım-reklam-pazarlama vb.*) nedeniyle tercih etmiştir.

- ☐ Kesinlikle katılmıyorum.
- ☐ Katılmıyorum.
- ☐ Fikrim yok.
- ☐ Katılıyorum.
- ☐ Kesinlikle katılıyorum.

3. Firmamız, İzmir Serbest Bölgesi'ni, sahip olduğu Operasyonel avantajlar (*hızlı hizmet yapısı, tapulu arsa ve bina satışı, kiralama seçenekleri, peyzaj ve çevre temizliği, DBA'lı limana entegre kantar hizmeti vb..*) nedeniyle tercih etmiştir.

- ☐ Kesinlikle katılmıyorum.
- ☐ Katılmıyorum.
- ☐ Fikrim yok.
- ☐ Katılıyorum.
- ☐ Kesinlikle katılıyorum.

4. Firmamız, İzmir Serbest Bölgesi'ni sunmuş olduğu kiralama hizmetleri (*depo, açık stok alanı, ekipman ve eleman kiralama vb.*) nedeniyle tercih etmiştir.

- ☐ Kesinlikle katılmıyorum.
- ☐ Katılmıyorum.
- ☐ Fikrim yok.
- ☐ Katılıyorum.
- ☐ Kesinlikle katılıyorum.

***5-10. soruları; İzmir Serbest Bölgesi'nin sahip olduğu lokasyon imkânlarının/avantajlarının (alternatif ulaşım imkânları, erişim kolaylığı, çok sayıda üniversite ve teknoparkın varlığı vb.) firmanız üzerindeki etkilerini, aşağıdaki sıralanmış olan ifadeler kapsamında değerlendiriniz. (1-Kesinlikle katılmıyorum, 2-Katılmıyorum, 3-Fikrim yok, 4-Katılıyorum, 5-Kesinlikle katılıyorum.)**

5. İzmir Serbest Bölgesi'nin sahip olduğu lokasyon imkânları/avantajları üretim maliyetlerimizi düşürmektedir.

- ☐ Kesinlikle katılmıyorum.
- ☐ Katılmıyorum.

- ☐ Fikrim yok.
- ☐ Katılıyorum.
- ☐ Kesinlikle katılıyorum.

6. İzmir Serbest Bölgesi'nin sahip olduğu lokasyon imkânları/avantajları üretim hacmimizi ve/veya karlılığımızı artırmaktadır.

- ☐ Kesinlikle katılmıyorum.
- ☐ Katılmıyorum.
- ☐ Fikrim yok.
- ☐ Katılıyorum.
- ☐ Kesinlikle katılıyorum.

7. İzmir Serbest Bölgesi'nin sahip olduğu lokasyon imkânları/avantajları istihdam kolaylığı sağlayarak istihdam hacmimizi arttırmaktadır.

- ☐ Kesinlikle katılmıyorum.
- ☐ Katılmıyorum.
- ☐ Fikrim yok.
- ☐ Katılıyorum.
- ☐ Kesinlikle katılıyorum.

8. İzmir Serbest Bölgesi'nin sahip olduğu lokasyon imkânları/avantajları ihracat kolaylığı sağlayarak ihracat hacmimizi arttırmaktadır.

- ☐ Kesinlikle katılmıyorum.
- ☐ Katılmıyorum.
- ☐ Fikrim yok.
- ☐ Katılıyorum.
- ☐ Kesinlikle katılıyorum.

9. İzmir Serbest Bölgesi'nin sahip olduğu lokasyon imkânları/avantajları yabancı yatırım çekme potansiyelimizi artırmaktadır.

- ☐ Kesinlikle katılmıyorum.
- ☐ Katılmıyorum.
- ☐ Fikrim yok.
- ☐ Katılıyorum.
- ☐ Kesinlikle katılıyorum.

10. İzmir Serbest Bölgesi'nin sahip olduğu lokasyon imkânları/avantajı AR-GE faaliyetlerimizi kolaylaştırarak yenilik/inovasyon faaliyetlerimizi (hacmimizi) arttırmaktadır.

- ☐ Kesinlikle katılmıyorum.
- ☐ Katılmıyorum.

- ☐ Fikrim yok.
- ☐ Katılıyorum.
- ☐ Kesinlikle katılıyorum.

***11-16. soruları; İzmir Serbest Bölgesi'nin sahip olduğu finansal, vergisel ve/veya yatırım imkânlarının/avantajlarının (vergi avantajları, azaltılmış bürokratik prosedürler, ticaret kolaylığı, kâr transferi imkânları, tanıtım-reklam-pazarlama vb.) firmanız üzerindeki etkilerini, aşağıda sıralanmış olan ifadeler kapsamında değerlendiriniz. (1-Kesinlikle katılmıyorum, 2-Katılmıyorum, 3-Fikrim yok, 4-Katılıyorum, 5-Kesinlikle katılıyorum.)**

11. İzmir Serbest Bölgesi'nin sahip olduğu finansal, vergisel ve/veya yatırım imkânları/avantajları üretim maliyetlerimizi düşürmektedir.

- ☐ Kesinlikle katılmıyorum.
- ☐ Katılmıyorum.
- ☐ Fikrim yok.
- ☐ Katılıyorum.
- ☐ Kesinlikle katılıyorum.

12. İzmir Serbest Bölgesi'nin sahip olduğu finansal, vergisel ve/veya yatırım imkânları/avantajları üretim hacmimizi ve/veya karlılığımızı artırmaktadır.

- ☐ Kesinlikle katılmıyorum.
- ☐ Katılmıyorum.
- ☐ Fikrim yok.
- ☐ Katılıyorum.
- ☐ Kesinlikle katılıyorum.

13. İzmir Serbest Bölgesi'nin sahip olduğu finansal, vergisel ve/veya yatırım imkânları/avantajları istihdam kolaylığı sağlayarak istihdam hacmimizi arttırmaktadır.

- ☐ Kesinlikle katılmıyorum.
- ☐ Katılmıyorum.
- ☐ Fikrim yok.
- ☐ Katılıyorum.
- ☐ Kesinlikle katılıyorum.

14. İzmir Serbest Bölgesi'nin sahip olduğu finansal, vergisel ve/veya yatırım imkânları/avantajları ihracat kolaylığı sağlayarak ihracat hacmimizi arttırmaktadır.

- ☐ Kesinlikle katılmıyorum.
- ☐ Katılmıyorum.
- ☐ Fikrim yok.
- ☐ Katılıyorum.
- ☐ Kesinlikle katılıyorum.

15. İzmir Serbest Bölgesi'nin sahip olduğu finansal, vergisel ve/veya yatırım imkânları/avantajları yabancı yatırım çekme potansiyelimizi artırmaktadır.

- ☐ Kesinlikle katılmıyorum.
- ☐ Katılmıyorum.
- ☐ Fikrim yok.
- ☐ Katılıyorum.
- ☐ Kesinlikle katılıyorum.

16. İzmir Serbest Bölgesi'nin sahip olduğu finansal, vergisel ve/veya yatırım imkânları/avantajları AR-GE faaliyetlerimizi kolaylaştırarak yenilik/inovasyon faaliyetlerimizi (hacmimizi) arttırmaktadır.

- ☐ Kesinlikle katılmıyorum.
- ☐ Katılmıyorum.
- ☐ Fikrim yok.
- ☐ Katılıyorum.
- ☐ Kesinlikle katılıyorum.

***17-22. soruları; İzmir Serbest Bölgesi'nin sahip olduğu operasyonel imkânların/avantajların (hızlı hizmet yapısı, tapulu arsa ve bina satışı, kiralama seçenekleri, peyzaj ve çevre temizliği, DBA'lı limana entegre kantar hizmeti vb.) firmanız üzerindeki etkilerini aşağıda sıralanmış olan ifadeler kapsamında değerlendiriniz. (1-Kesinlikle katılmıyorum, 2-Katılmıyorum, 3-Fikrim yok, 4-Katılıyorum, 5-Kesinlikle katılıyorum.)**

17. İzmir Serbest Bölgesi'nin sahip olduğu operasyonel imkânlar/avantajlar üretim maliyetlerimizi düşürmektedir.

- ☐ Kesinlikle katılmıyorum.
- ☐ Katılmıyorum.
- ☐ Fikrim yok.
- ☐ Katılıyorum.
- ☐ Kesinlikle katılıyorum.

18. İzmir Serbest Bölgesi'nin sahip olduğu operasyonel imkânlar/avantajlar üretim hacmimizi ve/veya karlılığımızı artırmaktadır.

- ☐ Kesinlikle katılmıyorum.
- ☐ Katılmıyorum.
- ☐ Fikrim yok.
- ☐ Katılıyorum.
- ☐ Kesinlikle katılıyorum.

19. İzmir Serbest Bölgesi'nin sahip olduğu operasyonel imkânlar/avantajlar istihdam kolaylığı sağlayarak istihdam hacmimizi arttırmaktadır.

- ☐ Kesinlikle katılmıyorum.
- ☐ Katılmıyorum.
- ☐ Fikrim yok.
- ☐ Katılıyorum.
- ☐ Kesinlikle katılıyorum.

20. İzmir Serbest Bölgesi'nin sahip olduğu operasyonel imkânlar/avantajlar ihracat kolaylığı sağlayarak ihracat hacmimizi arttırmaktadır.

- ☐ Kesinlikle katılmıyorum.
- ☐ Katılmıyorum.
- ☐ Fikrim yok.
- ☐ Katılıyorum.
- ☐ Kesinlikle katılıyorum.

21. İzmir Serbest Bölgesi'nin sahip olduğu operasyonel imkânlar/avantajlar yabancı yatırım çekme potansiyelimizi artırmaktadır.

- ☐ Kesinlikle katılmıyorum.
- ☐ Katılmıyorum.
- ☐ Fikrim yok.
- ☐ Katılıyorum.
- ☐ Kesinlikle katılıyorum.

22. İzmir Serbest Bölgesi'nin sahip olduğu operasyonel imkânlar/avantajlar AR-GE faaliyetlerimizi kolaylaştırarak yenilik/inovasyon faaliyetlerimizi (hacmimizi) arttırmaktadır.

- ☐ Kesinlikle katılmıyorum.
- ☐ Katılmıyorum.
- ☐ Fikrim yok.
- ☐ Katılıyorum.
- ☐ Kesinlikle katılıyorum.

***23-28. soruları; İzmir Serbest Bölgesi'nin sunduğu kiralama hizmetlerine yönelik imkânların/avantajların (depo, açık stok alanı, ekipman ve eleman kiralama vb.) firmanız üzerindeki etkilerini aşağıda sıralanmış olan ifadeler kapsamında değerlendiriniz. (1-Kesinlikle katılmıyorum, 2-Katılmıyorum, 3-Fikrim yok, 4-Katılıyorum, 5-Kesinlikle katılıyorum.)**

23. İzmir Serbest Bölgesi'nin sunduğu kiralama hizmetlerine yönelik imkânlar/avantajlar üretim maliyetlerimizi düşürmektedir.

- ☐ Kesinlikle katılmıyorum.
- ☐ Katılmıyorum.
- ☐ Fikrim yok.
- ☐ Katılıyorum.

☐ Kesinlikle katılıyorum.

24. İzmir Serbest Bölgesi'nin sunduğu kiralama hizmetlerine yönelik imkânlar/avantajlar üretim hacmimizi ve/veya karlılığımızı artırmaktadır.

- ☐ Kesinlikle katılmıyorum.
- ☐ Katılmıyorum.
- ☐ Fikrim yok.
- ☐ Katılıyorum.
- ☐ Kesinlikle katılıyorum.

25. İzmir Serbest Bölgesi'nin sunduğu kiralama hizmetlerine yönelik imkânlar/avantajlar istihdam kolaylığı sağlayarak istihdam hacmimizi arttırmaktadır

- ☐ Kesinlikle katılmıyorum.
- ☐ Katılmıyorum.
- ☐ Fikrim yok.
- ☐ Katılıyorum.
- ☐ Kesinlikle katılıyorum.

26. İzmir Serbest Bölgesi'nin sunduğu kiralama hizmetlerine yönelik imkânlar/avantajlar ihracat kolaylığı sağlamayarak ihracat hacmimizi arttırmaktadır.

- ☐ Kesinlikle katılmıyorum.
- ☐ Katılmıyorum.
- ☐ Fikrim yok.
- ☐ Katılıyorum.
- ☐ Kesinlikle katılıyorum.

27. İzmir Serbest Bölgesi'nin sunduğu kiralama hizmetlerine yönelik imkânlar/avantajlar yabancı yatırım çekme potansiyelimizi artırmaktadır.

- ☐ Kesinlikle katılmıyorum.
- ☐ Katılmıyorum.
- ☐ Fikrim yok.
- ☐ Katılıyorum.
- ☐ Kesinlikle katılıyorum.

28. İzmir Serbest Bölgesi'nin sunduğu kiralama hizmetlerine yönelik imkânlar/avantajlar AR-GE faaliyetlerimizi kolaylaştırarak yenilik/inovasyon faaliyetlerimizi (hacmimizi) arttırmaktadır.

- ☐ Kesinlikle katılmıyorum.
- ☐ Katılmıyorum.
- ☐ Fikrim yok.
- ☐ Katılıyorum.
- ☐ Kesinlikle katılıyorum.

29. Firmanız olarak İzmir Serbest Bölgesi'ne yönelik olumlu ve olumsuz görüşlerinizi belirtiniz.

30. Anketi cevaplayan yetkilinin görevi ve unvanı:

31. Firmada çalışma süreniz:

- ☐ 1 yıldan az
- ☐ 1-5 yıl
- ☐ 5-10 yıl
- ☐ 10 yıldan fazla

32. Eğitim durumunuz:

- ☐ Lisansüstü
- ☐ Lisans
- ☐ Ortaöğretim

Teşekkürler,
Sayın yetkili, anketimize katılmanız ve göstermiş olduğunuz ilgiden dolayı teşekkürlerimi sunarım.

T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL ARAŞTIRMALAR ETİK KURULU

ETİK ONAY BELGESİ

ARAŞTIRMANIN BAŞLIĞI	Türkiye'de ve Dünyada Serbest Bölgeler: İzmir Serbest Bölgesi'nin İzmir Ekonomisine ve Bölgesel Kalkınmaya Etkileri.
SORUMLU ARAŞTIRMACININ ADI SOYADI	Yiğit YILMAZ
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ KARAR	Araştırmada temel olarak, dünyada ve Türkiye’de kurulu serbest bölgeler hakkında detaylı bilgilere yer verilerek serbest bölgelerin kurulmasının sağladığı avantaj ve dezavantajlarının değerlendirilmesi yapılacaktır.
ETİK KURUL KARARI	Yukarıda bilgileri verilen başvuru dosyası ile ilgili belgeler araştırmanın /çalışmanın gerekçe, amaç, yaklaşım ve yöntemleri dikkate alınarak incelenmiş ve araştırmanın / çalışmanın başvuru dosyasında belirtilen kişilerle gerçekleştirilmesinde etik ve bilimsel sakınca bulunmadığına oy birliği ile karar verilmiştir.
KARAR NO	2023/04-05
KARAR TARİHİ	21.02.2023

SOSYAL ARAŞTIRMALAR ETİK KURULU

1. Prof. Dr. Kerem BATIR - Başkan
2. Doç. Dr. M. Agâh TEKİNDAL – Başkan Yardımcısı (Katılmadı)
3. Prof. Dr. Özge KARAEĞE – Raportör
4. Prof. Dr. Esra AKIN- Üye
5. Prof. Dr. Levent ÇETİN- Üye
6. Prof. Dr. Çiğdem ÜNAL- Üye
7. Prof. Dr. Mehmet DİRİK- Üye (Katılmadı)
8. Doç. Dr. Aytuğ ARSLAN- Üye
9. Doç. Dr. İsmail ERKAN- Üye
10. Doç. Dr. Nurcihan KİRİŞ- Üye (Katılmadı)
11. Doç. Dr. Fatma GÜRSOY – Üye

